

T.C

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

TÜRK ANAYASALARINDA YURTTAŞLIK KAVRAMI

DENİZ BALCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇORUM, 2016

TÜRK ANAYASALARINDA YURTTAŞLIK KAVRAMI

Deniz BALCI

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet ÖZALP

Çorum 2016

KABUL VE ONAY

Deniz Balcı..... tarafından hazırlanan "Türk Anayasasında
Yenifelsek Kavramı"....." başlıklı bu çalışma,
07.10.2016..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak
yüksek lisans/ doktora/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

Doc. Dr. Ahmet ÖZALP

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Doç. Dr. Nuran Sarıbaş Utkuloğlu

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Doç. Dr. Mehmet Uğur

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza

(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(07/10/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Deniz BALCI

İmzası

ÖZET

BALCI, Deniz. Türk Anayasalarında Yurttaşlık, Yüksek Lisans, Çorum, 2016.

Tezin amacı şu an ülkemiz gündeminde olan yeni anayasa hazırlama konusunda uzlaşma sağlanamayan ve çok önemli bir konu olan yurttaşlık kavramının Osmanlı Devleti'nde günümüze kadar olan anayasalarımızda nasıl ele alındığı, nasıl tanımlandığı ve anayasalara ve dönemlere göre ne değişiklikler yapıldığını gözlemlemektir. Kapsam olarak Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan 1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak günümüzde yürürlükte bulunan 1982 Anayasası ve bu anayasalarda yer alan yalnızca yurttaşlık konusu incelenmiştir. Yöntem olarak literatür taraması kullanılmıştır. Sonuç olarak yurttaşlık kavramının her dönemin getirdiği koşullara göre şekillendiği incelenen anayasalarda yapılan tanımlamalar ve düzenlemeler ile açıkça görülmüş ve günümüzde uzun yıllardır kullanılan 1982 Anayasasının da artık değişen ve dönüşen yurttaşlık kavramının ihtiyaç ve taleplerine yeterli cevap veremediği ve yeni yapılacak anayasada bu durum göz önünde bulundurularak her kesimden bireyi kapsayan, dışlayıcı olmayan bir yurttaşlık tanımının yer alması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kavramlar: Anayasa, Yurttaşlık, Avrupa Birliği Yurttaşlığı, Anayasal Yurttaşlık, Kimlik.

ABRASCT

Balcı, Deniz. The citizenship in the Turkish Constitution, Master Thesis, Corum, 2016

The aim of this thesis; Recently preparing a new constitution is on our country's agenda. In this regard consensus can not be achieved and the very important issue; the concept of citizenship is spoken; how this concept is discussed in the Ottoman Empire's constitutions until today's constitutions ,how it is defined , what changes have been made to according to the constitutions and terms. In scope starting from Ottoman Empire's first constitution in 1876 Kanun-i Esasi to the 1982 Constitution in force today only citizenship issue that is situated in these constitutions has been examined. As method literature screening is used. As a result the concept of citizenship which is shaped by the conditions created for each period has been clearly visible in the definitions and regulations of the constitutions. Nowadays used for many years of the 1982 Constitution can not provide an adequate response to the changing need sand demands of the concept of citizenship and taking this into consideration in the new constitution will be held the definition of citizenship has to consist of individuals from all walksand has to be non-exclusive .

KEY WORDS: Constitution, Citizenship, European Unioncitizenship, The Constitutiona
lCitizenship, Identity.

TEŞEKKÜR

Üniversite hayatıma başladığım ilk günden beri tek amacım ve en büyük hayalim olan akademisyenlik yolunda bu çalışmam ile ilk ve önemli bir aşama olan yüksek lisansımı bitirmiş bulunmaktayım. Hedefime daha çok yaklaşmanın mutluluğu ile bundan sonraki temennim önce doktora başlayarak alanımda daha da uzmanlaşmak daha sonra bugünkü istek ve hevesimi kaybetmeden ölene kadar öğrenci olmayı seçtiğim bu yolda sonuna kadar bilginin gücüne ve değerine inanarak iyi bir akademisyen olmaktır.

Çalışmam boyunca değerli katkıları ve destekleri için danışman hocam Doç. Dr. Ahmet ÖZALP'e, bölüm hocalarım Doç. Dr. Metin UÇAR'a, Doç.Dr. Fatih DUMAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER'e teşekkür ederim.

Yalnızca bu çalışmamda değil tüm eğitim hayatım boyunca desteklerini ve güvenlerini hiç eksik etmeyen, hayallerime değer veren ve sabırla her zaman her şartta yanımda olan annem Sahil BALCI, babam Erhan BALCI ve kardeşim Kaan BALCI'ya ve tüm aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YURTTAŞLIK KAVRAMININ TARİHSEL ve HUKUKSAL BOYUTU

1. YURTTAŞLIĞIN KAVRAMSAL BOYUTU.....	7
2. YURTTAŞLIĞIN HUKUKSAL BOYUTU.....	25
3. YURTTAŞLIĞIN ANAYASAL BOYUTU.....	29
4. YURTTAŞLIĞIN SOSYOLOJİK BOYUTU.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE TÜRK ANAYASALARINDA YURTTAŞLIK KAVRAMI

1. OSMANLIDAN CUMHURİYETE YURTTAŞLIK.....	38
1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Devlet Tebaa İlişkisi.....	38
1.2. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı.....	43
1.3. 1876 Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi ve Yurttaşlık.....	51
1.4. Milli Mücadele Döneminde ve 1921 Anayasasında Yurttaşlık.....	57
2. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE YURTTAŞLIK.....	65
2.1. 1924 Anayasasında Yurttaşlık.....	65
2.2. 1961 Anayasasında Yurttaşlık.....	72

2.3. 1982 Anayasasında Yurttaşlık.....	75
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE YENİ YURTTAŞLIK ANLAYIŞLARI ve TARTIŞMALARI

1. KÜRESELLEŞMENİN YURTTAŞLIĞA OLAN ETKİSİ:

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE GÖÇ.....	84
----------------------------	----

2. AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI.....	98
------------------------------------	----

3. ANAYASAL YURTTAŞLIK.....	108
-----------------------------	-----

4. TÜRKİYE'DE YENİ ANAYASA YAPIM SÜRECİNDE FARKLI YURTTAŞLIK TANIMLARI.....	123
--	-----

SONUÇ.....	132
------------	-----

KAYNAKÇA.....	139
---------------	-----

ÖNSÖZ

Yurttaşlık kavramı ortaya çıktığı ilk günden Antik Yunan döneminden günümüze kadar ilgi odağı olan, içinde birçok değişken unsur bulundurmasından dolayı durağan değil dinamik bir yapıya sahip olmasıyla sürekli değişen ve tartışılan bir konu olmuştur. Bugün farklı kimliklere sahip olan bireylerin farklılıklarını, ihtiyaç ve isteklerini daha yüksek sesle dile getirdiği bir dönem olarak şu an yürürlükte bulunan 1982 Anayasasında bulunan yurttaşlık tanımının yeterli olmadığı durum ortaya çıkmıştır. Tezde yurttaşlık kavramı öncelikle incelenerek daha sonra Osmanlı Devleti reform sürecinden başlayarak günümüze kadar kullandığımız anayasalarda yurttaşlık kavramının nasıl ele alındığının analizi yapılmaktadır. Böylelikle son bölümde ele alınacak günümüz tartışmalarını ve özellikle küreselleşme olgusunun yurttaşlık kavramına ve Türk yurttaşlığının gelişimine nasıl etkilerde bulunduğunu çok daha iyi anlamak ve tarihsel sürecin tamamını görmek adına önemli bir adım olacaktır. Tezimizin amacı da günümüzde yeni anayasa yapımı çalışmalarında süreci uzatan ve bir türlü uzlaşılamayan bir konu olan yurttaşlık kavramının Türkiye'nin bugüne kadar sahip olduğu tüm anayasalarında nasıl düzenlemeler, nasıl tanımlamalar yapıldığını inceleyerek bugün yeni anayasada yer alacak tanımın nasıl olacağı ve olması gerektiği konusunda bir fikir oluşturabilmektir.

GİRİŞ

Bir kimlik olarak yurttaşlık en genel ve en basit anlamıyla devlet ile birey arasındaki hukuki bağı ifade eden bir kavramdır. İnsan var olduğu ilk günden bugüne belli bir topluluk içine doğmuş ve yaşamıştır. Toplum, yapısı gereği içinde barındırdığı bireylerin karşılıklı ilişkilerin, etkileşimlerin mevcut olduğu bir sosyolojik, siyasal ve kültürel bir olgudur. Bu yapı gereğince birey belli bazı kimliklere sahip olmuştur. Bu kimlikler öncelikle kadın, erkek, çocuk, yetişkin, yaşlı, eş, anne, baba gibi hayatın akışı içinde sahip olunan herhangi bir çaba sarf etmeden kendiliğinden kazanılan kimlikler olduğu gibi bir de yaşanan ortama, sahip olunan kültüre, inanca ve siyasi düşünceye göre yapılan kimlikler bulunmaktadır. Bu tarz kimlikler bireyin yaşadığı topluma, toplum içinde bulunan gruba ve diğer topluluklara ait olma hissini sağlayan bir olgudur. Bu kimliklere örnek vermek gerekirse bir kısmı eğitim yoluyla kazanılan kimliklerdir. Kolejli, liseli, üniversiteli gibi kimlikler olduğu gibi ilkokul mezunu, üniversite mezunu gibi kimlikler de vardır. Bunun yanında feminist, muhafazakar, liberal gibi kimlikler ile birey belli gruplara, topluluklara, derneklere, sendikalara ait olma duygusu kazanılmaktadır. Bu şekilde kimlikler aynı zamanda sahip olma bireyler ve gruplar arasındaki iletişimi ve etkileşimi sağlamakla birlikte bireye bir statü kazandırmaktadır. Gruba, topluluğa, topluma ait olma duygusunu sağlayan kimlik, bir ulusa, millete ait olmayı içeren bir kimlik olarak yurttaşlık, devletin kurucu unsuru olan halkın ulusal kimlik etrafında birleştiren bir kavramdır.

Yurttaşlık, siyasal bir aidiyet biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus devlete üyelik anlamı dışında yurttaşlık aynı zamanda belirli haklara ve ödevlere sahip olmak anlamı da bulunmaktadır. Birey yaşadığı toprak parçası üzerinde uyruğu olduğu devletin düzenlediği hakların ve ödevlerin öznesi durumundadır. Ayrıca bir yöneten yönetilen ilişkisini içeren yurttaşlık kavramı yöneten, güçlü konumda bulunan hak ve görevlerin sağlayıcısı olan devlet iken yönetilen hak ve görevlerin öznesi olan bireylerdir. Yurttaşlık tam da burada devlet ile birey arasındaki hukuki bağı sağlayan bir kavramdır. Bu şekilde birbirinden farklı birçok tanımı olan yurttaşlık kavramı merkezinde insan gibi değişken bir unsuru bulundurmasından dolayı yazarlar, düşünürler, felsefeciler, aydınlar tek bir tanım üzerinde uzlaşamamıştır. Yurttaşlık kavramı eşitlik ve özgürlük ideali ve isteklerini içermekte ve bu ideal ve taleplerin en önemli sağlayıcısı olarak görülmektedir. Yurttaşlık

kavramı ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda ve olaylarda kilit bir önem taşımaktadır. Yaşanan her dönem sahip olduğu mevcut koşullardan dolayı yurttaşlık kavramına olan ilgiyi değiştirmiş, bazen Ortaçağ döneminde olduğu gibi dinin belirleyici ve ön planda olduğu yurttaşlığın daha geri planda kalmış ama modern dönemle birlikte yeniden siyasal bir özne olarak ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi yurttaşlığa eşitlik temelinde yeni bir politik aidiyet biçimi olarak kabul ederken bu durum aynı zamanda feodal yapının temellerini de yıkmaktaydı. Bu şekilde yurttaşlık kavramının tanımlanması ve gelişmesinin sürekli değişikliklere sahip olmasının en önemli sebebini her dönemin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel durumları, ulusal ve uluslararası yaşanan olaylar ve koşullar oluşturmuştur.

Antik Yunan döneminde kadınlar, çocuklar ve köleler dışında yalnızca erkeklerin yurttaş olarak kabul edilmesiyle dışlayıcı ve kapsamayan bir yapıya sahip olan yurttaşlık kavramı Roma İmparatorluğu döneminde genişleyen toprak parçasına paralel olarak yurttaşlık statüsünün verilmesi daha kolaylaştırılmıştır. Ortaçağ döneminde ise din her türlü alanın belirleyicisi olan unsur olurken yurttaşlık geri planda kalmış ve önceki dönemlere göre verilen önem oldukça azalmıştır. Fransız Devrimi ile birçok alanda büyük değişim ve dönüşümler yaşanmış krallıklardan ve imparatorluklardan meşruluğunu halkın egemenliğinden alan ulus devletler ve ulusal yurttaşlık ortaya çıkmıştır. Bu konuda tezimizin birinci bölümünde daha detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Yurttaşlık kavramının tanımı ve kimlerin yurttaş olup kimlerin olmayacağı her ülkenin her toplumun sahip olduğu hukuk kuralları ve yaşadığı tarihsel dönemlere göre değişiklikler geçirmiştir. 624 yıl hüküm süren, sahip olduğu toprak sınırları içinde dil, din, ırk ve kültürel açıdan birçok farklılıkları barındıran Osmanlı Devleti Millet Sistemi ile farklı dini inançlara sahip insanların inançlarını ve ibadetlerini özgürce yerine getirmelerini sağlamış, onları gayrimüslimler olarak adlandırmış, belirli hak ve özgürlükler vermiştir. Fakat dış güçlerin batılı ülkelerinde etkisiyle gayrimüslimler Müslümanlarla eşit olmadığını dile getirerek kanunlar önünde eşit olma talebinde ve daha birçok ayrıcalıklara sahip olma isteğinde bulunmuştur. Bu yönde Osmanlı Devleti öncelikle Tanzimat Fermanı daha sonra Islahat Fermanı'nı hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi başta olmak üzere ülkemiz 1921 Anayasası Teşkilat-ı Esasi, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve şu an yürürlükte

olan 1982 Anayasasına sahiptir. Bu anayasalarda yurttaşlık düzenlenmiş, bu tarihsel süreç içinde yalnızca anayasalarda değil belli bazı kanunlarla da yurttaşlık düzenlenmiş, kimlerin yurttaş olup kimlerin olmayacağı, yurttaşların hangi haklara sahip olup hangi ödevlerle sorumlu olacağı belirlenmiştir. Bu şekilde yurttaşlık kavramının mevcut anayasalarda nasıl ele alındığını nasıl düzenlediğini, eksik yönlerini, olumlu ya da olumsuz yanlarını görmek, anayasanın yürürlükte kaldığı dönemin koşullarının nasıl olduğunu görmek ve daha iyi anlamak için süreç olarak Osmanlı Devleti'ndeki anayasal gelişmelerden başlayarak bugün yürürlükte olan 1982 Anayasasına kadar olan tüm anayasalar ve kanunlar tezimizin temel konusu olmuş ve tezde incelenmiş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

1990'larda hem ülkemizde hem de diğer birçok ülkede yurttaşlık kavramı daha önem verilen, sürekli gündemde olan ve birçok taraflarca tartışılan bir hale gelmiştir. Tezimizde derinlemesine incelenecek olan küreselleşme, göç, çokkültürlülük olguları ve Avrupa Birliği kurumu bugün yurttaşlık kavramını ilgi odağı haline getirmiştir. Küreselleşmenin etkileri birçok alanda olduğu gibi yurttaşlık alanında da görülmüş, bu sayede farklı kimliklere sahip olan bireyler daha çok seslerini yükseltir, taleplerde bulunabilir, farklılıklarını daha rahat bir şekilde ortaya koyabilir ve farklılıklarını geliştirip sürdürebilir hale gelmiştir. Küreselleşme tüm bunları yerine getirebilecek toplumsal ve siyasal zemini hazırlaması ile önem taşımaktadır. 1980'li yıllarda her türlü alanda varlığı hissedilmeye başlayan küreselleşme ve küreselleşmenin etkileri ile bireyler kendini daha önceki dönemlerin şartlarına göre daha rahat ve daha kolay ifade edebilmiştir. Bu şekilde yurttaşlık ve kimlik alanında küreselleşmenin etkilerini görebilmek mümkündür. Küreselleşmenin yanında göç olgusu ile çokkültürlü toplum yapılarına sahip olan ülkeler artmaya başlamış ve yurttaş olan ile olmayan ayrımı yapmak zorlaşmış, azınlık ve yabancı gibi unsurlar ortaya çıkmıştır.

Bugün ülkemiz yeni bir yurttaşlık tanımı ve beraberinde yeni bir anayasaya hazırlama sürecinde bulunmaktadır. Mevcut anayasa ve yurttaşlık tanımı bugün değişen ve gelişen koşullar, talepler ve ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirilme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Fakat yeni anayasa yapımı çalışmalarında uzlaşım sağlanamayan en büyük konulardan biri yurttaşlık ile ilgili maddelerin yapımı olmuş, tek bir sonuca varılarak düzenleme yapılamamıştır. Tezimizin son bölümde farklı cenahları bu konuda olan farklı

görüşleri ortaya konarak sonuç kısmında da yeni yapılacak anayasada yurttaşlık tanımının nasıl yapılabileceği ve yurttaşlık ile ilgili maddenin nasıl düzenlenebileceği ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tezin konusu Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasası olan 1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak Türkiye'nin sahip olduğu anayasalarda yurttaşlık kavramının nasıl işlendiğini, nasıl düzenlendiğini, yurttaşlık kavramının anayasalarda yer alan maddeler ışığında farklılıklarını ortaya koymak, anayasaların yürürlükte kaldığı süreler içinde dönemlerin getirdiği koşullar ve ihtiyaçların yurttaşlık tanımına ve fikrine olan etkisini incelemektir.

Tezin amacı Türkiye'nin bugüne kadar hazırladığı anayasalarda kilit bir kavram olan yurttaşlık kavramının nasıl ele alındığını incelemek ve farklılıkları görebilmektir. Dönemlerin tarihi, sosyal, siyasal koşullarının etkisiyle anayasalarda yurttaşlık tanımının nasıl yapıldığı, verilen hakların tanınan özgürlüklerin ne olduğu ve yurttaşlık kavramının geçmişten günümüze geçirdiği değişiklikleri açıklamaktadır.

Günümüzde ilgi odağı haline gelen, sürekli gündemde yer alan ve tartışılan hatta yeni anayasa yapım sürecini tıkayan ve ilerlemesine engel olan yurttaşlık kavramının bugün yeni anayasada yeni düzenlenecek olan tanımı ve diğer unsurlarının dönemin sahip olduğu şartlara ve ihtiyaçlara uygun olabilmesi için geçmişte yapılan anayasalardaki düzenlemelere bakarak süreklilikler ve kopuşlar, benzerlikler farklılıklar açısından karşılaştırılmaktadır.

Yöntemi olarak literatür taraması yapılarak, ilgili kaynaklar incelenerek çalışmanın konusu ile ilgili farklı görüşler incelenecektir. Literatür taraması ile kütüphane ve internet aracılığıyla ulaşılan makale, kitap, dergi, anket çalışması doğrultusunda hazırlanan çalışmalar ve yüksek lisans, doktora tezler, ışığında teorik bilgiden yararlanılmıştır.

Veri toplama tekniği olarak tezimizde kaynak taraması yapılarak teorik bilgilerden yararlanarak dönemin tarihi, siyasal ve sosyal koşullar hakkında veri toplayarak buradan hareketle anayasalarda yurttaşlık ile ilgili maddeler incelenerek farklılıklar ortaya konacaktır.

Tezde yurttaşlık kavramının ortaya çıkışı, ülkemizde ve Batılı devletler nasıl bir tarihsel süreç geçirdiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yurttaşlık kavramı ve kurumunun geçirdiği değişikliklerin neler olduğu, 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları ile yurttaşlık kavramı üzerinde meydana gelen hukuki, sosyal ve siyasal etkilerinin neler olduğu, günümüz gelişmelerinin yurttaşlık kavramını nasıl etkileyeceği varsayımları üzerinde durulmuştur.

Kapsam ve sınırlılıklar açısından tez dönemselleşen olarak 1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak bugün varlığını sürdüren 1982 anayasasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Konu sınırı olarak ise belirtilen anayasalarda sadece yurttaşlık konusu ile ilgili olan maddeler incelenmiştir. Modern bir kavram olarak kabul edilen devlet ile birey arasındaki bağı ifade eden yurttaşlık kavramı tarihsel boyutta Antik Yunan döneminde tam olarak bugünkü anlamıyla olmasa da yurttaşlık kavramının temellerini oluşturduğu genel kabul görmüştür. Bu yüzden yurttaşlık kavramının tarihsel olarak incelemeye Antik Yunan döneminden başlanacaktır. Ayrıca yurttaşlık kavramının Türk anayasalarında yer alan maddeler ışığında inceleneceği için yurttaşlık kavramının hukuksal boyutu ile yurttaşlığın anayasa ve yasalarla olan ilişkisi incelenmiştir.

Tezin birinci bölümünde öncelikle tezimizin asıl konusu olan anayasalardaki yurttaşlık ile ilgili kavramsal çerçeveye ayrılmıştır. Yurttaşlık kavramını daha iyi anlamak için yurttaşlık kavramının farklı tanımları belirtilmiştir. Daha sonra kimin yurttaş olduğu kimin yurttaş olmadığını belirleyen yurttaşlık hukuku hemen peşinden yurttaşlık kavramının ortaya çıktığı Antik Yunan dönemi ve tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Yurttaşlık kavramının dönemselleşen değişimlerine bakıldıktan sonra son olarak yurttaşlık kavramı ile anayasa kavramı arasındaki ilişkiye değinilmiştir.

İkinci bölümde ise tezin konusu olan 1987 Kanun-i Esasi'den başlayarak 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında yurttaşlık tanımlarının ne şekilde yapıldığı, nasıl düzenlemeler yapıldığı ve dönemlerin sosyal, siyasal, ekonomik koşullarının yurttaşlıkla ilgili yapılan düzenlemeleri nasıl etkilediği detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Son bölümde ise yurttaşlık kavramının günümüzde bu denli önemli hale gelmesini, ilgi odağı olmasını ve siyasal, sosyal, kültürel alanlarda kilit bir kavram olmasına neden olan küreselleşme, göç ve çokkültürcülük olguları ele alınmıştır. Bu

gelişmelerin yurttaşlık kavramına olan etkileri tartışılmıştır. Merkezîyetçi üniter bir yapı üzerinde değişiklik baskısının nasıl bir yurttaşlık anlayışı doğuracağını net bir şekilde ortaya koymak güç olsa da bu gelişmelere bağlı olarak yeni yurttaşlık anlayışları şeklinde ortaya çıkan Avrupa Birliği yurttaşlığı ve anayasal yurttaşlık konuları derinlemesine incelenmiştir. Son olarak ülkemizde yeni anayasa yapım sürecinde uzlaşmanın önünde bir engel olan farklı grupların farklı yurttaşlık tanımları ortaya konmuş ve tüm bu bilgiler ışığında ulaşılan bulgu ve sonuçlar sonuç kısmında belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YURTTAŞLIK KAVRAMININ TARİHSEL ve HUKUKSAL BOYUTU

Bu bölümde kavramsal bir çerçeve ve temel oluşturmak için tezin odak noktasında yer alan kavram olan yurttaşlık kavramının farklı tanım ve işlevleri incelendikten sonra yurttaşlık kavramının tarihsel süreç içinde nasıl bir gelişim gösterdiği ele alınarak anayasalarda yer alan farklı yurttaşlık tanımları daha ayrıntılı ve doğru kavramak için yurttaşlık kavramının hukuksal boyutu ele alınmaktadır.

1. YURTTAŞLIĞIN KAVRAMSAL BOYUTU

Yurttaşlık kavramının etimolojik kökeni Antik Yunan'da şehir devletlerinde polis adı verilen "cite" kelimesinden türeyerek "citoyen" kelimesi bu polislere üye olmak anlamında ortaya çıkmıştır. Roma döneminde "civis" kelimesi belli bir topluluğa üye anlamında kullanılmış ve bu kelimedenden türeyen "civitas" kelimesi yurttaşlık anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Fakat yurttaşlık kavramı siyasal bir kimliği ifade etmesi anlamında kullanılması ancak Fransız Devrimi sonrasında gerçekleşmiştir (Polat, 2011:129). Fransız Devrimi öncesinde yurttaşlık dönemlerin getirdiği siyasal, sosyal, ekonomik koşullarına göre değişmiş bugünkü anlamına ancak Fransız Devrimi sonrasında ulus devletlerin oluşmasıyla kavuşmuştur. Önceki dönemlerde topluma mensup olma anlamına gelmiş ve günümüzdeki hukuki ve siyasal bağı ifade etmesi yönüyle eksik olmuştur.

Tezin ana kavramı olan yurttaşlığın öncelikle etimolojik kökeni kısaca inceledikten sonra farklı yurttaşlık tanımları ve yurttaşlık kavramının neler sağladığı, işlevlerinin ne olduğuna değinilecektir. Yurttaşlık, hayata geçmesi ve uygulanması için o toplumun bazı özelliklere en başta sahip olması gerekmektedir. Öncelikle toplumun büyük bir kısmı yurttaş olmayı ve bunu uygulamaya geçirmeyi ortak bir hedef olarak görmesi gerekmektedir. Daha sonra ortaya çıkabilecek sorunların kanunlarla düzeltilebileceği konusunda bireylerin birleşmesi, toplumun asgari seviyede eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçları karşılayabilecek niteliklere sahip olması önemlidir. Yurttaşlığın daha önceden belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olması ise yurttaşlığın yasal yönünü oluşturmaktadır. Bu hak ve özgürlükler oluşturulduğu toplumun niteliğine

göre şekil almaktadır. Bu yüzden daha oluşturulduğu ilk başlarda bazı eksiklikler ve ya bazı olumluluklar içerebilmektedir. Yurttaşların bu daha önceden belirlenmiş hak ve özgürlükleri kullanması yurttaşlığın somut bir şekilde uygulamaya geçmesidir. Yurttaş bu hak ve özgürlüklerin, yetki ve sorumlulukların çerçevesinde yaşamını sürdürmektedir (Dauenhaver, 1996:4). Bu şekilde hem belli bazı hak ve özgürlükler hem de başka kıstaslara bağlı olarak kimlerin bunlara sahip olup kimlerin olamayacağı belirlenir. Bu kıstaslara uyan ve hak ve özgürlüklere sahip olan yurttaşlardan beklenen en önemli ve en değerli şey ise bağlılıktır. Yurttaş içinde bulunduğu ve devletle olan hukuki ilişkisinin adı olan yurttaşlık olan devlete, içinde bulunduğu topluma ve toplumun ortak hedeflerine, taleplerine, ümitlerine, değerlerine bağlılık duyması beklenmektedir (Dauenhaver, 1996:5). Bireyler yurttaşlık statüsüne sahip olmasıyla yalnızca hak ve özgürlüklere değil bu statünün beraberinde getirdiği bir takım görev ve sorumluluklara da sahip olmaktadır. Öyle ki her ülke her toplum haklar ve ödevler arasındaki dengeyi aynı şekilde kurmazken bazılarında haklar ağır basarken bazılarında özgürlük ön plana çıkmaktadır. Yurttaşlık kavramı içinde ayrıca aitlik unsurunu içermesiyle devlet, yurttaşı olan bireylerden kendisine karşı aitlik duygusu beslemesini, içinde bulunulan toplumun değerlerine, geçmiş tarihine ve gelecek idealine ortak olmasını beklemektedir.

Yurttaşlık kavramı bireye belirli hak ve özgürlükler sağlaması, devletle hukuki ve siyasi bir bağ kurması yönüyle sağladıkları ve kattıkları sadece bunlar olmamıştır. Bireyin devlete yurttaşlık bağı ile bağlanması şeklinde tanımlanması sonucuyla yurttaşlık statüsü kazanmasının diğer bazı sonuçları vardır. Bunlar, belirli hak ve özgürlüklerden yararlanmanın yanında devletin yönetimine siyasal karar alma süreçlerine katılmak, bireyin vatansız kalmamasını sağlamaktır (Karakoç, 2012:30).

Devlet ile birey arasındaki ilişkiyi ifade eden yurttaşlık kavramı devletin birey ile dolaylı ya da dolaysız şekillerde kurduğu ilişkilere dir. Devletin birey ile doğrudan ilişki kurmasını toplum içinde mevcut olan örgütler, meslek örgütleri, dernekler, vakıflar ve sivil toplum kuruluşları ile sağlanmaktadır. Bireyler bu kuruluşlara katılarak sorumluluk, yardımseverlik gibi duygularını geliştirirken bir yandan da devletin karar alma ve politikalar oluşturma süreçlerini etkilemektedirler. Bu şekilde yurttaşlar katılımcı, aktif ve etkili olmaktadır (Dauenhaver, 1996:100). Örneğin Antik Yunan döneminde her ne kadar yalnızca erkekler yurttaş olarak kabul edilse de yurttaşların doğrudan katılımı ile

görüşleri ve talepleri alınarak karar alma sürecine katılımı sağladıkları gibi bugün demokratik toplum düzeninin hakim olduğu toplumların demokrasinin gereği olarak yeni yaklaşımlar ile yurttaşlardan beklenen ve yurttaşların da yapmak istediği şey yurttaş kimliği ile katılım sürecine dahil olmaktır. Bunu sağlamak için örneğin yerel yönetimlerde kent konseyleri, kadın meclisleri ve çocuk meclisleri kurulmuştur.

Yurttaşlık statüsü sayesinde birey bir takım hak ve özgürlüklerin öznesi olurken temelde devlet ile arasında yöneten ve yönetilen ilişkisini içermektedir. Yöneten devlet yönetilen ise bireyler topluluğudur. Devlet egemen olan güç, bireyin ihtiyacı olan hak ve özgürlükleri temin eden, bahşeden üstün konumdadır. Buradan yola çıkarak aktif yurttaş ve pasif yurttaş şeklinde bir ayırım ortaya çıkmıştır. Aktif yurttaş siyasal karar alma sürecine doğrudan katılabilen, müdahale edebilen, yönlendirebilen yurttaşdır. Pasif yurttaşlık ise aktif yurttaşlığın tam tersine siyasal karar alma sürecinin hiçbir aşamasına katılamayan, iktidara karşı hiçbir hak ve özgürlük ileri süremeyen, etkin değil edilgen bir konumda olan yurttaşdır. Hukukun öznesi olan kişi ancak yurttaşlık sıfatını kazanarak devlet olan ilişkisi ile gerçek, somut ve aktif bir özne olma hakkına kavuşabilir (Korkut, 2014:6).

Yurttaşlık bireyin bir yandan hakların, özgürlüklerin ve ödevlerin öznesi olmasını sağlarken bir yandan da kişilerin bireyselliklerini gerçekleştirmesini sağlayan bir kavramdır. Ancak bu durumun gerçekleşmesi için gereken ortam ise ulus devlettir. Bu anlamda kullanılması için yurttaşlık kavramı, ulus devletin oluşumunu beklese de genel olarak kabul edilen ve birçok düşünür, yazar, akademisyenin uzlaştığı üzere yurttaşlık kavramı demokrasinin beşiği Antik Yunan döneminde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden yurttaşlık kavramı tarihsel süreç olarak Antik Yunan döneminden başlatılmaktadır. Ulus devletin bu işlevini gerçekleştirmesi için din, dil, ırk gibi farklılıklar referans gösterilerek tanımlanan bir yurttaşlık olmadan evrensellikler içeren bir anlayışa sahip olmalıdır. Fakat ulus devlet tarihsel olarak yapılanması gereği henüz bu evrensel kamusal yurttaşlığı sağlayacak yapıda olmadığı görülmektedir. Bireyselliklerin gerçekleşmesinde gerekli olan farklılıkların göz önüne alınmadığı bir yurttaşlığı gerçekleştiremediği için ulus devlet bu işlevi yerine getirememektedir (Birtek, 2008:19).

Bir statü olarak yurttaşlık devlet ile birey arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bütün yurttaşlar hiçbir ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir ve hak ve

sorumlulukları yasalarla güvence altına alınmıştır. Bu güvenceye karşılık olarak devlet yurttaşlarının sadakat duygusu ile bağlanmasını ve belirlenmiş olan görevlerini yerine getirmesini ister (Ünsal, 1998:4). Sadece sadakat değil aynı zamanda yurttaşlık kavramı için aitlik unsuru da önemli bir unsurdur. Ancak kendisini o topluma o toprak parçasına ait olan birey o ülkenin yurttaşı olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Yurttaşlığın bu şekilde birçok işlevi, birey için birçok faydası var iken ayrıca yurttaşlık bir de kimlik çeşididir. Yurttaşlık "bireylerin bir toprak parçası üzerinde yaşamalarını olanaklı ve anlamlı kılan bir kimliktir. Belirli özelliklerle tanımlı ve bir yerlerde ya da kurallarla sınırlı olmaktır" (Ulutaş, 2014:77). Ulusal yurttaşlık kavramının temel hareket noktası ulus devlet öncesinde var olan bağlılık ve aidiyet duygularını değiştirerek devletin kendine bağlanması fikridir (Ulutaş, 2014:78). Bu fikrin uygulanması ve gelişmesi için ulus devlet yapısının ortaya çıkmasını beklediği görülmektedir.

Yurttaşlık kavramının birey karşısında yer alan diğer muhatabı olan devlet ve yönetim şekilleriyle ilgili olarak aralarında bazı ilişkiler bulunmaktadır. Yurttaşlık var olduğu siyasi rejimlerin türlerine göre uygulanması farklılıklar göstermiştir. Örneğin baskıcı ve otoriter bir rejimde yurttaşlık, birey ve devlet ilişkisinde devlet üstün konumda olduğu, yurttaşların değerinin devlete duyduğu aitlik ve sadakat duygusu ile belirlendiği, siyasal karar alma sürecine katılamayan, hak ve özgürlüklerin değil sorumluluk ve görevlerin önemli ve ön planda olduğu, pasif bir yurttaşlık anlayışı mevcuttur. Buna karşılık demokratik siyasi rejimlerde ise siyasal karar alma sürecine katılabilen, hak ve özgürlüklerin yanında görev ve sorumluluk sahibi olan ama devletin karışmadığı özel bir hak alanı olan, eşitliğin ve özgürlüğün temel alındığı, aktif bir yurttaş anlayışı kabul edilmektedir (Erdem, 2012:6).

Birey ve devlet arasında bir başka ilişki ise şu şekildedir: Bir hak olarak yurttaşlık, kazanılması ile yabancı ve yurttaşın kim olacağı ayrımı, devletin yurttaşlarına sağlayacağı hak ve sorumluluklar belli olacak, siyasal karar alma sürecine katılabilecektir. Bunlar yurttaşlığın kazanılmasıyla sahip olunabilecek şeylerdir (Polat, 2011:130). Yurttaş karşısında devletin görevi " bireyin haklarını tanıyan, koruyan ve güvence altına alan, devletin sorumluluğu haline gelerek, devletin ve milletin hakimiyetinin temeli olmaktadır " (Polat, 2011:132) Devlet, kimlere hak ve özgürlük vereceğini, kimlerin koruma altına

alınacağını, kimin yurttaş olacağını bazı ön özelliklere bağlamıştır. Hem devlet hem de yurttaş için ırk, dil, din ırk gibi etkenler önemli unsurlar olmuştur (Uluç, 2012:8).

Yurttaşlık kavramının işlevi, bireye sağladığı katkıları ve bir statü olarak bireye neler getirdiği incelendiğinde görülmektedir ki birey ve devlet arasındaki ilişkinin tek değil çok yönlüdür. Bu ilişkiye bağlı olarak devlet bireyin sahip olacağı hakların sağlayıcısı bireyler ise devletin sunduğu görev ve ödevleri yerine getirmek zorundadır. Birey ayrıca devlete karşı sadakat ve aitlik duyguları besleyerek güçlü bağlarla bağlı olmasının beklendiği görülmektedir.

Yurttaşlık kavramının bireye sağladıkları ve katkıları bu şekilde iken tanımı konusunda farklı düşünürler farklı açıklamalar yapmıştır. Yurttaşlık kavramı ile ilgili olarak farklı dönemlerin önemli düşünürleri olan Platon, Aristoteles, Rousseau, Hegel ve Marshall'indüşüncelerini incelemek faydalı olacaktır. Aristoteles devleti oluşturacak herkesin yurttaşlık statüsüne sahip olamayacağını, çocukları sınırlı yurttaşlar olarak kabul etmiş ve kölelik kurumuna itiraz etmemiştir. İyi yurttaş yönetecek ve yönetebilecek yeteneğe sahip olmalıdır. Bu konuda birçok yazar ve düşünür Platon'un Aristoteles'in fikirlerinden etkilendiği konusunda hem fikirdir. Platon'da kölelik kurumunu benimsemiş ve bunun doğal olduğunu belirtmiştir (Ulutaş, 2014:83).

Antik Yunan dönemin ve siyaset biliminin en önemli düşünürlerinden biri olan Platon'un yurttaşlıkla ilgili önemli görüşleri bulunmaktadır. Örneğin Platon ideal devletinin yurttaşlarını yönetenler, askerler, üreticiler ve tüccarlar şeklinde dört ayrı sınıflandırma yapmıştır. Son sırada yer alan tüccarlar devlet işlerine karışmayan ve bu yüzden pasif yurttaş olarak adlandırılmıştır. Platon'a göre yurttaşların görevi Sparta yurttaşlığında olduğu gibi kanunlara itaat eden ve var olan devlet işleyişinde itiraz etmemektir (Heater, 2007:28). Sparta yurttaşlığından farklı olarak yurttaşın eğitim sürecini belirli bir süre olarak değil ömür boyu olacak şekilde belirlemiştir (Heater, 2007:29). Yurttaşlık kavramı için bir başlangıç olarak kabul edilebilecek yer olan polis, yurttaşların oluşturduğu topluluğun iyi yaşamın kaynağı olmuştur. Bu yönden polis ve yurtta ilişkisi Antik Yunan dönemi için oldukça belirleyici olmuş, iyi yaşam amacı yurttaşların birlikte olduğu topluluğa bağlanmıştır (Özalp, 2009:49). Polis için kilit bir kavram olan yurttaşlık için erdem önemli bir unsur olmuş ve yurttaş bu dönemin politik öznesi olarak kabul edilmiştir (Özalp, 2009:53).

Diğer bir ünlü düşünür Aristoteles, Platon gibi ideal bir devlet yaratmakla değil anayasaları değerlendirmek ile ilgilenmiştir. Aristoteles tam olarak tek bir yurttaşlık tanımı yapılamayacağını şu sözlerle belirtmiştir: " Yurttaşlığın doğası, tıpkı devletinki gibi, sık sık tartışılan bir konudur: Tek bir tanım üzerinde genel mutabakat yoktur " (Heater, 2007:31). Aristoteles kimin yurttaş olup kimin olmayacağını, devletin yönetim şeklinin ne olacağını anayasaya bağlı olduğu ve yapılacak olan iyi anayasanın uygulayıcılarının iyi yurttaşlar olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden yurttaşın en önemli görevi siyasal karar alma sürecine katılarak kanunların yapılmasını uygulanmasını sağlamaktır (Heater, 2007:33).

Rousseau yurttaşlık kavramını hakların eşitliği çerçevesinde ele almıştır. Toplumsal sözleşmenin yurttaşlar arasında eşitlik kuracağı, herkesin eşit ve aynı haklardan yararlanacağını belirtmiştir (Ulutaş, 2012:28). " Yurttaşlar toplum sözleşmesi gereğince birbirlerine eşit olduklarından hepsinin yapması gerekeni hepsi isteyebilir; oysa hiç kimsenin kendi yapamadığı bir şeyi başkasından istemeye hakkı yoktur" (Ulutaş, 2012:28). Rousseau yurttaşlığı toplum sözleşme ile bir arada bulunan bireylerin sahip olduğu bir statü olarak tanımlamış ve bu toplum sözleşmesinin yurttaşlar arasında eşitliğin temel sağlayıcısı olacağını belirtmiştir (Ulutaş, 2014:83). Rousseau yurttaşın ancak kendi çıkarlarını değil erdem kavramını ilk plana almasıyla kazanılacağı ve bu şekilde yurttaşları egemenliğin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Rousseau bireylerin kendi kişisel çıkarlarına sürekli şüpheyle bakmış ve erdem kavramını herşeyden üstün ve önemli tutmuştur (Özalp, 2009:110). Ayrıca günümüzde yurttaşlık için önemli olan eşitlik ve özgürlük kavramlarını yüzyıllar önce Rousseau ortaya koyduğu genel irade kavramı ile halkın kendi bu kavramlar çerçevesinde yönetmesi gerektiğini ortaya koymuş, genel irade olmaksızın ne özgürlük ne de eşitliğin mümkün olmayacağını belirtmiştir (Orhan, 2012:6).

Bireye insanlık değerinin sağlayıcısı olarak devleti gösteren Hegel, devlet için kutsal bir yapı öngörmüş ve devlete yurttaşlık bağı bağlı olmayan yurttaş durumunda olmayan kimselerin insan da olmayacağı fikri ortaya çıkmıştır. Bu yüzden bireyin var olması, kendini gerçekleştirme için bir ulus devlete üye olması ve yurttaşı olması şartına bağlanmıştır (Kadioğlu, 2008:86). Hegel devlet ve birey ilişkisi için devlet yalnızca bireyin özgürlük ve mülklerini korumakla sorumlu olmakla kalmayıp bunun yanında

devlet bireye nesnellik katan ve gücünü bireyden alan bir örgütlenme olduğunu belirtmiştir (Bravo, 2006:115).

Yurttaşlığın sadece hak ve özgürlükler çerçevesinde ele alınması bunun beraberinde yurttaşların kanunlara saygı duyup uyduğunda ve birbirlerinin özgürlüklerini kısıtlayacak eylemlerde bulunmadıkları takdirde yurttaşlık kavramının sorunsuz bir şekilde toplumda uygulanacağı düşünülse de bu şekilde yurttaşlığın en önemli özelliklerinden biri olan katılım unsuru eksik kalmıştır. Farklı kimlikler için katılım unsuru eksik bırakıldığında ekonomik ve sosyal haklar bu şekilde bir dışlanmayı gidermek için kullanılan en önemli haklardır. Ayrıca Marshall sosyal ve ekonomik hakların toplum içinde var olan eşitsizliği gidereceği ve yurttaşlığın ayırım yapılmadan toplumun tüm bireyelerine verileceğini ortaya koymuştur (Uyan, 2010:62).

Marshall ise yurttaşlığı, " yurttaşlık toplumun üyelerine bağışlanan bir statüdür. Bu statüye sahip olan herkes haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir " şeklinde tanımlamıştır (Marshall ve Bottomore, 2006:37). Marshall hakların durağan bir kavram olmadığını dinamik bir yapıya sahip olduğu ve sürekli bir değişim ve gelişim içinde olduğunu belirtmiştir. Yurttaşlık hakları olarak ortaya çıkış tarihleri sırasıyla medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardır. Bu hakların kanunlar tarafından mı düzenleneceği, kimlere verilip kimlere verilemeyeceği, hak ve görevler arasındaki dengenin nasıl kurulacağına dair sorunlar bugün en gelişmiş ülkelerde dahi problem halindedir. Problem olarak ortaya çıkan durumlar sadece haklar konusunda değil bunun yanında ulusal yurttaşlık ve ulusal kimliğin farklılaştığı ve geçerliliğini yitirdiği ile ilgili sorunlardır (Marshall ve Bottomore, 2006:38-39). Ayrıca Marshall yaşadığı dönem içinde yurttaşlık kavramı temel bir tartışma konusu olmamış ve farklı dil, din, kültürden bireylerin farklılıklarını dikkate almadan sadece haklar çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca toplumların varlığının devam edebilmesi de bu hakların kullanılması şartına bağlanmıştır (Uçar, 2008:48).

Yukarıda farklı dönemlere ait düşünürlerinin yurttaşlıkla ilgili tanımları ve görüşlerinden anlaşılacağı üzere ortaya çıkışı Antik Yunan dönemine kadar giden yurttaşlık kavramı dönemler boyunca farklı tanımlara ve farklı derecelerde öneme sahip olmuştur. Örneğin feodalite döneminde yurttaşlık sadakat ile ilişkilendirilmiş, yurttaşlık bireyin devlete karşı sürekli bir şekilde sadık olması ve itaat etmesi olarak genellenmiştir.

Daha ilerleyen dönemlerde yurttaşlık sözleşmeye dayalı olan bir kavram olarak ortaya çıkmış ve devlet ile birey arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar meydana getiren bir sözleşmeye dayandırılmıştır. Günümüze yaklaştıkça devlet ve bireyin eşit olmadığı, devletin tek taraflı işlemleri doğrultusunda bireyin değil devletin yararı ön planda tutularak birey ile devlet arasında bir kamu hukuku ilişkisi ortaya çıkmıştır. Devletin kendi çıkarını tek durum insan haklarıdır ve insan hakları ihlal edilmemesi şartıyla birey ile arasındaki ilişkiyi düzenleyebilmektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:24-25).

Yurttaşlık kavramı ile ilgili farklı tanım ve görüşler bu şekilde iken literatürde yurttaşlık kavramı ile birlikte kullanılan ve yurttaşlık kavramı ile ilişkili olan, birbirine yakın anlamlarda olan bazen bu yakın anlamlılığın dolaylı birbiri yerine kullanılan fakat arada küçük farklılıkları olan kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar uyruk, tebaa, tabiiyet, millet, yabancılık ve azınlık kavramlarıdır. Tarihsel süreç incelendiğinde görüldüğü gibi ulus devlet ile tebaa yerini yurttaşa bırakmış ve bazı kesimleri bazı unsurları ulus kimliğine dahil etmiş bazılarını etmemiştir. Bu şekilde yurttaşlık kavramı dışında kavramlar ortaya çıkmıştır. Bir kimlik bir statü olan yurttaşlık kavramı gibi yurttaşlık kavramıyla doğrudan ya da dolaylı şekilde ilişkili olan, bir kimlik ve statü olan bu kavramlara değinmek yurttaşlık kavramıyla olan ilişkilerini ve farklarına görmek için faydalı olacaktır.

Yurttaşlık kavramı, devletin kurucu unsurların olan halk unsuru ile doğrudan bağlantılı olan bir kavramdır. Millet, tebaa, ulus, uyrukluk ve tabiiyet gibi kavramlarda yurttaşlık ile ilgili yakın ve benzer kavramlardır (Karakoç, 2012:27). Uyrukluk kavramı anlam olarak yurttaşlıktan çok daha kapsamlıdır. Tabiiyet kavramı ile uyrukluk kavramı daha yakın anlamda hatta birbiri yerine kullanılan iki kavramdır. Uyrukluk kavramının yurttaşlık kavramına göre daha kapsamlı olmasının nedeni, yurttaşlık birey ile devlet ilişkisini tanımlarken, uyrukluk bulunduğu toprak parçasının sınırları içinde kalan uçak ve gemilerin devletle olan ilişkisini de kapsamaktadır (Karakoç, 2012:33). Yurttaşlık kavramıyla ilgili olan bir başka kavram ise milliyet kavramıdır. Yurttaşlıktan farklı olarak yurttaşlık hukuki bir statü iken milliyet daha çok sosyolojik bir statüdür. Ayrıca yurttaşlıktan çok daha geniş bir kesimi kapsamaktadır. Milliyet ortak bir tarih, ortak bir dil, ortak bir kültürü paylaşan insan topluluğudur (Karakoç, 2012:38).

Uyruk ve yurttaş kavramları hukuki açıdan aynı anlamı taşısa da siyasi anlamda uyrukluk tebaa kavramına daha yakın, bireyin devlet karşısında daha pasif bir tutumda bulunmasıdır. Yurttaşlık siyasi karar alma sürecine daha etkin şekilde katılan, daha aktif olan ve kavramın temelini oluşturan hak ve görevlerinin bilincinde olan bireydir (Ünsal, 1998:4). Uyruk ve yurttaş kavramları arasındaki fark aktif ve pasif yurttaşlık kavramlarında olduğu uyruk siyasal karar alma sürecine katılımı az olması yada hiç olmaması şekliyle pasif yurttaşlık kavramına yakın bir kavramdır.

Yurttaşlık ve tabiiyet kavramı incelendiğinde ise zaman zaman birbirinin yerine kullanılan benzer kavramlar olsa da tanım gereği farklılıklara sahiptirler. Tabiiyet tabii olma, mensup olma anlamına gelen, devletin bireye bir statü vermesidir. Bu durumda birey devletin hukuk kurallarına uymak zorundadır. Bireyin, devlete tabii olup olmadığını devletin koyduğu yasalar ve hukuk kuralları belirlemektedir. Bu özellikler açısından aynı anlama gelen yurttaşlık ve tabiiyet kavramları, literatürde var olan görüşlere göre uluslararası hukukta tabiiyet, iç hukukta ise yurttaşlık kavramı kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu iki hukuk dalı iç hukuk ve uluslararası hukuk yurttaşlık hukukun temel kaynaklarıdır. İç hukukta anayasa, yasalar, tüzükler, uluslararası hukukta ise uluslararası sözleşmeler yurttaşlık hukukunu etkileyen temel hukuki metinlerdir (Karakoç, 2012:28). Tabiiyet yani uyrukluk birey ve şeylerin yani uçak ve gemiler ayrıca tüzel kişiler ile devlet arasındaki siyasi ve hukuki bağıdır. Yurttaşlık ise sadece birey ile devlet arasındaki siyasi ve hukuki bağıdır. Bu açıdan uyrukluk yurttaşlığa göre tüzel kişileri, uçak ve gemileri de içine alması ile daha geniş ve kapsamlıdır. Bireyleri ve şeyleri devlete bağlayan hukuki bağ devletin tek taraflı bir şekilde yurttaşlığın hangi şartlarda kazanılıp hangi durumlarda kaybedileceğini yasalarla düzenlemesidir. Siyasi bağ ise yurttaş olmayanların faydalanamadığı ve sahip olamadığı haklara devletle bu bağ sayesinde sahip olabilmektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:23).Uyrukluk yurttaşlık kavramını kapsayan ve uluslararası hukukta, belgelerde daha kolay anlaşılması açısından kullanılan bir kavramdır (Aybay, 2003:12). Bu iki kavram arasındaki en büyük fark sınırlılık ve kapsam yönünden olmasıdır.

Tabiiyet kavramı bireyin devlete tabii olması ve tabiiyet bağı ile bağlı olmasıdır. Bu yüzden devlet tabiiyet bağı ile bağlı olanlar ile olmayanları ayırarak buna göre kendi hukuk düzeni düzenlemektedir. Tabiiyet bağı ile bağlı olmayana yabancı olarak

adlandırılan bireyler ile yurttaşlar arasında teorik anlamda hak ve görevler konusunda farklı olduğu ve yabancıların bazı haklara sahip olmasa da günümüzde modern devletler yabancılar ve yurttaşlar arasında bu şekilde kesin bir ayırım yapmadan aynı haklar ve ödevler verilmektedir. Süregelen farklardan biri ise yurttaşlar devlete karşı sadakat ve aitlik duygusu beslerken yabancıardan böyle bir duygu hissetmelerini değil yalnızca yasalara uymaları beklenmiştir (Polat, 2011:130).

Yabancılık kavramı ele alındığında yabancılık kavramının tanımının yapılabilmesi kimin yabancı olacağını belirlemek için öncelikle kimlerin yurttaş olduğunun belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kimlerin yurttaş olacağı ve sahip olacağı hak ve özgürlükler belirlendikten sonra yabancının kim olacağı ve mahrum kalacağı hak ve özgürlükler de belirlenmiş olacaktır (Karakoç, 2012:39). Yabancı derken hukuki açıdan yabancı gerçek kişiler ve yabancı tüzel kişiler anlaşılmalıdır. Yabancı gerçek kişiler azınlıklar ve mülteciler iken yabancı tüzel kişiler vakıflar, şirketler ve derneklerdir (Karakoç, 2012:42). Yabancı olan ve olmayan ayrımı hukuki açıdan ayrımı sosyolojik olarak belirlemeye göre çok daha kolaydır. Hukuk kurallarının kesin ve net olması bu ayrımın yapılmasını kolay hale getirmiştir. Sosyolojik olarak bakıldığında toplumlar ya da bireyler birbirine geçmiş durumda olabilir, asimile olmuş olabilir. Bu yönüyle sosyolojik açıdan ayırım yapmak oldukça güçtür.

Azınlık kavramını incelediğimizde ise yurttaşlık kavramı gibi Antik Dönemden gelen eski değil yeni denilebilecek bir kavramdır. Öyle ki Antik Yunan döneminde, Roma döneminde ve Ortaçağ döneminde azınlık kavramına rastlamak pek mümkün değildir. Azınlık kavramının ortaya çıkışı mutlak monarşi yönetim biçimlerinin devlet yönetimlerinde kullanılmasıyla başlamıştır (Oran, 2010:17-18). Bu dönem bir yanda sürekli toprak sınırlarını büyütme amacında olan kral, güçlü bir kilise ve sürekli yeni pazar arayışında olan burjuvazi sınıfı mevcuttu. Burjuvazi bu dönem geçerli olan fakat kendi hedeflerine ters düşen özelliklere sahip olan Katolikliğin karşısında çalışmayı özendirilen ve fazla tüketimin zararlı olduğunu belirten Protestanlığı ortaya çıkarmış ve böylece ilk azınlık kavramı ve gerçek hayata yansması ortaya çıkmıştır (Oran, 2010:19). Bu şekilde ortaya çıkan azınlık kavramı Avrupa'da büyük beraberinde büyük problemler getirmiş ve savaflara sebep olmuştur. Savafların yıkıcı sonuçları karşılaşılan Avrupa bu konuda düzenlemeler yapmaya karar vermiş ve azınlıkların korunması ile ilgili

uygulamalar, düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Ancak bu şekilde dinin etkili olduğu ayırmadan doğan azınlıklarla ilgili çatışmaların önüne geçilebilmiştir. Bu tecrübe ve uygulanan düzenlemelerle Avrupa bu konuda oldukça güçlü hale gelmiş ve kendi sınırları dışında kalan kendi azınlıklarını korumak sorumluluğu hissetmiş ve bu yönde hareket etmiştir. Dini açıdan farklı inançlara sahip birçok bireyi barındıran Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için Avrupalı devletlerin hissettiği bu sorumluluk güçlü ve büyük bir bahaneleri olacak ve Osmanlı Devleti bu durum büyük zorluklar çıkaracak hatta birçok reform yapılsa bile İmparatorluğu yıkılışı sürecine götürecektir (Oran, 2010:20). Azınlık " Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan grup " olarak tanımlamak mümkündür (Oran, 2010:26). Ülkemizde azınlık kavramı yalnızca Ermeni, Musevi ve Rumlar için kullanılmış dini açıdan bir ayırım yapılmıştır. Müslüman olan ama dil, etnik ve kültürel açıdan farklı bireylerin oluşturduğu gruplar için azınlık kavramı kullanılmamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'nin Millet Sistemini uygulamış olmasıdır. Osmanlı Devleti de Millet Sistemini dini farklılıklara referansla oluşturmuş olması bugünkü durumu da oldukça etkilemiştir (Oran, 2010:47-48). Bir ülkede azınlıklar devletin kurulduğundan en başından beri var olanlar ve daha sonra göçlerle gelenler şeklinde iki ayrı kategoride incelemek mümkündür. Devletin kurulduğundan beri var olan azınlıkların asimile olması yöntemiyle türdeş bir toplum yaratmak hedeflenmiş olsa da sonradan göçlerle oluşan azınlıklar için küreselleşme döneminin de etkisiyle farklı kimlikler asimile olmak yerine farklılıklarını sürdürmek adına birçok isteklerde bulunmakta, daha çok gündeme gelmektedirler (Gülalp, 2007:14).

Yurttaşlıkla ilişkili bu kavramlar herhangi bir kavram karmaşasını, kavramları yanlış kullanmayı önlemek için ve yurttaşlık kavramının doğru tanım ve açıklamasını görebilmek için ele alınmıştır.

Yurttaşlık kavramının tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkışı gelişimi ve değişimi farklı dönemlerde olmuştur. Yurttaşlık kavramı ilk kez Antik Çağ döneminde Sparta kent devletinde ortaya çıkmıştır. Bugün yurttaşlık kavramından farklı bir yurttaşlık yapısı geliştirilmiş olsa da bireyin yurttaş olarak siyasal karar alma sürecine katıldığı bir modelden daha önce hiçbir şekilde literatürde yer almaması ile genel olarak tüm düşünür ve yazarlar yurttaşlık kavramının ortaya çıkışını Sparta'ya dayandırmışlardır. Yayılımacı

bir politika izleyen Sparta Spartiat adı verilen bir özel yurttaşlık tarzı yaratmıştır. İşgal ettikleri topraklar üzerinde yaşayan bireyleri egemenlikleri altına alarak helotluk adı verilen kölelikten farklı olarak yeni bir uyrukluğun şekli ortaya çıkmıştır. Sparta yurttaşlığı beraberinde yurttaşlık için en önemli olan erdemlilik, devlet işlerine katılım, sıkı bir eğitim sistemi gibi ilkeleri getirmiştir (Heater, 2007:16-18). Sparta yurttaşlarının en temel görevi devlet ile ilgili olan öncelikli işler, yönetmek ve korumaktır. Bir yanda da Sparta yurttaşlığı cesaretli, sadık ve yurttaşlık erdemine sahip askerler yetişmesini sağlamıştır. Aynı zamanda iyi yurttaşın sahip olması gereken özellikler olan cesaret, sadakat ve erdemle birlikte kanunlara koşulsuz itaat etmek, yurttaşlık sıfatının getirdiği sorumlulukları yerine getirmek de önemli özelliklerdendir (Heater, 2007:22).

Antik Yunan yurttaşlığı, yurttaşın bir siyasal iktidar gibi belli şartları taşımak zorunda olsa bile kural koyma yetkisine sahip olduğu, doğrudan demokrasi yönteminin kullanıldığı ve sınıfsal farklılıkların üzerinde değil eşitlik vurgusunun yapıldığı bir yurttaşlık ortaya koymuştur (Korkut, 2014:6). Antik Yunan yurttaşlığını kazanmak için 18 yaşını geçmiş, Atina kökenli bir anne ya da babadan olmuş olması gerekiyordu ve sadece erkeklere yurttaşlık hakkı tanınmıştır. Kadınlar ve köleler yurttaş olarak kabul edilmemiştir. Yurttaşlar bu dönem belli bazı hak ve ödevlere sahip olmuşlardır. Halk meclislerinde kanunlar oluşturmak, tartışmak, yöneticileri seçmek gibi siyasal karar alma sürecine katılma hakkına, askerlik ve vergi gibi ödevlere sahip olmuşlardır (Erbay, 2009:2). Antik Yunan yurttaşlığı siyasal karar alma sürecine doğrudan katılım sağlaması yönüyle katılımcı fakat sadece belirli bir yaşta ve erkek olanların yurttaş olması, kadınların, çocukların ve kölelerin yurttaş olamaması yönüyle de dışlayan bir özelliğe sahiptir (Kartal, 2010:12). Küçük sınırlara sahip olan polisler bu yönüyle yurttaşların doğrudan katılımını kolaylaştıran bir unsur olmuş, içinde farklılıkların olmadığı homojen bir toplum yapısı olması dolayısıyla güçlü bir birlik ve beraberlik sağlanmıştır (Kartal, 2010:14). Yalnızca yurttaş olan erkekler yaş yönünden farklılıklara sahiptir. Doğrudan katılım unsuru Antik Yunan'ın sonraki nesiller için örnek teşkil edeceği en önemli özelliği olmuştur (Kartal, 2010:17-19). Bir kurum olarak ilk kez Antik Yunan döneminde ortaya çıktığı kabul edilen yurttaşlık kavramı ilerleyen dönemlerde değişimi ve gelişimi adına bu dönem tanımlar, kavramlar, düşünürler etkili olmuştur. Örneğin Atina için katılım büyük önem taşıırken askerliğin kilit kavram olduğu Sparta'da sadakat önem verilen ve

belirleyici unsur olmuştur. Bu şekilde katılım, sadakat ve diğer önemli unsurlar cesaret, erdem, aitik günümüze ışık tutan kavramlar olmuştur (Güngör, 2008:15).

Roma İmparatorluğu döneminde yurttaşlık Antik Yunan yurttaşlığından daha farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönem gittikçe artan toprak parçasına oranla daha fazla bireye yurttaşlık hakkı verilmiştir. Roma İmparatorluğu yurttaşlığı haklar ve sorumluluklar çerçevesinde oluşan bir hakların ve sorumlulukların dengeli şekilde dağıtıldığı yurttaşlık modeliydi. Roma hukuku rehberliğinde yurttaşın bu dönem en önemli görevi askere gitmek ve vergilerini ödemektir. Diğer dönemlerde olduğu gibi özellikle erdemlilik Roma İmparatorluğu döneminde de büyük önem verilen bir kavram olmuştur (Heater, 2007:51).

Roma yurttaşlığının en önemli noktası kıtalar arası genişleyen sınırları içindeki bireylere yurttaşlık sıfatını vermesi ile belirli bir şehre ait olma duygusunu yitirip, sadece yasal bir statü olmasına neden olmuştur. Ortak bir kültürü, ortak bir dili paylaşmayan birçok insan aynı yurttaşlık statüsüne sahip olmuş bu şekli Antik Yunan yurttaşlığından farklılaşmıştır. Ayrıca Antik Yunan'da kurallar koyan doğrudan yönetime ve karar alma süreçlerine katılan yurttaşlar Roma dönemi yurttaşlığında uygulanmamıştır (Korkut, 2014:7).

Roma döneminde yurttaşlık, siyasi değil hukuki bir kavram olmuş, yurttaş hukuk toplumunun üyesi olarak kabul edilmiştir. Roma yurttaşlığının en önemli özelliği hak ve sorumluluklara göre oluşmuştur (Kartal, 2010:20). Hak ve sorumluluklar arasında denge oluşturulmuş ve kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım çok netleşmiştir. Roma dönemi yurttaşları var olan hukuk kurallarına uyan ve uygulayan olması yönüyle, hukuk kurallarını bizzat kendileri yapan Antik Yunan yurttaşlığından ayrılmıştır. Roma hukuk kurallarının geçerli olduğu tüm yerlerde yurttaşlığın bir hukuki statü olarak verilmesi Roma yurttaşlığın daha geniş sınırlara ve türdeş olmayan toplumlara ulaşmasını sağlamıştır (Kartal, 2010:21).

Ortaçağ dönemine gelindiğinde ise yurttaşlık kavramı Antik Yunan ve Roma döneminde olduğu gibi önemsenen, üzerine düşünülen, geliştirilen bir kavram olmaktan çıkmış ve önemsiz hale gelmiştir. Bu dönem ön planda olan ve önemsenen unsur din olmuştur. Ne kadar önemsiz olmuş olsa da yurttaşlık devlet içinde değil ama kasabalarda

az da olsa uygulanan bir kavram olmuş, yurttaşlık devlet ile değil yerel yönetim birimleriyle ilişkilendirilmiştir (Heater, 2007:68). Eski dönemlerde olduğu gibi yurttaşlık kavramının önem kazanması için siyaset, sosyal ve diğer tüm alanlarda kilisenin ve dinin egemenliği altından kurtarılması gerekmektedir. Bu dönem iyi yurttaşın görevi siyasal karar alma sürecine katılmak değil, inandıkları dinin gerektirdiği ibadetleri yapmaktır (Heater, 2007:71-73). Roma döneminin en önemli düşünürlerinden biri olan Çiçero, Antik Yunan dönemi yurttaşlığı için önemli bir unsur olan erdemi Roma dönemi yurttaşlığı içinde geçerli olacağını savunmuş, yurttaşlık için gelenek ve göreneklerin önemli olduğunu, ilerleyen dönemlerde bu unsurlarda meydana gelen bozulmaların Roma İmparatorluğunun yıkılması için sebep olduğunu belirtmiştir (Kartal, 2010: 18)

Ortaçağ döneminde Hristiyanlık dinin her alanda çok fazla etkili ve düzenleyici bir görev üstlenmesinden dolayı yurttaşlık kavramı da bu durumdan etkilenmiştir. Hristiyanlığa göre " Hristiyanın ancak göklerin ülkesinin vatandaşı olabileceği " görüşü vardı. Bu görüş yurttaşlığın yeryüzünde sağlanamayacağı düşünülmüş bu da beraberinde vatan kavramının önemini kaybolmasına ve devlete değil yerel yöneticilere, din adamlarına, senyörlere karşı sadakat duygusunun beslenmesini getirmiştir. Ayrıca Ortaçağ yurttaşlık görüşü Antik Yunan ve Roma dönemindeki yurttaşlık fikirlerini tamamen reddetmiş, aytlık, eşitlik, katılım gibi yurttaşlık için kilit kavramlar dışlanmış ve daha uhrevi bir yaşam şekline geçilmiştir (Polat, 201:131). Ortaçağ döneminde yerel birimler kentler, mahalleler kendine has yönetim şekilleri, hukuk düzenleri ve mahkemelere sahip olup, bireyler yönetime yöneticileri seçerek ve hukuk kurallarına tabii olmakla yurttaş olmuşlardır. Bu şekilde farklı düzenlerin ve onun getirisi farklı ilişkilerin sonucunda devlete karşı aytlık ve sadakat duygusu zayıflayarak yurttaşlık yalnızca yerel birimlerde geçerli olan ve pratiğe geçen bir kavram olmuştur. Antik Yunan ve Roma yurttaşlığı için erdem önemli bir unsur iken Ortaçağ dönemi yurttaşlığı için özgürlük ve kardeşlik önemli olmuşlardır. Özellikle özgürlük dönemin dini liderlerinin baskısı altından kurtulmak için kullanılan önemli bir unsur olmuştur (Kartal, 2010:22-23).

Modern yurttaşlığın ortaya çıkmasını hazırlayan olay ise Amerikan Bağımsızlığı ve Fransız Devrimi sonucuyla gelişen yeni anayasal hareketler olmuştur. Bu dönem yurttaşlık için eşitlik, negatif özgürlük, hak ve görevlerin anayasal belgelerle garanti altına alınması, sosyal ve kültürel haklara sahip olunması dört önemli ve kurucu unsur

olmuştur (Korkut, 2014:8). Fransız Devrimi'nden sonra Graham Wallas " Hiçbir yurttaş, bireylerinin teker teker potasında eridiği bir ulusal modelin varlığına inanmadıkça, devletini tasavvur da edemez, ona siyasi yakınlık da duyamaz; ve gerçekten de yurttaşları birbirine benzemedikçe ve kimi önemli yönlerden kendisine benzemedikçe böyle bir modelin varlığına inanmayı sürdüremez " (Heater, 2007:133).

Avrupa'da Fransız İhtilali'nin etkileriyle ulus devlet inşa süreci başlamış ve buna bağlı olarak yurttaşlık kavramı farklı şekilde tanımlanmaya başlamıştır. Devlet ve yurttaşlık kavramı birbirinden ayrılmaz ve birbirinin tamamlayıcısı iki kavram olmuştur (Işın ve İşyar, 2005:40). Devlet ile birey arasındaki siyasi bağ olarak tanımlanan yurttaşlık kavramındaki siyasi bağ derken devletin bireylerin haklarını veren ve bu hakları koruma altına alan ve meşruluğu sağlayan devlettir. Yurttaş olamadan devleti, devlet olamadan yurttaşı düşünmek mümkün değildir. Yurttaşlar devleti oluşturan temel unsurlardan biri iken devlet de yurttaşlara hak ve sorumluluklarını veren ve güvence altına alan bir kurumdur (Işın ve İşyar, 2005:45).

Amerikan ve Fransız Devrimleri ile meşruluk kazanan ulus devletler, toplumların siyasi bir şekilde örgütlenmeleridir. Bu örgütlenmelerin bütün dünyada kullanılmasının yaygınlaşmaya başlaması 20. yüzyılı bulmuştur (Özyurt, 2012:109). Meşruluk kaynağı bütünleşmiş bir toplum olan ulus devlet, bu yapıyı sürdürecektir politikalar yapmıştır fakat hemen hemen tüm dünya toplumları günümüzde dil, din, ırk ve kültürel açıdan farklı kimliklerin olduğu heterojen bir yapıya sahiptir. Ulus devlet her ne kadar homojen bir toplum yapısı hedeflese de ilk kurulmaya başladığı dönemden beri etnik ya da din referanslı yurttaşlıkların olduğu toplum yapıları var olmuştur. Bu şekilde ulus devlet toplum yapısını biçimlendiren, oluşturan toplum içinde kimlikler üreten bir yapıdır (Özyurt, 2012:113). Fakat ulus devletin yaratmak istediği tek bir kimlik vardır o da ulusal kimliktir. Ulusal kimlik için ortak bir geçmişe sahip olmak ve gelecek için aynı hedeflere sahip olmak, gelenek görenek, kültür gibi kavram oldukça önemlidir. Bu kavramlar ile yurttaşların aidiyet ve sadakat duygularını besleyen kavramlardır. Ulusal kimliğin oluşumunda farklılıklarına rağmen herkesin toplumun bir parçası olduğunu ve belirli bir ırka bağlı olan insanların sadece toplumun parçası olarak kabul etmek etkilidir (Özyurt, 2012:123-125). Günümüzde küreselleşme ile ulusal kimliğin oluşmasında farklı kimlikler gittikçe önemli hale gelmiştir (Özyurt, 2012:131). Bu şekilde farklı kimlikler daha önemli

ve güçlü hale geldikçe ulusal kimlik farklı kimlikler karşısında zayıf ve güçsüz kalmaya başlamıştır (Özyurt, 2012:135). Ulusal kimliği oluşturan temel unsurlar ırk, etnisite, din, dil ve kültür gibi etmenlerdir. Ulus kimliği bu unsulardan biri ya da birkaçına açık ya da kapalı bir şekilde referansla tanımlanmakta bu tanımlamayla birlikte yurttaşlara nasıl davranılacağını da belirler (Gülalp, 2007:12).

Ulus devlet yurttaşlığı çoğunlukta ve egemen olan topluluğun din, dil, ırk ve kültür yapısından hareketle tanımlamıştır. Bu yüzden bu çoğunluğun içinde olmayan ve farklı kimliklere sahip olan yurttaşların farklılıkları görmezden gelinerek aynılaştırma politikaları ile türdeş bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Farklı kimliklere sahip olanlar egemen olan grup karşısında azınlık durumunda olmuş ve farklılıklarından dolayı öteki haline gelmiştir. Aynılaştırma politikaları ile türdeş bir toplum yaratmak için yurttaşlık kavramı kullanılmıştır. Öteki durumuna gelen farklı kimliklere sahip olan yurttaşların farklılıklarına bakılmaksızın sahip olduğu bu farklılıklarını koruyup geliştirmelerine izin verilmemiş, bu farklılıkları kapsayacak bir yurttaşlık tanımı yapılmamıştır (Erdem, 2012:7).

Modern döneme gelindiğinde yurttaşlık için en önemli katkı eşitlik talebi olmuştur. Eşitlik ile yurttaşlık kavramının daha önceden içinde barındırdığı ayrımcılığı bitirerek kendi kaderini kendi belirleyen ve eşit yurttaşlar yaratmak hedeflenmiştir. Bu amaç her ne kadar uygulamada tam olarak gerçekleştirilemediyse de teorik olarak artık bu dönem eşitlik kavramına daha çok vurgu yapılmaya ve gündeme gelmeye başlanmıştır. Eşitlik ilkesi en çok toplum bütünleşmeyi sağlamak için kullanılan bir kavram olmuştur. Bütünleşmenin sağlayıcı olarak eşitlik pratikte beraberinde aynılaştırma uygulamasını getirmiş, herkesi eşit ve aynı olarak kabul edilmesini sağlamış, farklı kimliklere sahip olan bireylerin farklılıklarını görmeden tüm bireylerin eşit ve aynı olduğu varsayımı ile bağdaşık bir toplum yaratılmasına sebep olmuştur (Erdem, 2012:7).

Bugün yurttaşlık anlayışının gelişmesindeki en önemli unsur ise insan haklarındaki gelişmeler olmuştur. İnsan haklarının daha önceki dönemlere göre daha önemli daha tartışılır bir hale gelmesiyle yurttaş ve yurttaş olmayanların hak ve özgürlükler açısından eşit olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Bu şekilde yurttaş olan ve olmayan arasındaki farkın giderileceği, bu hak ve özgürlüklerin anayasalar tarafından düzenlenip güvence altına alacağı belirlenmiştir (Korkut, 2014:8).

Ortaya çıktığı ilk dönem olan Antik Yunan döneminden bugüne kadar olan dönemlerdeki yurttaşlık kavramı incelediğimiz üzere görülmektedir ki yurttaşlık kavramı her dönem farklı şekilde tanımlanmış, yurttaşlığa hakim olan ilkeler her dönem değişmiştir. Bu durumun temel sebebi her dönemin kendine ait siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının bulunmasıdır. Bu yapılar değişiklik gösterdikçe yurttaşlığın tanımı ve esasları da değişmiştir. Tüm bu unsurların yanında yurttaşlığı şekillendiren unsurlar olarak dil, din, kültür ve ırk farklılıkları ortaya çıkmıştır. Böylelikle yurttaş, yurttaş olmayan, yabancı gibi ayrımlar oluşmuştur (Korkut, 2014:11).

Her dönem kendi içinde bulunduğu koşullar doğrultusunda yurttaşlık tanımını yapmış ve bu şekilde düzenlemeler yapmıştır. Dönemsel olarak incelediğimiz yurttaşlık kavramı coğrafi olarak da farklı ülkelerde farklı tanımlara ve farklı gelişimlere sahip olmuştur. Fransa, Almanya ve İngiltere'de yurttaşlık kavramının gelişimi farklı olmuştur. 1789 Fransız Devrimi ile Fransa'da yurttaşlık öncesine göre daha farklı unsurlarla şekillenmeye başlamıştır. Hiçbir farklılık gözetilmeden yurttaşların ulusun kurucu unsuru olduğu kabul edilmiştir. Yurttaşlık ırk temelinde üzerinde yükselmemiş, tüm yurttaşların eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, kanun önünde eşit olduğu yurttaşlık anlayışı gelişmiştir. Bu dönemde Fransız anayasaları da yurttaşlar arasında herhangi bir ayırım yapmadan, eşit olacağını vurgulamıştır (Korkut, 2014:12).Fransa'da ulus siyasal birlik üzerine geliştirmiş ve kültürel birlik önemli bir unsur olmuştur. Her ülkede olduğu gibi ulus ve ulus devletin oluşması farklı süreç ve farklı şekillerde meydana gelmiş, Fransız Devrimi sonrasında yurttaşlık " ulusun hukuken yaratılmasının bir aracı olmuştur" (Şit, 2008:68). Ayrıca ulus devlet inşa sürecinde Fransa, dilde homojenliğe büyük bir önem vermiştir. Yargı kararları, kanunlar ve daha birçok alanda sadece Fransızcanın geçerli olması kabul edilmiştir (Saklı, 2012:13). Bu şekilde dilde sağlanan birlik ulus devletin oluşumuna büyük bir katkı sağlamıştır.Erken sayılabilecek bir dönem olarak Fransa farklılıklara eşit uzaklıkta durması ve özellikle eşitliğe vurgu yapması olumlu bir durum olup, ilgi çekicidir.

Almanya'da yurttaşlık anlayışı ise daha farklı dinamikler çevresinde gelişmiştir. İlk başta küçük prensliklerden oluşan Almanya'da bu prenslikleri birleştiren ve ortaklık yaratmasına aracı olan şey Alman halkına karşı aidiyettir. Dağınık ve çok sayıda olan bu prenslikleri birleştirmekte zorlanıldığından ortaklıklar yaratılmaya çalışılmıştır. Bu

ortaklığı Alman halkına referansla aidiyet unsuruyla gerçekleştirmiştir. Bu küçük prensliklerin bir araya gelmesiyle Alman Birliğinin sağlanmıştır. Birliği birbirinden farklı grupların oluşturulması yurttaşlığın etnik kimlik çevresinde oluşmasına neden olmuştur. Alman anayasası da yurttaşlığı etnik kimlik temelinde tanımlamıştır. Alman yurttaşlığında yurttaş pasif bir konuma itilerek devlete aktif bir rol verilmiştir. Bu durum Alman yurttaşlığının temelini oluşturmuştur (Korkut, 2014:12). Alman ulus anlayışı farklılıkları kapsayan ve halkın merkez olarak alınması şeklinde gelişmiştir. Burada ulus ulus devletten önce gelişen bir kavram olmasından dolayı bu ilk aşamada siyasal bir içeriğe sahip olmamış etnik ve kültürel içeriğe sahip olan bir kavram olmuştur. Çünkü ulus devlet yapılanmasından önce ulus dile, kültüre dayanan bir toplum olarak belirmiştir (Şit, 2008:66). Almanya doğu tipi ulus devlet adı verilen ve etnik, gelenek ve kültürün önemli unsurlar olan ve yurttaşlığında bu unsurlar çerçevesinde tanımlandığı bir ülkedir (Saklı, 2012:9). Daha evrenselci değerlerin gündeme gelmesi ancak uluslaşma süreci tamamlandıktan sonrasında bulmuştur (Saklı, 2012:15).Almanya'nın parçalı bir sisteme sahip olması ve her prensliğin kendine özgü değerlere sahip olması tek bir Alman kimliği ve Alman ulusu yaratmayı zorlaştıran bir unsur olmuştur. Bu yüzden birleştirici olması işleviyle etnik unsurlar referans alınarak yurttaşlık kavramı tanımlanmıştır.

İngiltere'de yurttaşlığın oluşum süreci incelendiğinde diğer ülkelere göre tamamen farklı şekilde gelişmiştir. Yazılı bir anayasaya sahip olmasa da yurttaşlık feodal dönemden bu yana kullanılan bir kavram olmuştur. 1870 yılında yapılan bir yasal düzenleme ile önce göçmenlerin sonra da diğer ülkelerde yaşayanlara Britanya yurttaşlığı verileceğini belirtmiştir. Fakat bugün aşırı derece artan göç nedeniyle Britanya yurttaşlığını kazanabilmek bu derece kolaylığını kaybetmiştir. Ayrıca Britanya yurttaşlık anlayışı Amerikan yurttaşlık anlayışını da etkilemiş, hak ve özgürlüklerin son derece önemsendiği, etnik kimlik temeli olmayan bir yurttaşlık anlayışı gelişmiştir (Korkut, 2014:13).İngiltere'de krallık ve parlamento ulus devletin ve onun kurumlarının oluşmasında oldukça etkili olmuştur (Parlak, 2012).Tezin ana konusunu oluşturan Türkiye'de yurttaşlık kavramının gelişimi ve değişimini anayasalar ışığında gelecek bölümde ele alınacağı için yurttaşlık kavramının dünyada farklı ülkelerde farklı bölgelerde nasıl tanımlandığı nasıl geliştiği burada inceleme sebebi olarak aradaki farklılıkları görmek olduğu söylenebilir.

2. YURTTAŞLIĞIN HUKUKSAL BOYUTU

Yurttaşlık hukuku, yurttaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi ve yurttaşlık ile ilgili olan tüm konuları düzenleyen bir hukuk çeşididir (Polat, 2011:129). Yurttaşlık kavramının bir tarafını devlet oluşturmasından dolayı yurttaşlık hukuku kamu hukukunun alt dallarından biridir.

Yurttaşlık hukukunun konusu birey ile devlet arasındaki ilişkiyi hukuki boyutunda ele almak ve incelemektir. Aradaki bu hukuki bağ ile devlet uyruğu olarak kabul ettiği bireylere belirli hak ve görevler vermek yetkisine sahip olmuştur (Aybay, 2003:4). Uyruklar ise bu hukuki bağ sayesinde yurttaş olmayanlardan farklı olarak onların sahip olmadığı haklara kendilerinin sahip olma talebinde bulunabilmektedir. Birey ile devlet arasındaki ilişki sadece hukuki değil, sosyal, siyasal, kültürel bağları da içermekte hatta uyrukluğun belirlenmesi kullanılan önemli unsurlardır (Aybay, 2003:5). Devlet ile birey arasındaki hukuki ilişkiyi ele alan yurttaşlık hukuku her ülkede iç hukukun ve toplumsal, siyasal, kültürel yapılarına göre farklılıklar göstermektedir (Aybay, 2003:16). Ülkeler şekilde hukuki ve diğer yapısal özelliklerine bağlı olarak oluşturduğu yurttaşlık hukuku ile uyruğun kim olacağı, nasıl kazanılacağı ve kaybedileceği gibi konuları geniş şekilde düzenlemiştir (Aybay, 2003:19). Bu şekilde yurttaşlık hukukunun bir yönünün devletle ilgili olmasından dolayı kamu hukuku alanında yer almaktadır (Aybay, 2003:20).

Yurttaşlık hukukunu oluşturan kaynaklar milli kaynaklar, milletlerarası kaynaklar ve doktrinlerdir. Türk yurttaşlığını oluşturan milli kaynaklar yürürlükte bulunan 1982 anayasası ve 5901 sayılı Türk vatandaşlığı kanunudur. Ayrıca bu kanunun uygulanması için bakanlar kurulu 2010 yılında bir yönetmelik çıkarmıştır. Milletlerarası kaynaklar olarak Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Çok Vatandaşlık Hallerinin Azaltılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Mültecilerin Hukuki Durumunda İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Türkiye'nin de taraf olduğu ve yurttaşlık kavramının farklı şekillerde düzenlendiği önemli belgelerdir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:35).

Literatürde yurttaşlık tür olarak ikiye ayrılmış, asli ve müktesep yurttaşlık denmiştir. Asli yurttaşlık kan bağı ve doğum yeri ilkesine bağlı olarak yurttaşlığın kazanılacağını öngörmüştür. Asli yurttaşlık kişinin doğar doğmaz kazandığı ve Türk

kanunlarına göre Türk yurttaşı olmasıdır. Asli yurttaşlığı kazanma yollarından kan bağı anne ve babasının ya da sadece birinin yurttaşlığını alması iken doğum yeri anne babanın yurttaşlığı önemsenmeden kişinin doğrudan doğduğu ülkenin yurttaşlığını kazanmasıdır. Kan bağı ilkesinde soy bağı esas iken doğum yeri ilkesinde soy bağı önemsenmemektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:27-28).Öz yani asli yurttaşlık Türk vatandaşlık hukukunda temel olarak "...doğumla kazanılan Türk vatandaşlığının soybağı ilişkisine" dayanması ilkesi ile kazanılması öngörülmüştür. Böylelikle asli yurttaşlığın kazanılması herhangi yetkili bir makamın kararına bırakılmamıştır (Aybay, 2006:101). Türk vatandaşlık hukuku soybağı ilkesi ile kazanılmasında evlilik içi ve evlilik dışı olmak üzere iki ayrı başlık altında düzenlenmiştir. Türk Vatandaşlık hukukunda temel olarak asli yurttaşlığın kazanılmasında soybağı ilkesi kabul edilse de bu ilkenin yetersiz kalacağı eksikler oluşturacağı durumlar için doğum yeri ilkesi de düzenlenmiştir (Aybay, 2006:109).

Türk Vatandaşlık Kanununun düzenlemesine göre yurttaşlık kişinin isteği yada konuda yetkili olan kurumların iznine gerek olmadan doğumla ve doğumdan hemen yurttaşlık kazanılmaktadır. Türk Vatandaşlık Kanununda kan bağı ilkesi esası doğrultusunda evlilik içinde " Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı olan ana veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuk Türk vatandaşıdır " ifadesiyle doğum yeri değil kan bağı ilkesinin önemli olduğu ve anne babasıyla arasındaki soy bağına dayandığını belirtmiştir. Bunun dışında Türk Vatandaşlık kanunu bebeğin evlilik dışında doğması durumunu da düzenlemiştir. Türk anne ve yabancı bir babadan doğan çocuğun annesiyle arasındaki soy bağına dayanarak Türk yurttaşı olacağı belirtilmiştir. Türk bir baba ve yabancı bir anneden evlilik birliği içinde olmadan dünyaya gelen çocuk babası ile arasında usul ve esasların belirlenmesiyle soy bağı kurularak Türk yurttaşlığını kazanmaktadır (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:46-48).

Türk yurttaşlığını kazanmanın bir başka yolu olan doğum yeri ilkesidir. Kanunda bu esasa yer vermenin öncelikli sebebi ise vatansızlık durumunun ortaya çıkmasına engel olmaktır. Doğum yeri esasının yerine getirilmesi için öncelikle çocuğun Türkiye sınırları içinde doğmuş olması ve aynı zamanda anne babasının Türk yurttaşlığını doğumla kazanmamış olması gerekmektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:51).

Müktesep yurttaşlık olarak isimlendirilen sonradan kazanılan yurttaşlık kişinin ne kan bağı ne de doğum yeri ilkesi ile kazandığı, doğumdan sonra doğum sebebi dışında

başka nedenlerle yurttaşlık kazanmasıdır. Yurttaşlığın sonradan kazanılmasına sebep olarak kişinin kendi isteği, milletlerarası sözleşmeler, yetkili makamların kararları gösterilmektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:28).Müktesep yurttaşlık, evlat edinme yolu, evlenme yolu ve yetkili makamların kararı ile kazanılması öngörülmüştür (Doğan, 2008:52).

Sonradan yurttaşlık kazanmak isteyen yabancıların belli bazı şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu koşulları yerine gerine getirdikten sonra içişleri bakanlığının kararı doğrultusunda yurttaşlığı kazanabilmektedir. Bu reşit olmak, Türkiye'de beş yıl boyunca hiç aralıksız ikamet etmek, Türkiye'de yerleşmeye fikrini gösterdiği davranışları ile teyit etmek, genel sağlık bakımından tehlike teşkil eden bir hastalığı bulunmamak, iyi ahlak sahibi olmak, yeteri kadar Türkçe konuşabilmek, Türkiye'de kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayacak gelire veya mesleğe sahip olma, milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamaktır (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:65-70).

Türk yurttaşlığının istisnai olarak kimlere ve hangi şartlarda verileceği de Türk Vatandaşlık kanununda düzenlenmiştir. "Türkiye'ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen ve ilgili bakanlıklarca haklarında gerekçeli teklifte bulunulan kişiler, yurttaşlığa alınması zaruri görülen kişiler ve göçmen olarak kabul edilen kişilere sadece milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmaması şartıyla istisnai olarak Türk yurttaşlığı kazanılabilir" (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:65-70).Kimlerin istisnai olarak yurttaşlık kazanacağı kategori şeklinde belirtilirken bu kategoride yer alan kişilerden Türkiye'de beş yıl ikamet etme ve Türkiye'ye yerleşme kararı vermiş olması ilkeleri aranmamaktadır (Aybay, 2006:130).

Sonradan belli şartlara bağlı olarak ve istisnai olarak kazanılan yurttaşlığın dışında Türk Vatandaşlık Kanunu evlenme, evlat edinilme ve seçme hakkı yoluyla da yurttaşlığın kazanılabileceğini düzenlemiştir. Evlilik yoluyla yurttaşlığın kazanılmasında bir Türk kişi ile yabancı bir kişinin yaptığı evlilikte, evliliğin halen devam ediyor olması, Türk yurttaşıyla en az 3 yıldır evli olması, aile birliği içinde yaşama ve evlilik birliği ile bağdaşmayacak faaliyetlerde bulunmama koşulları verilmiştir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:76). Evlat edinilme yoluyla Türk yurttaşlığı kazanılmasındaki şartlar ise evlatlık

alınan bireyin ergin olmaması, evlatlığın bu yolla yurttaşlık kazanmasında milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir halinin bulunmaması gerekmektedir. Evlat edinilme yoluyla yurttaşlık kazanılması ve diğer yollarla yurttaşlık kazanılması sonradan yurttaşlık kazanılması iken, evlat edinilme ile kazanılmakta olan yurttaşlık asli yurttaşlık ile hiçbir fark yoktur, asli şekilde kazanılmış olan yurttaşlarla aynı hak ve sorumluluklara sahiptir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:84-86). Evlatlığın yaşının küçük olması şartının yanında kanunda evlatlığın vatansız olup olmadığı ve anne babasının olup olmadığı ihtimalleri de göz önüne alınmış, örneğin evlatlığın anne ya da babasından birinin dahi olması evlatlığın Türk yurttaşlığını kazanmasını engelleyecektir (Doğan, 2008:67).

Türk Vatandaşlık Kanunu Türk yurttaşlığını nasıl kazanılacağını düzenlediği gibi yurttaşlıktan çıkarılma konusunda da düzenlemeler yapmıştır. Konuyla ilgili yetkili olan makamların vereceği kararlar ve seçme hakkının kullanılmasıyla yurttaşlığın kaybedileceği belirtilmiştir. Yetkili makamların kararına bağlı olan durumlar çıkma, kaybettirme, yurttaşlığa alınmanın iptalidir. Çıkma, yurttaşın yurttaşlıktan çıkma isteğini yetkili makama iletmesi ve makamın bu talebi kabul etmesi gerekmektedir. Buradaki en önemli nokta bireyin vatansız kalmamasıdır. Yetkili makam vatansız kalmayacağını onayladıktan sonra çıkma kararını verebilir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:92-93).Yurttaşlıktan çıkma talebinde bulunmak için ergin ve ayırt etme gücüne sahip olma,yabancı bir devlet yurttaşlığını kazanmış olmak veya kazanacağına ilişkin inandırıcı belirtiler bulunmak, herhangi bir suç veya askerlik hizmeti nedeniyle aranan kişilerden olmamak ve hakkında herhangi bir mali ve cezai tahdit bulunmamak gibi belirli şartlara bağlanmıştır (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:94-96).Kişiye bir hak olarak tanınan vatandaşlık bağı ile bağlı olma hakkını kullanmaktan vazgeçebilir, bağlı olduğu vatandaşlıktan kendi iradesi ile vazgeçebilir Fakat kişinin bağlı olduğu vatandaşlıktan vazgeçebilmesi için yukarıda sayılan şartların yanında ayrıca vatansızlığın önüne geçmek için kişinin bir başka ülkenin yurttaşı olması gerekmektedir (Doğan, 2008:96).Yurttaşlıktan çıkmaya sebep olan bir başka unsur ise kaybettirmedir. Kaybettirme ise kişinin kendi talebi olmadan kanunda düzenlendiği şekliyle yabancı bir devletin hizmetinde bulunan,yabancı bir devlet hizmetinde gönüllü olarak askerlik yapan, Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin hizmetinde bulunan yurttaşların yetkili makamların verdiği karar ile yurttaşlıktan çıkarılacaktır. Bu yurttaşlıktan çıkarma şeklinde yurttaşın kendi talebi

olmadan yaptığı eylemlerden dolayı yurttaşlıktan çıkarılmaktadır (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:110). Türk yurttaşlığını kazanma kararının iptali ile yurttaşlığın kaybedilmesinde yurttaşın yurttaşlık kazanmak için yalan ya da yanlış bilgiler vermek veya bazı gereken bilgilerin gizli tutulması ile yetkili makamların bu hataları fark etmesi sonucu yurttaşlığın kaybedilmesidir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:114). Seçme hakkının kullanılmasıyla yurttaşlığın kaybı için asli olarak yada sonradan Türk yurttaşlığını kazanan çocuklar tarafından kullanılabilir bir yoldur. Bu çocuklar ergin olduktan 3 yıl sonra seçme haklarını kullanarak Türk yurttaşlığından çıkabilmektedirler (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:122).

Yurttaşlık kavramı Türk hukukunda yukarıda anlatıldığı şekilde düzenlemelere sahiptir. Somut olarak ülkemizde vatandaşlık kanunları yapılarak yurttaşlık kavramını, yurttaşlık statüsünün nasıl kazanılıp hangi durumlarda kaybedileceği ve bunlarla ilgili birçok düzenleme yapılmıştır. 29 Mayıs 2009 yılında yürürlüğe giren 5901 Türk Vatandaşlık Kanunu tam 45 yıl boyunca kullanılan 403 sayılı Vatandaşlık Kanunu yürürlükten kaldırarak yerine geçmiştir. Yeni bir kanun yapmanın sebebi olarak içinde bulunulan dönemin gerektirdikleri, küreselleşmenin etkileri ve Avrupa Birliği'ne giriş süreci olarak gösterilebilmektedir (Erdem, 2011:34). Ayrıca 403 sayılı kanunun yeni ihtiyaçlara cevap veremeyecek durumda olması da bir başka sebep olarak gösterilmiştir. 5901 sayılı kanun bir önceki kanunda oldukça farklı düzenlemelere sahip olmuştur. Örneğin yabancı durumunda olanların Türk yurttaşlığına geçmesi için gereken şeyler daha kolay hale getirilmiştir (Erdem,2011:36). Türk yurttaşı olup Türkiye dışında yaşayan bireylerin buldukları ülkenin yurttaşı olabilmesi yönünde de düzenlemeler bulunmaktadır (Erdem, 2011:38).

Yurttaşlık konusu diğer birçok ülkede olduğu gibi hukuksal düzenlemelerin yapıldığı bir kavram olmanın yanında yurttaşlık aynı zamanda anayasalar ile ilişkisi bulunmaktadır.

3. YURTTAŞLIĞIN ANAYASAL BOYUTU

Anayasa kavramı ilk kez 17 Eylül ABD anayasasını belirtmek için, dönemin getirdiği tarihi şart ve koşullara bağlı olarak değişen ve gelişen toplumsal ve siyasi yapı ve bu yapılar içinde yer alan kurum ve kuruluşları ifade eden bir kavram olarak ortaya

çıkıştır(Türkkan, 2013:221). Anayasa kavramının ortaya çıkışı Batıda bu şekilde Osmanlı Devleti'ne göre oldukça erken bir tarih denilebilecek bir vakitte ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti siyasi, toplumsal ve hukuki yapıyı İslam dinin gerektirdiklerine göre düzenlemiştir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti Millet sistemini uygulamış, yönetim ve toplumsal yapıya bu sisteme göre düzenlemiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde iktidarı sınırlandırma ve hak ve özgürlükler ile ilgili ihtiyaçlar ortaya çıktığında anayasa kavramı ortaya çıkmıştır. Bu çıkış 19. yüzyılın sonunu bulmuştur. Osmanlı Devletine göre çok daha önce bu kavramları hayata geçiren Batılı devletlerin Balkanlar sayesinde Osmanlı devletine geçişi kolaylaşmıştır. Bu anlamda anayasa kavramını modern anlamında kullanılmadan önce o dönem Osmanlı sınırları içinde bulunan Teselya'nınVelestino kasabasında 1757 tarihinde dünyaya gelen RigosFerrios anayasa kavramını gündeme getirmiş, hatta bir anayasa hazırlamıştır. Erken bir dönemde bu kavramı hayata geçiren Ferrios, yaşadığı coğrafya doğrultusunda daha erken tanımıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilebilecek bir belge hazırlayan Ferrios, Fransız İhtilali ve sonuçlarından etkilenerek hareket etmiştir (Türkkan, 2013:223). Ferrios'un hazırladığı anayasa 124 madde anayasa ilkeleri, 35 madde insan hakları bildirgesi şeklindedir. Yurttaşlık, millet sistemi demokrasi, egemenlik, vergi gibi birçok konuda düzenleme yapmıştır. Osmanlı Devleti aydınları, düşünürleri bu anayasaya gereken önemi vermemiş görmezden gelerek yok saymıştır. Halbuki bu belge modern anlamda yapılan bir anayasaya çok benzer bir nitelikte olup, sonradan yapılan anayasalara bakıldığında benzer düzenlemeler olduğu görülmektedir (Türkkan, 2013:224). Ferrios'un padişahlarla ilgili iyi olmayan düşüncelerinden dolayı 1798 yılında idam cezası verilmiştir (Türkkan, 2013:225). Osmanlı Devleti döneminde ilk anayasa olarak 1876 Kanun-i Esasi, ilk anayasal hareketler olarak Sened-i İttifak olarak kabul edilse de anayasa ile ilgili çalışmaları daha önceki dönemlere götürmenin mümkün olduğu görülmektedir.

Mustafa Aydın anayasa kavramını şu şekilde tanımlamıştır: "Genelde ilkece aynı toplumda yaşayan farklı tabaka, grup ve zümrelerin ortak bir platformda yaşayabilmek için oluşturdukları bir uzlaşma metnidir" (Ulutaş, 2012:12). "Anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir" (Teziç, 2009:8).

Anayasa devletlerin temel yapısının, işleyişinin ve örgütlenişinin nasıl olacağını, devletlerin görevlerinin ne olacağı, bireylere verilecek temel hak ve özgürlükleri düzenleyen hukuki bir metindir (Gözübüyük, 1995:3). Anayasaların meydana gelme sebebi genel olarak iktidarı hukuki olarak sınırlandırmak, iktidarın keyfi uygulamalar yapmasına engel olmak ve halkın hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır (Gözübüyük, 1995:6).

Devlet daha önceki dönemlerde uyruklarına hak ve sorumlulukları üst bir konumdan dağıttığı bir yapıda iken, ulus devlet sürecinde bireyler bir sözleşme etrafında bir araya gelerek devleti var etmişlerdir. Buradaki sözleşme bugün anayasalarıdır ve bu konuda büyük bir önem taşımaktadır. Bugün bir anayasadan beklenen şeyler; insan haklarına dayalı, demokratik ve yurttaşlık açısından kapsayıcı olmasıdır. Bir anayasa ne kadar kapsayıcı bir yapıdaysa yurttaşlıkla ilgili sorunların o derece kolay çözülebileceği düşünülmektedir ve bu denli önemli olan anayasanın temel çerçevesi insan haklarından oluşması gerekmektedir (Ulutaş, 2014:79).

Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte anayasaların yurttaşlıkla ilgili düzenlemeler yapma görevi artmıştır. Anayasalar toplum içinde yer alan bireylerden kimin yurttaş olup kimin yurttaş olamayacağını belirleyen hukuki belgelerdir. Yurttaşlık anayasalarda genellikle etnik temele dayalı olarak tanımlanmış ve bu durum karşısında yurttaşlık dışında kalan farklı kimliklere sahip olan bireyler baskı ve asimile edilmesini beraberinde getirmiştir (Ulutaş, 2014:78). Anayasaların demokratik bir yapıya sahip olması büyük bir önem taşırken bunun sağlayıcısı da halk egemenliğinin geçerli olduğu yani demokratik devlet yapısının var olmasıdır. Demokratik devlet gerektiğinde sorgulanabilen ve hesap verebilecek bir devlet yapısıdır. Demokratik devlet yapısı ideali Antik Yunan'dan başlayarak ulus devletlerin kurulmasına kadar sürmüştü ve ulus devlet ile hayata geçmiş fakat tam anlamıyla idealize edilen demokratik devlet yapısı bugün geçerli olamamıştır (Ulutaş, 2014:79).

Anayasalarda yer alan yurttaşlık, hukukun öznesi olan kişinin sahip olduğu yeni bir hukuki statü, hak ve özgürlüklerin öznesi, siyasi, kültürel ve sosyal bir kimliktir. Hukuki bir statü olarak yurttaşlığın genel olarak yurttaşlık hukukunda da yer alan yurttaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi gibi önemli esasları, kuralları ve ilkeleri içermesidir. Siyasi bir kimlik olarak yurttaşlık genellikle millet, devlet, coğrafya gibi

unsurlarla yurttaşlığın ilişkilendirilmesiyle ortaya çıkan bir anlamdır (Korkut, 2014:9). Sosyal ve kültürel kimlik anlamda yurttaşlık, yurttaşların sahip olduğu toplumsal yaşama şekilleri ve kültürünün özelliklerini gerçek yaşama somut olarak taşıyabilmesi, yaşayabilmesidir. Fakat kan bağı ilkesinin ve ortak etnik özelliklerin geçerli olduğu hukuki yapılarda yurttaşların bu sosyal ve kültürel özelliklerini ortaya çıkarması zor bir durumdur (Korkut, 2014:10).

Bir toplum içinde en üst hukuk normu olan anayasa, bir yandan bireylerin görev ve sorumluluklarını düzenlerken bir yandan da devletin nasıl teşkilatlanacağını, görevlerini belirleyen en temel normdur. Öyle ki anayasa yurttaşa hangi hakların verilip hangi hakların verilmeyeceği, görevlerinin ne olduğunu, devletin hangi kanunu uygulayacağı, eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel hakların nasıl verileceği ve daha birçok konuda düzenlemeler yapar. Anayasa birey ve devlet arasındaki ilişkilerin tümünde yer almaktadır o yüzden anayasa toplumsal olanı da düzenlemiştir. Aslında anayasa devletin nasıl teşkilatlanacağını belirlerken bir yandan da bireyi de sınırlandırmaktadır (Can, 2013; 19-20).

Bir ülkede yaşayan bireyleri hak ve sorumluluk sahibi yapan şey yurttaşlık kavramıdır. Bu hak ve sorumluluklarının sınırını belirlemek için anayasa tarafından güvence altına alınması gerekmektedir. Aynı zamanda anayasalar ülkede yaşayan bireylerin hangilerini yurttaş olacağını belirleyerek aslında yurttaşlığa da sınırlar çizmektedir (Ulutaş, 2012:15).

Yurttaşlık kavramı devlet ile birey arasındaki bağı ifade etmesinden dolayı yönetim şekilleriyle de doğrudan ilişkilidir. Örneğin gücün tek bir kişide toplandığı monarşi yönetimlerinde devletin bireyle arasındaki bağı tebaa, gücünü ulustan alan cumhuriyet yönetimlerinde ise bu bağa yurttaşlık adı verilmektedir (Aybay, 1998:37).

Ülkelerin en üst hukuk normu olan anayasalar devletlerin temel yapısı ile ilgili olan tüm hukuki konuları düzenlemesinden dolayı devleti oluşturan meydana getiren unsurlardan biri olan yurttaşlarla ilgili olan tüm hukuki konuları, devletle olan ilişkilerini, bu statüyü nasıl kazanıp kaybedeceklerini ve daha birçok konuyu anayasalar düzenlemektedir (Aybay, 2003:31).

Bir zamanlar devletin tebaasına haklar ve sorumluluklar verirken bugün devlet yurttaşları ile yaptığı sözleşme yani anayasa ile düzenlenmiş, sınırlanmıştır. Ayrıca anayasada din, dil, ırk gibi ayrımların olmadan kapsayıcı şekilde yapılacak olan yurttaşlık tanımı, farklılıklarla ilgili ortaya çıkacak problemlere karşı kolay çözümler yaratacaktır (Ulutaş, 2012:16). Bugün siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda var olan sorunların çözümü için yeni yapılacak bir anayasadan da beklenen tam olarak bu şekildedir. Farklılıklara eşit uzaklıkta duran, farklılıkların gelişmesini sağlayacak imkanlar veren ve herkesin kapsayan kuşatan bir yurttaşlık tanımı ile sorunların büyük bir kısmının çözümleneceği varsayımı bulunmaktadır.

4. YURTTAŞLIĞIN SOSYOLOJİK BOYUTU

Küreselleşme ile bugün kimlik siyaseti ortaya çıkmış, farklı kimliklerin tanınma talepleri daha artan bir şekilde ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin bu denli kimlikleri etkilemesi hatta bir sorun haline getirip kimlikler arasında çatışmalara sebep olmasında göçlerin artması, küreselleşmenin siyasal, kültürel, iletişim alanlarını etkilemesi, ulus devletin ve ulus bilinci, ulusallığın zayıflaması, kadın, çevre hareketlerinin küresel bir hal alması etkili olmuştur (Özyurt, 2012:199). Ayrıca küreselleşme farklı kimliklere sahip olan bireylerin farklılıklarını daha rahat ve daha sık dile getirilmesini sağlamış, bu durumda mevcut yurttaşlık düzenlemeleri ve tanımının yeterli olmadığını ve bu konuda yeni düzenlemeler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Yurttaşlık kavramının ayrıca bir kimlik olmasından dolayı kimlik kavramı da yurttaşlıkla olan bu ilişkisinden dolayı önem arz etmektedir. Hem bu ilişkiyi hem de gelecek bölümlerde ele alınacak konuları daha iyi anlayabilmek için kimlik konusuna kısaca değinilecektir.

" Kimlik, bireyin kendisini tanımlamasının ve toplumsal konumunun ifadesidir. Kimliğin bireysel bir yönü olduğu gibi toplumsal ilişkiler yoluyla kazanılan ve sürdürülen bir yönü de vardır. Çünkü bireyin kim olduğuna dair soruya vereceği tek bir cevap yoktur. Kimlik, psikolojik ve sosyolojik pek çok karmaşık sürecin iç içe geçmesiyle oluşmaktadır " (Akın, 2011:94). Taylor'a göre ise kimlik " bir insanın kim olduğunu, bir insan olarak kendini tanımlayan temel niteliklerin neler olduğunu anlaması gibi şeyleri göstermesidir " (Taylor, 2005:42).

Tarihsel sürece bakıldığında yurttaşlık, sınıf, millet gibi kimlikler Fransız Devrimi ile ortaya çıkmış yani sonradan yaratılan kimliklerdir. Bu tarz kimlikler yavaş ya da hızlı hepsi bir değişim dönüşüm süreci yaşayıp farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Burjuvazi adı altında ortaya çıkan yeni bir kimlik sonraki tüm dönemleri ve diğer kimlikleri çok fazla şekilde etkilemiş, kimlik kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. Örneğin Fransa'da orta sınıf Fransız İhtilali'ni gerçekleştirerek orta sınıfın sahip olduğu kimlik ve kültür anlayışlarını devlete ileterek tanınmasını gerçekleştirmiştir. Sadece orta sınıf değil, birbirinden farklı gruplarında içinde olduğu Fransız Devrimi ile Fransa çoğulcu bir yapıya ve yeni bir "milli-siyasi kimlik" ortaya çıkmasını sağlamıştır (Karpat, 2009:58-59). Ayrıca Fransız Devrimi meydana geldiği kendi ülkesi dışında tüm dünyada da kimlik adına birçok etkide bulunmuştur. Örneğin rasyonalizm ön plana çıkmış, yönetimde ve bürokraside merkezileşmeye gidilmiş, milli devlet fikri ortaya çıkmıştır (Karpat, 2009:60-61). Birçok alanda değişim ve dönüşümü sağlayan, birden çok yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olan Fransız İhtilali yurttaşlık ve kimlik konusunda büyük bir etki yaratmış, bundan sonra bu kavramların daha önemli hale gelmesini daha sık gündemde olmasını sağlaması açısından Fransız İhtilali büyük bir dönemeç olarak görülebilir.

Kimlik kavramının Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıktığı genel kabul görse de insanlığın varoluşundan itibaren geçerliliğini koruyan bir kavram olmuştur (Özdemir, 2001:108). Adı tam olarak kimlik şeklinde kullanılmasa da kimlik kavramı insanlığın doğuşu gibi çok erken bir döneme kadar götürülebilir. Bireyin kimliği sahip olduğu değerlerine, inancına ve görüşlerine bağlı olarak gelişmektedir. Kimlik kavramının ortaya çıkışı insanlığın varoluşu kadar eski olmasına karşılık bir sorun olarak karşımıza çıkması modernleşme dönemine denk gelmektedir. Kimlik kavramı, bireysel kimlik, toplumsal kimlik ve sosyal kimlik olmak üzere bazı alt dallara sahiptir. Bireylerin benzerliği üzerinden tanımlanan sosyal kimlik, bireylere belirli bir grup ya da topluluk tarafından kabul edilmesini, tanınmasını sağlamaktadır. Bireysel kimlik ise toplumsal kimlikten ayrı düşünülmeyen ve bireysel farklılıklara referansla tanımlanan bir kavramdır (Şimşek, 2002:31). Toplumsal kimlik ise tek tek bireylerin sahip olduğu kimliklerden meydana gelmektedir. Bu kimliklerin etkileşimi sayesinde toplumsal kimlik oluşmuştur. Kimlik " ... kendini tanımayı yani farklılaşmayı hem de bazı gruplarla özdeşleşmeyi bir arada içeren " bir kavramdır. Bu şekilde farklılaşmayı içeren bireysel kimlik ile özdeşleşmeyi

içeren sosyal kimlik arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Şimşek, 202:35). Kimlik kavramı içinde birçok unsurdan oluşmasından dolayı kimlik sorunları da birçok farklı konularda yaşanmaktadır (Şimşek, 2002:33). Tek bir kimliğe sahip olmayan bireyler, günümüzde küreselleşme ve göç gibi unsurların etkisiyle bazı eski kimliklerini yitirip, başka bazı yeni kimlikler kazanmakta ve sahip olan bu kimlikler sürekli çatışma halindedir. Kimlik kavramı temelde bireyin sahip olduğu değer yargıları ile ilgili olmasından dolayı ve bu değerler yargılarının da çok çeşitli bir yapıya sahip olduğundan daha en başta kimlik birden çok ve farklı bir yapıya kavuşmuştur (Şimşek, 2002:34). Kimlik tek bir tanımı olmayan, tek yönlü basit bir kavram olmamakla birlikte içinde birçok değişkeni ve unsuru bulunduran, çok yönlü, dinamik bir kavramdır. İnsan gibi durağan olmayan bir temel unsura sahip olması kimlik kavramına bu özellikleri kazandırmıştır. Öyle ki bireyin yaşamın her alanından farklı farklı kimlikleri bulunmaktadır. Bazıları doğuştan gelen kendi isteği ve çabası dışında olan kimlikler iken bazıları bireyin kendi istek ve düşünceleri ile kazandığı kimliklerdir.

Yurttaşlığın siyasal anlamda kimliğinin belirlenmesinde birden fazla ve birbirinden farklı metotlar kullanılmıştır. Bunlardan biri devlet ile birey arasındaki ilişkiyi etnik temellere dayandırmadan oluşturmaktır. Herhangi bir etnik vurgusu yapılmadan eşitlik temelinde bir yurttaşlık tanımı öngörülmektedir. Fakat bu farklı etnik grupları tanımamak değil sadece kimliğin belirlenmesinde kullanılacak nokta olarak kabul edilmemesidir. Siyasal kimliği belirlemek için oluşturulan bir başka tanım ise yurttaşlığın kazanılmasında sadece belli bazı yöntemlerin kullanılacağı, etnik, ulus, soy bağı gibi unsurları temel almadan oluşturulacak yurttaşlık tanımıdır. Bu şekilde ortaya çıkan siyasal kimlik basit olarak kan bağı ilkesi ya da doğum yeri esası ile yurttaşlığın kazanılmasıyla kişinin devletle siyasal anlamda ilişkisinin başlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Yurttaşlığın bu tanımlamaya sahip olduğu ülkeler Hırvatistan, Afganistan ve Makedonya'dır. Siyasal kimliği yaratan bir başka yol ise nötr yurttaşlık tanımının yapılmasıdır. Nötr yurttaşlık tanımı yurttaşlığın hiçbir grup,etnik, kültürel olarak ilişkilendirilmediği sadece birey ile devlet arasındaki ilişki olmasıdır. Herhangi bir aidiyet içermemesi ve devlet birey arasındaki ilişki olarak bilinmesinden dolayı anayasa ve diğer hukuki metinlerde tekrar yeniden tanımlamalar yapmaya ihtiyaç kalmamıştır. Bu şekilde yurttaşlık tanımının kullanıldığı ülkelere örnek olarak Portekiz, Endonezya, Çin, Azerbaycan, Amerika Birleşik Devletleri gösterilebilir (Korkut, 2014:14).

Bireylerin toplum içinde birlikte kurdukları ilişkilerde kimlik kavramını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bireyin kimliğini belirleyen kendine kim olduğunu sorusunun sorgulamasında içinde bulunduğu toplumsal yapı ve toplumsal ilişkilere bağlı olarak cevaplanmaktadır (Karaduman, 2010:2886). Birey kendine bu şekilde kim olduğunun sorgulamasıyla, kendinin farkına varmasıyla ve bunu belli bir dönemde değil tüm yaşamı boyunca gerçekleştirerek sahip olduğu kimliğini belirlemektedir. Fakat bireyin kimliğini belirleyen tek şey kendini sorgulaması değildir. Bunun yanı sıra içinde bulunduğu toplumsal yapı da etkilidir. Bireyin toplum içinde sahip olduğu rol ve hareketleri kimliği belirleyen unsurlarındandır. Ayrıca aitlik duygusu, bir gruba bir topluluğa ait olma bir parçası olma ihtiyacı kimlik kavramının ortaya çıkışını ve sonrasında beslenmesini sağlayan bir duygu olmuştur (Karaduman, 2010:2887). Kimliğin bir parçası olan aitlik duygusu kimin nereye hangi gruba ait olacağı aynı zamanda farklı olan ve öteki ile benzer olanı ortaya çıkarmaktadır (Karaduman, 2010:2888). Öteki bireyin kendini, kimliğini belirlemesinde tanınmasında yardımcı olan bir unsur olmuştur. Fakat bu şekilde öteki ile benzer olanın ortaya çıkışı kimlik ve yurttaşlık sorunlarının temel kaynağı olmuştur. Farklı kimlik sahibi olanlar yani ötekiler günümüzde tanınma talebi ile toplum içinde normal olarak görünmek, baskı ve zor kullanılmamasını istemiş daha çok seslerini yükselterek sürekli gündemde kalan ve hala belli bazı talep ve ihtiyaçlarının karşılanması için beklemektedirler (Karaduman, 2010:2889). Günümüzde bu talepleri karşılamak ve problemlere çözüm oluşturmak için çeşitli uygulamalar, politikalar yapılmaktadır. Bu şekilde toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına da önemli bir katkı olmuştur. Kimlik bir yandan bireyin toplum içindeki yeri, statüsüne göre şekillenirken bir yandan da sahip olunan kimlik bireyin yeniden toplum içinde yeni bir yer yeni bir rol almasını sağlayan bir kavramdır (Yıldız, 2007:16). Bu işleviyle kimlik bireyi sosyalleştiren bireyin kendine yeni değerler kazandıran, bireyin kendine özgüveninin artmasını sağlayan ve psikolojik olarak iyi hissetmesini sağlayan bir kavramdır.

Günümüzde ise bireyler birden çok farklı kimliklere sahip olup, bu kimlikler bazen örneğin bir kimlik olan yurttaşlık gibi daha çok benimsenen, bir farklılık olarak görülmeyen, dışlanmayan, ötekileştirmeyen bir kimlik iken diğer bazı sahip olunan kimlikler tüm bunların tam tersi eylemlere sebep olmaktadır, anormal, eşitsiz, öteki olarak görmek ve dışlamak gibi (Uyan, 2010:70). Günümüzde var olan gelişmiş ya da gelişmemiş tüm toplumlar dinamik bir yapıya sahip olmuşlar ve toplum içinde var olan

birçok kimliklerde bu değişime paralel bir şekilde sürekli değişim içindedirler. Var olan tüm kimlikler içinde yenilenme ve değişme hareketlerini barındırmaktadırlar (Dauenhaver, 1996:112). Sürekli bir değişim, gelişim ve dönüşüm içinde olan bireyin bu yapısı kimlikleri de etkilemiş ve kimliklerinde buna paralel olarak değişim unsurunu içinde barındırdığı görülmektedir.

Bu bölümde yurttaşlık kavramının farklı tanımlarının, işlevlerinin, tarihsel süreç içinde geçirdiği değişikleri ve gelişimleri, hukuki boyutu ile yasalar ve anayasalarla olan ilişkisi incelenmiştir. Sonraki bölümde yurttaşlık kavramının Osmanlı Devleti döneminden 1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak 1982 Anayasasına kadar geçen süreçte anayasalarda yer alan maddeler doğrultusunda nasıl bir değişim geçirdiği incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE TÜRK ANAYASALARINDA YURTTAŞLIK

Bu bölümde Türkiye'nin Osmanlı Devleti döneminden başlayarak bugün yürürlükte bulunan 1982 Anayasasına kadar geçen süreçte yürürlüğe girmiş olan anayasaların yurttaşlıkla ilgili maddeleri, yurttaşlıkla ilgili tanımlar ve düzenlemelerin ne olduğu ve anayasaların kullanıldığı dönemlerin bu düzenleme ve tanımları nasıl etkilediği incelemeye çalışılacaktır. Cumhuriyetin ilan edilmesi ile her türlü alanda olduğu gibi yurttaşlık konusunda da büyük değişimler ve farklılıklar yaşanmış tebaadan yurttaşa geçiş sağlanmıştır. Bu yüzden tarihsel süreç olarak Osmanlı Devleti dönemi anayasalarından başlayıp şu an yürürlükte olan 1982 anayasasına kadar olan süreci cumhuriyetten önce ve sonra şeklinde ayırarak incelenmektedir.

1. OSMANLI'DAN CUMHURİYETE YURTTAŞLIK

1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Devlet Tebaa İlişkisi

Osmanlı Devleti ilk kurulduğu dönemde küçük sayılabilecek bir toprak parçası üzerinde, dil, din, ırk, kültür açısından farklılıkları bulunmayan insanların olduğu ve İslam dinine dayanan bir imparatorluktu. Fakat imparatorluk siyasal, ekonomik, askeri yönden güçlendikçe toprak sınırlarını genişletmiş bu durumda ilk kurulduğu dönemdeki sahip olduğu dil, din, ırk ve kültürel türdeşliğinin kaybolmasına ve Osmanlı Devletinin kozmopolit bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. İslam dini devletin kuruluşunda, işleyişinde önemli bir unsur olmuş ve hukuk düzeni İslami esaslara göre düzenlenmiştir (Öden, 2003:87). Devletin hukuki düzeninin İslam hukukuna dayanması sonucu iktidarın kaynağının Allah olduğu ortaya çıkmıştır. Allah'a karşı itaat beraberinde devletin yöneticisi padişaha da itaati getirmiştir. Bu da devletin mutlak monarşi anlayışıyla yönetilmesini sağlamış ve Osmanlı devleti monarşi ve teokratik bir devlet olmuştur. Fakat gittikçe genişleyen toprak sınırları ile büyüyen Osmanlı Devleti özel hukuk alanını şeriat adı verilen İslam hukukuna göre düzenlenmesi ile yetersiz kalmış ve sahip olunan kültür, gelenek ve göreneklere göre ve şeriata aykırı olmayacak şekilde örfi hukuk kuralları meydana gelmiştir (Öden, 2003:88).

Osmanlı Devleti farklı kimliklere sahip olan ve gayrimüslim olan bireyler ile ümmetçilik düşüncesi doğrultusunda İslam dinine inanan bireylerin bir arada sorunsuz barışçıl bir biçimde yaşayabileceği bir ortam yaratmıştır. Bu şekilde birbirinden tamamen farklı iki nokta problem yaratmamış "Osmanlı milleti, ümmet olgusu içinde eritmişti" (Türkdoğan, 2013:5). Bu yüzden Osmanlı Devleti birbirinden farklı birçok milleti bünyesinde barındırmasından dolayı milliyetçiliğin değil dini inançların vurgulandığı bir imparatorluk olmuştur (Türkdoğan, 2013:9). 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde eksik bir yön olan milliyetçiliği tamamlamak adına "milli dil, milli edebiyat ve milli kültür" vurgulanmış bu yönde uygulamalar yapılmış, milletleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır (Türkdoğan, 2013:19). Ayrıca bireylerin birliği ve bütünlüğünün sağlanması bu amacın gerçekleştirilmesinde büyük bir önem taşımaktadır (Türkdoğan, 2013:31). Fakat tüm bu uygulamalar ancak cumhuriyetin kurulmasıyla anlamlı ve gerçek anlamda uygulanır hale gelmiştir (Türkdoğan, 2013:75). Cumhuriyetin kurulması ile yeni bir düzen yeni bir hükümet sistemi ve daha birçok alanda yenilik yapılmış, daha önceki dönemlerde yaşanan gelişmeler bu yeniliklerin yapılmasına bir zemin hazırlamıştır.

Büyük toprak sınırlarına sahip Osmanlı Devleti içinde birçok farklı din ve ulusları barındırmaktadır. Toplumun büyük bir bölümü Müslüman iken aynı zamanda Hristiyan ve Musevi nüfuslarda toplumun bir parçası olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı Devleti Arap, Arnavut, Sırp, Rum, Bulgar, Boşnak gibi farklı birçok ulustan oluşan büyük bir nüfusa sahipti (Zürcher, 2010:26). Bu durum Osmanlı Devleti'nin din, dil, ırk, kültür, ulus yönünden farklılıklara sahip bu şekilde çeşitliliğin çok olduğu bir devlet yapısını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin böyle bir toplumsal yapıya sahip olması ilerleyen bölümlerde de ele alınacağı üzere hem olumlu hem olumsuz birçok etkilere ve sonuçlara neden olduğu görülmüştür.

Birbirinden farklı, dil, din, ırk ve kültürel yapılara sahip insanları bulunduran Osmanlı Devleti çokuluslu, çokdinli ve çokkültürlü bir devlet yapısına sahip olmuştur. İçinde bu kadar farklılıkları barındıran Osmanlı Devleti İslam dinine göre Müslüman olan toplum diğer dinlere mensup olan bireylere göre egemen toplum olmuştur. Millet sistemini uygulayan Osmanlı devleti egemen olan Müslüman toplumdaki diğerlerine karşı hoşgörülü olmalarını istemiş ve devlet olarak yaptığı uygulamalarla da hoşgörü politikası izlemiştir (A.Kaya, 2005:29).

Birbirinden farklı birçok unsuru içinde barındıran Osmanlı Devleti için yurttaşlık konusu hukuki ve toplumsal yaşam için kilit bir kavram olmuştur. Kimlerin yurttaş olup kimlerin olmayacağı, bunun neye göre belirleneceği, yurttaşlığı kazandıktan sonra verilecek hak ve özgürlüklerin ne olacağı ile ilgili düzenlemelerin yapılmasında dış güçler, çıkan savaşlar, Osmanlı Devletinin izlediği siyaset ve tebaanın istekleri belirleyen etkenler olmuştur. Bu konudaki en büyük etken gayrimüslimlerin Müslimlerle eşit haklara sahip olma talebi olmuştur (Karakoç, 2012:171). Osmanlı Devleti herhangi bir huzursuzluk ya da karmaşa çıkmasına engel olmak amacıyla izlediği hoşgörü politikasıyla da her zaman farklılıklara sahip olan bireylerin ihtiyaç ve isteklerini dikkate aldığı ve bu yönde düzenlemeler, yenilikler yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde zimmiliğin genel ilkeleri ve sahip oldukları hukuki statülerinin kaynağı İslam Hukuku'dur. Osmanlılar zaman zaman yeni gelişen koşullara uydurmak, çıkarları korumak için İslam Hukuku'nda değişiklikler yaparak uygulamışlardır. Zimmilik kurumunda da bu şekilde değişiklikler yaparak uygulamalara geçilmiştir. Bu dönemde zimmiler hem fıkhıta bulunan hükümlere göre değerlendirilirken hem de inandıkları din ve mezheplere göre farklı gruplar halinde millet ismi verilen topluluklar oluşturmuşlardır. Millet kavramının ortaya çıkmasında zimmilerin sahip olduğu dini inançları ve mezhepleri etkili olmuştur. Bu şekilde oluşan millet toplulukları inandıkları dinin buyurduklarına bağlı kalmış, sadece belli bir ölçüde devletin denetimine tabi olarak yaşamışlardır. Millet grupları Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim adı verilen toplulukları oluşturmuştur (Bozkurt, 1989:7).

Osmanlı Devleti bu topluluklara yaşamlarını dini inançlarına göre düzenlenmesine, sahip oldukları gelenek ve göreneklerini devam ettirmelerine izin vermiştir. İslam özel hukukuna sadece Müslümanlar tabi olduğundan zimmiler kendi inandıkları dinin hukukuna tabi olmuşlardır. Zimmiler sadece hukuki açıdan değil sosyal hayattaki bazı kurallar açısından da ayrıldığı görülmektedir. Örneğin ata binemez, silah taşıyamaz, askerlik yapamaz, evlerini Müslümanların evlerinden daha yüksek yapamaz, ibadetlerini Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde yapacak ve ibadethanelerinin inşaatı için izin almak zorundadırlar (Bozkurt, 1989:8). Zimmiler sadece kamu düzenini ilgilendiren sorunlarda İslam hukukuna bağlıdır. Bunun dışında aile, kişi, miras gibi özel hukuk dalları bir dini konu olarak görüldüğünden kendi yasalarına uymak zorundadırlar

(Efendoğlu, 2012: 356). Devletin gözetimi ve koruması altında bulunan gayrimüslimler bu korumanın karşılığında Osmanlı Devletine cizye ismi verilen vergi öderlerdi. Osmanlı Devletinde egemen toplum olan Müslümanlarla gayrimüslimler arasında gayrimüslimlere birtakım haklar verilse de tam bir eşitlik olduğunu söylemek mümkün değildir (Yumul, 2005:103).

Osmanlı Devleti birçok hak vererek zimmilerin devlete karşı aidiyet duygusu oluşturarak bağlanmalarını isterken, onlar Avrupa Devletlerinden kendilerine yardımcı olmalarını istemişlerdir. Halihazırda Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bahaneler arayan Avrupalı Devletler gayrimüslimleri bu konuda bir aracı olarak kullanmışlardır (Bozkurt, 1989:41). Osmanlı Devleti Millet Sistemi ile gayrimüslimlere dini, toplumsal ve kültürel bazı konularda belirli özgürlükler tanınması bir ayrıcalık yarattığı gibi algılansa da aslında öncelikle dini açıdan bir ayırım yapılarak daha sonra bu ayırma dayanarak da hukuki açıdan çok keskin bir ayırım yapılmış bu durumda çok açık bir eşitsizliğin varlığını göstermiştir (Soner, 2009:363). Fakat buna rağmen bu dönem tüm bireylerin kimliğini belirleyen unsurun dini inançlar olduğundan dolayı bu eşitsizlik durumu tartışılan ya da bir sorun haline gelen konu olmamıştır. Bu yüzden eşitliğe dayalı bir yurttaşlık tanımı ancak Fransız İhtilali sonrasında bir ihtiyaç bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Soner, 2009:364).

Osmanlı Devleti daha bir beylik iken kurulduğu dönem ve mekan olarak Rumların çoğunlukta olduğu yerde kurularak daha en başta kuruluş aşamasında farklı etnik ve dinden olan gruplarla tanışmıştır (Kaya, 2005:29). Millet sistemi ile Osmanlı Devleti içinde bulundurduğu birçok farklı din ve milleten bireyi belirli bir döneme kadar bir sorun ya da karmaşa çıkmadan yönetmeyi becermiş bu yönde uygulamalar yapmıştır. Belli bir dereceye kadar verilen özerlik ile Osmanlı Devleti gayrimüslimlere hiçbir baskı ve zorlama uygulamamış bu yüzden Osmanlı yönetimi gayrimüslimler tarafından kötülenmemiş tam tersine rıza gösterilmiştir (Ö. Kaya, 2005:32).

Osmanlı Devletinde döneminde Osmanlı coğrafyasında yaşamakta olan tüm dinlerdeki din adamları o cemaatin lideri seçilmiş ve o grubu düzenlemek, yönetmek görevi verilmişti. Bu din adamları lideri olduğu grubu yönetmekle dönemin Sultanına karşı sorumlulardı. Bu şekilde gruplar hem Osmanlı Devletinin egemenliği altında kaldı hem de mensubu olduğu dinin kurallarını uyguladı. Millet sistemi adı verilen bu

uygulama ile gayrimüslim hoşgörü ortamı içinde kendi dini inançlarını yaşamış, Müslümanlarla birlikte aynı devletin üyesi olarak, farklı hukuk kurallarına tabii olarak aynı ortamlarda yaşamışlardır. Osmanlı devleti için gayrimüslimlerde devletin uyruğu olduğu kabulü görülse de ne Müslümanlar ne gayrimüslimler hiçbir zaman eşit olduklarını kabul etmemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin gücü ile doğru orantıda işleyen millet sistemi devletin otoritesi azaldıkça sistemde zayıflamaya başlamış ayrıca millet kelimesinin anlamı değişmeye başlamıştır. Milliyetçilik akımı ile millet sistemi hızla son bulmaya başlamıştır. Milliyetçilik duygusuyla zimmilerin bağımsızlığını istemelerini önlemek için devlet için herkesin eşit olduğunu belirtmek için şöyle demiştir: "Ben tebaanın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka günah başka bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır." (Bozkurt, 1989:11).

Osmanlı Devleti Millet Sistemi ile tebaayı etnik açıdan değil dini açıdan bir gruplandırma yapmış ve tanıdığı bazı hak ve özgürlüklerle tam olmasa da belli bir derecede özerklik tanımıştır. Ayrıca Millet Sistemi gibi bir sistemin uygulanması ile Osmanlı Devletinin farklılıkları kabul ettiği ve bu temelde uygulamalar yaptığı söylenebilmektedir (Türküne, 2008:369).

Birden çok din ve ulustan bireyleri içinde barındıran Osmanlı Devleti'nin bu farklı kimliklere karşı tutumlarının ve bakış açılarının nasıl olduğu konusunda literatürde ikili bir ayrım bulunduğu gözlenmektedir. Bazı yazar ve düşünürler Osmanlı Devleti'nin azınlıkları asimile etmeye çalıştığı, dışladıklarını, baskı uyguladıklarını belirtirken bazı kesimler Osmanlı Devleti'nin hoşgörü politikası çerçevesinde azınlıklara belli ölçüde özerklik verildiği, gayrimüslimlerle Müslümanların eşit olması için birçok düzenleme yapıldığını belirtmektedir. Gerçekten teokratik bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti hoşgörü politikası ile gayrimüslimlere herhangi bir zorlama, baskı, asimile uygulamamış daha önceki paragraflarda da belirtildiği gibi Millet Sistemi ile kendi inançlarını yaşamalarına, ibadethanelerini yapmalarına ve birçok hak ve özgürlükler kazanmalarına izin verdiği görülmektedir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve daha diğer hukuki, sosyal düzenlemeler de bunun kanıtı niteliğinde olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde azınlık ve çoğunluk kavramlarının belirlenmesinde en önemli kavram din faktörü olmuştur. Osmanlı Devleti dini açıdan Rum, Musevi ve

Ermeni olmak üzere üç azınlık statüsü verilmiştir. Osmanlı Devleti bu azınlıkların toplumsal yaşam içindeki yeri, inandıkları dinin gerektirdiklerini hangi sınırlar içinde yapabilecekleri, sahip olacağı hak ve yapması gerektiği sorumlulukları hukuki kurallar çerçevesinde düzenlemiştir (Göçek, 2005:31). Osmanlı Devletinde çoğunluk olarak tanımlanan topluluk ise Müslümanlardır. Hem dinin azınlık çoğunluk kavramlarını belirlemesi hem de Osmanlı Devletinin toplumsal yaşam kurallarını İslam dininin gerektirdiklerine göre düzenlemesi ile çoğunluk Müslümanlık halk olmuştur (Göçek, 2005:32). Osmanlı Devleti din üzerinden bir ayırım yapması eksik olarak görülebilir. Çünkü Osmanlı Devleti sadece dini açıdan değil daha birçok yönden farklılıklara sahip bireylere ev sahipliği yapmıştır. Bu yönüyle eksik bir ayırım olan Müslüman ve gayrimüslim ayırımı ve buna bağlı olarak yapılan düzenlemeler yetersiz olmuştur.

Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, içinde çok sayıda farklı dil, din, ırk ve kültürden bireyleri barındırmış ve ilerleyen dönemlerde 19.yüzyılın son çeyreğinde bu farklılıklara sahip olan bireyler Osmanlı Devletinden ayrılmak için bağımsızlıklarını ilan etmek istemişler, geniş hak ve özgürlükler talep ederek imtiyazlı hale gelmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti bu durum karşısında devleti yıkılmaktan kurtarmak için bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-i Esasi bu reformlardan bazıları iken bunlarla beraber Osmanlı Devleti eskiden sahip olduğu gücü yeniden tesis etmek için yönetimde, bürokraside ve her türlü alanda merkezileşmeye gitmiştir (Coşkun, 2009:4). Sadece yurttaşlık konusu değil Osmanlı Devleti'nde birçok olay yeniliklere ve farklı sonuçlara sebep oluşturmuştur. Gayrimüslimlerin talepleri de Osmanlı Devleti'nde birçok düzenlemeye birçok gelişmeye neden olmuştur. Öyle ki ilerleyen dönemlerde bu isteklere artarak yoğunlaşmış ve sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasındaki en büyük sebeplerden birini oluşturmuştur.

1.2. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı

Osmanlı Devleti 19.yüzyıl ortalarında zayıflamaya başlamış ve yıkılma tehlikesi altına girmiştir. Yabancı devletlerin Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit haklara sahip olması için devlete baskılarda bulunmuştur. Bu sebeplerden dolayı devletin kurtarılması ve korunması için birçok reform yapılmıştır. Bu reformlardan hukuki belge niteliği taşıyan Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanıdır. Bunların dışında siyasal ve sosyal alanda daha birçok yenilik yapılmıştır (Öden, 2003:95).

Örneğin Osmanlı Devletinin tüm uyruklarını kapsayan bir ceza yasası yürürlüğe koyulmuş, köle ticaretinin yasaklanmış ve eşitlik yönünde önemli yenilikler olmuşlardır (Öden, 2003:98).

19. yüzyılda Osmanlı devletinde gayrimüslimlerin talepleri ve yaptıkları faaliyetlerden dolayı Osmanlı Devleti gittikçe zor durumu düşmüş bugüne kadar çok iyi şekilde işleyen Millet Sistemi iflas etmeye başlamış ve batılı devletler Osmanlı Devletine birçok zorlamalar dayatmış, baskı uygulamışlardır (Ö. Kaya, 2005:69). Fransız İhtilali'nin sonunda ortaya çıkan milliyetçilik akımı ile gayrimüslimlerin daha fazla hak ve özgürlük talep etmesine bağımsızlıklarını ilan etmelerine neden olmuş, bu durumda Osmanlı Devleti içinde işleyişi, gayrimüslimlerin statülerini ve batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerinin artmasına neden olmuştur (Ö. Kaya, 2005:70). Osmanlı Devleti her zaman gayrimüslimlerin ihtiyaç ve taleplerine açık olmuş fakat Osmanlı Devleti gayrimüslimlere yeni hak ve özgürlükler verdikçe gayrimüslimler hiç yetinmemiş hep daha fazlasını istemiş ve bu durum Batılı devletlerine işine yaramış, Osmanlı Devletini yıpratmanın bir yolu olarak seçmişlerdir.

Tanzimat Fermanı öncesinde millet sistemi ile gayrimüslimler dini inançlarını ve kültürel adetlerini az da olsa yerine getirirse de yasalar önünde eşit değillerdi ve eşit haklara sahip değillerdi ve tam olarak can ve mal güvenliğine sahip değillerdi. Zaman zaman toplum içinde küçük görülmüş bu şekilde davranılmıştır (Tanör, 2012:76). Batıda Amerika ve Fransız Devrimleriyle anayasacılık hareketi başlamış çokuluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti de bu olaylardan etkilenmiş ulusal bağımsızlık ve ulusalcılık akımının etkisiyle gayrimüslimlerin ayaklanmaları, bağımsızlıklarını istemiş ve bu yönde birçok taleplerde bulunmuşlardır. Bu dönem Osmanlı Devletinin tek problemi gayrimüslimler ve sorunları değil, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda da birçok problemler yaşanmaktaydı. Dönemin padişahları III. Selim II. Mahmut bu sorunların yapılacak yeniliklerle kolayca çözülebileceğini düşünmüş ve bu alanlarda birçok yenilikler yapmışlardır. Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı bu yenilikleri kapsayan en önemli belgelerdir (Tanör, 2012: 64-66).

1830'larda başlayan Osmanlı devletinin batılılaşma isteği Tanzimat Fermanı ile somut bir hale gelmiştir. Batılılaşma adına yapılan bu yenilik hareketlerinde Tanzimat Fermanı diğerlerine göre farklıdır. Çünkü daha önceki reformlar Osmanlı Devletinin

toprak kazanımı veya kaybetmesi ile ilgili olduğundan daha çok askeri alanlarda yenilikler yapılıyordu. 1839 Tanzimat Fermanı ile toplum ve idari alanında siyasal ve hukuki düzenlemeler yapılmak istenmiş en önemlisi Osmanlı Devletinin anayasal gelişimini başlatmıştır. Bu yönüyle Tanzimat Fermanı kendinden önceki yeniliklerden ayrılmakta Osmanlı Devleti için yeni bir reform süreci yeni bir dönem başlatmıştır (Hayta ve Ünal, 2012:119). Tanzimat Fermanının diğer reformlardan farklı olması Osmanlı Devleti tebaasında farklı karşılıklar bulmuştur. Örneğin çıkarlarının zedelendiğini düşünen bazı devlet adamları Tanzimat Fermanına olumsuz bakarken gayrimüslimler Müslümanlar ile eşitliğin olacağı ve birçok hakka sahip olacağı için, ödevler konusunda özellikle askerlikle ilgili eşitliğin olacağını öğrenene kadar olumlu karşılamışlardır (Hayta ve Ünal, 2012:125). Yurttaşlık için önemli bir unsur olan aitlik duygusu gayrimüslimler için eksik olmasından dolayı askerlik görevini, vatanını ve toprağını koruma görevini benimsememişler bunun bir yurttaşlık ödevi olarak kendilerine verilmesini hoş karşılamamışlardır.

Tanzimat Fermanı'nın gayrimüslimlerin ikinci sınıf birey muamelesi gördüğü iddiasıyla dış güçlerin baskısı nedeniyle ilan edildiği söylene de bunun yanında Osmanlı Devleti'nin yıkılması önlemek amacıyla batılı devletlere ayak uydurmak için belli bazı reformların yapılması düşüncesi de etkili olmuştur. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi yalnızca dış güçlerin gayrimüslimlerin millet sistemi ile aynı hak ve özgürlüklerinin devam etmesinin yanı sıra Müslümanlarla eşit olmaları talebinin yanında devletin iç işleyişi gereği olarak bir Batılılaşma hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2010:92). Tanzimat Fermanı sonrasında Fermanda Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşitliği ile ilgili hüküm doğrultusunda ilk kez 1867 yılında gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti toprak sınırlarında toprak satın alabileceğiyle ilgili kanun çıkarılmıştır. Ayrıca 1843 yeni bir ceza kanunu yapılmış, mahkemeler dini etkilerden arındırılmaya çalışılmıştır (Zürcher, 2010:99). Bunun yanında yalnızca yargı alanında değil, eğitimde okullarda da birtakım yenilikler yapılmıştır. Okullarda da dinin etkisi azaltılmış ve batılı tarzda okullar yapılarak batılı tarzda bir eğitim vermeye başlanmıştır. Ayrıca farklı milletlerin kendi kurdukları okullarda eğitim vermeye devam etmiştir (Zürcher, 2010:101). Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti hoşgörü politikasını bırakmamış, gayrimüslimlere belirli hak ve özgürlükler tanımaya devam etmiştir.

Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimler önceki dönemlere göre çok daha iyi durumlara geldiler. Bu dönemde birçok şehirde kilise sayıları artmış ve daha birçok ödünler verilmiştir gayrimüslimlere. Bu durumda Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması ve devletin zayıflamasını kolaylaştırmıştır (Efendoğlu, 2012:867).

Padişahın yetkilerinin bir kısmının sınırlandırıldığı Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin uyrukları arasında hiçbir fark gözetmeksizin hukukta ve diğer birçok alanda aynı hak ve özgürlüklerden faydalanacağı ilk defa yer almış ve can, ırz, konut, mal dokunulmazlıkları da güvence altına alınmıştır. Bunun yanında eyalet ve sancak merkezlerinde Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada olduğu, sorunların görüşüldüğü meclislerde kuruldu (Bozkurt;1989,41). Böylelikle Müslümanlarla gayrimüslimler eşit bir şekilde bir araya gelerek yönetime, karar alma sürecine katılabilmiş, şikayetlerini, ihtiyaç ve isteklerini serbest bir şekilde dile getirmiştir.

Osmanlı Devletinde reaya kavramı yönetilen ve vergi vermekle sorumlu tutulan insan topluluğu anlamına gelmektedir. Herhangi siyasi haklara sahip olmayan reaya, Müslüman olan ve Müslüman olmayan reaya olmak üzere ayrılmıştır. Bu durumda farklılıklar ortaya çıksa da Osmanlı Devleti tüm bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamak yükümlü olmuştur. Tanzimat Fermanı ile vergi vermekle tanımlanan reaya bu durumdan kurtulmuş ve herkesin eşit olacağı vurgulanmıştır (Korkut, 2014:16). Tanzimat Fermanı birçok yenilik getirmiş fakat en çok eşitlik vurgusu ön plana çıkmıştır.

Gayrimüslimlerin Müslümanlarla her alanda eşit olma talebinin somutlaştığı Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti yurttaşlığı yeni bir boyut kazanmış Osmanlı kelimesi yalnızca imparatorluğun adı olmasının yanında toplumu oluşturan tüm farklı ulus, dil, din, ırk ve kültürden olan bireylerin tek bir çatı altında toplanmasını sağlayacak bir ideoloji olacaktır (Osmanağaoğlu, 2004:114). Ayrıca Tanzimat Fermanı millet kavramını toplum içinde belirli bir grubu değil bütün Osmanlı halkını kapsayan bir kavram olarak kullanmış ve var olan gruplar kabul edilmeye devam etmiştir (Osmanağaoğlu, 2004:116). Böylelikle Osmanlı Devleti tebaası millet kavramına karşılık gelmiştir. Özetle Tanzimat Fermanı hem farklı grupların varlığını kabul etmiş ve belli bazı hak ve özgürlükler vermiş hem de bu farklı gruplara mensup bireylerin herkesin eşit olduğunu kabul etmiştir (Osmanağaoğlu, 2004:156).

Millet sistemi ile Osmanlı Devletinde yaşıyan ve birçok hak ve özgürlüklere sahip olan gayrimüslimlere bu dönemde dış güçlerin baskıları ile yapılan reformlarla yeniden diğer bazı hak ve özgürlüklere sahip olmuşlar hatta öyle ki ayrıcalıklı denilebilecek bir konuma gelmişlerdir (Aybay, 2003:68). İlerleyen dönemlerde gayrimüslimler elde ettikleri bu ayrıcalıkları Osmanlı Devletinin aleyhinde kullanmışlardır. Gittikçe ciddi bir sorun olmaya başlayan bu durum karşısında Osmanlı Devleti bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda Tabiyet-i Osmaniye Kanunnamesi hazırlanmıştır (Aybay,2003:69). Görülüyor ki yapılan yenilikler ve düzenlemeler sadece Tanzimat ve Islahat Fermanı ile sınırlı kalmamış, hukuk alanından yeni düzenlemeler yapılmıştır. Fakat gayrimüslimler hiçbir zaman onlara tanınan hak ve özgürlükleri yeterli bulmamış, doğru düzgün bir şekilde kullanmamış, hep daha fazlasını isteyerek Osmanlı Devletini sürekli zor duruma sokarak yıpratmaya çalışmıştır.

Tanzimat Fermanı Osmanlılık fikrinin daha yoğun şekilde gündeme geldiği ve bu belge ile dil, din, ırk ve kültürel anlamda birçok farklılığı içinde barındıran Osmanlı Devleti sınırları içinde bir Osmanlı kimliği yaratmaktı. Osmanlı Devletinde yurttaşlık kurumun gerçek anlamda tesis edebilmesinde sınırları içinde bulundurduğu farklı unsurların milliyetçilik akımı ile bağımsızlıklarını kazanmaları olmuştur. 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle diğer uluslarında aynı şekilde bağımsızlığını ilan edeceğinden endişe edilmiştir (Işın ve İşyar, 2005:48). Bu durum hem devleti korumak hem de yurttaşlık kavramı için önemli Osmanlılık fikrini güçlendirmiştir. Birçok farklı ulusu ve dolayısıyla birçok farklı kimlikleri sınırları içinde taşıyan Osmanlı Devleti, Osmanlılık fikri ile diğer tüm kimliklerin bir yana bırakılarak yurttaşların eşit şekilde politik yaşama katılacağı vaadiyle herhangi ayaklanma ve bağımsızlık talebinin önüne geçmek istemiştir (Işın ve İşyar, 2005:49).

Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimlerin bir takım talep ve ihtiyaçları karşılanırken, birçok yenilikler yapılırken bunlar yeterli olmamış ve Tanzimat Fermanı'nın hemen peşinden Islahat Fermanı hazırlanmıştır.

Batılı Devletler Osmanlı Devletini Avrupalı Devletlerden saymak ve Osmanlı topraklarında yaşıyan gayrimüslimlere daha fazla hak tanınması için Rus müdahalesine karşı Osmanlı Devletini korumalarının da bir karşılığı olarak Paris Konferansı öncesinde Islahat Fermanının ilan edilmesi için baskı oluşturmuştur. Tanzimat Fermanı

gayrimüslimler için çok büyük değişiklikler yaratmazken Islahat Fermanını bağımsızlıklarını sağlayan bir bildiri olarak görmüşlerdir (Tanör, 2012:96).

İlk kez 1850'li yıllarda Balkanlarda yaşayan Ortodoks Hristiyanlar arasında çıkan, etnik açıdan farklı olan grupların imparatorluktan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan ettiği bir akım olan milliyetçilik, Osmanlı Devleti içinde önemli bir unsur olmuştur. Osmanlı Devletinde milliyetçilik akımının başlaması sonucuyla Osmanlı Devletinden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden devletler ulus devlet halinde yapılanmıştır. Bu şekilde milliyetçilik akımının hızla ilerlemesinde Aydınlanma düşüncesi ve etkileri, farklı etnik yapıda gruplar ile farklı dini yapılar arasında rekabet ortaya çıkması ve yabancı güçlerin Osmanlı Devleti içinde bulunan aynı etnik yapıda bulunan gruplar üzerinde etkileri ve devlete karşı korunmaları ve ayrıcalıklı hale gelmelerindeki baskıdır (Karpas, 2009:35).

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı, Avrupa'daki ulusal hareketler Osmanlı Devletinin devamlılığını tehdit eden unsurlar olmuş ve bu olaylar Osmanlı Devleti için büyük bir sorun olan kimlik problemini ortaya çıkartmıştır. Osmanlı Devleti bu problemi çözmek için bir çok yenilik ve düzenleme yapsa da çözüme kavuşamamış ve bu problem Osmanlı Devletinin yıkılışında önemli bir faktör olmuştur (Timur, 1998:158)

Islahat Fermanının ilan edilmesinin en önemli sebeplerinden biri gayrimüslimlerin talepleri ve ihtiyaçlarının Tanzimat Fermanı ile tam olarak karşılanamadığı, Müslümanlarla hala hukuki ve siyasi açıdan eşit olmadığı farklı olduklarını iddia etmeleri ile daha kökten yenilikler yapılması ihtiyacını doğurmuştur (Ö. Kaya, 2005:82). Gayrimüslimler bu iddialarda bulunsa da Osmanlı Döneminde eşitlik esası kabul edilmiş, ortaya çıkan politikalar, yapılan düzenlemeler ve uygulamalar bu esası sağlamak yönünde olmuştur (Efendoğlu, 2012:184).

Islahat Fermanı Tanzimat Fermanı gibi Osmanlı Devletinin kendi eksiklikleri, aksaklıkları görerek bunları gidermek için yaptığı bir ferman değil, batılı devletlerin Viyana, Londra ve Paris'in Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Hristiyan tebaanın haklarını artırmak, geliştirmek ve eşit olmaları için Osmanlı Devletine ısrarlarda bulunarak Islahat Fermanını dışarıdan bir kuvvet ile ilan ettirilmiştir. Öyle ki fermanın hazırlanması için kurulan komisyonda bazı yabancı devletlerin temsilcileri de yer almıştır (Hayta ve Ünal, 2012:128). Batılı devletler Osmanlı Devleti içinde yaşayan

gayrimüslimleri haklarını korumak sıfatıyla aslında onları bir piyon olarak kullanarak kendi amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Islahat Fermanı ile zimmileri gerçek bir yurttaş haline getiren haklar ve milletlerin sahip olduğu haklar ve yetkiler belirlenmiştir. Hangi milletin üyesi olursa olsun liyakat sistemiyle devlet memurluklarında ve hizmetlerinde çalıştırılabilecek, istedikleri okullara gidebilecek, ibadetlerini herhangi bir sınırlama olmadan yapabilecek, mensubu olduğu grupta dini liderin yanında yönetime katılabilecekti. Eşitliği yaşatmak adına haklar açısından bu yenilikler getirilirken görevler konusunda değişiklikler yapılmış ve gayrimüslimlerin de askerlik yapmaları gerektiği kararı verilmiş. Orduda nasıl yer alacaklarını da hazırlanacak tüzük ile belirleneceği ilan edilmiştir. Genel olarak Islahat Fermanı ile birçok alanda Müslüman ve gayrimüslim arasında eşitlik sağlamak çalışılmış bu yönde uygulamalar yapılmıştır. Sadece Müslüman ve gayrimüslimler arasında değil gayri Müslimler arasında da eşitlik sağlanmaya çalışılmış bunun için bağlı olduğu grubun dini lideri yanında yönetime katılma hakkı verilmiştir (Bozkurt, 1989:56-57). Kendi gruplarında iç işlerinde serbest bırakılmış, ayrıca gayrimüslimlerin mülk sahibi olmaları kolaylaştırılmıştır (Efendoğlu, 2012:728). Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile genel olarak yeni bir siyasi fikir ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu Fermanlar ile Osmanlı Devleti'ne ait topraklar üzerinde yaşayan herkes farklılıkları gözetilmeksizin bir tek yurttaşlık adı altında, eşit hak ve görevler verilmiştir (Ulutaş, 2012:37). Osmanlı Devleti yaptığı yasal düzenlemelerle, reformlar tüm tebaanın farklılıklarını koruyarak eşitliği için uğraşsa da bazı aksaklıklar, terslikler yaşanmış ve istendiği gibi demokratik ve laik bir düzeye ulaşamamıştır. Fakat içinde bulunulan dönemde 19. yüzyılda bu düzeye ulaşabilen herhangi bir ülke olmamıştır. Neredeyse tüm ülkeler için durum bu şekilde iken Osmanlı Devletinin bu konuda yaptıklarına bakıldığında Türkiye tarihinde önemli gelişmeleri ve yeni bir süreci modernleşme yolunda önemli adımlar olduğu söylenebilir (Ortaylı, 1995:82). Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı arasındaki en büyük fark Tanzimat Fermanında ayırt etmeden tüm tebaaya seslenilirken Islahat Fermanı sadece Müslüman olmayan kesim için oluşturulan maddelerden oluşmuştur (Hayta ve Ünal, 2012:134).

Islahat Fermanı Tanzimat Fermanına göre eşitlik konusunda daha net ve detaylı hükümler getirmiştir. Eğitimde, askerlikte, vergide, kamu hizmetine alımında,

mahkemelerde Müslüman ve gayrimüslim eşitliğini ortaya koymuştur. Tüm bu reformlara karşıt durumda olanlar bir kitle olsa da, bu eşitlik yönünde yapılan yenilikler Osmanlı Devletinde insan haklarının oluşumuna temel sağlamıştır (Öden, 2003:101).

Osmanlı Devleti ilerleyen dönemlerde eşitlik idealini tüm uyrukları için gerçekleştirmek için bir çok yenilikler yapmış ve buna karşı en büyük tepki gayrimüslimlerden gelmiştir. Çünkü önceden sahip olduğu statülerini ve ayrıcalıklarını kaybetmek istemiyorlardı. Bunun yanında hakların yanında görevler konusunda da eşitlik sağlanmaya çalışıldığından bu yenilikler gayrimüslimler ağır gelmeye başlamıştır. Örneğin vergi konusunda devlete daha az vergi ödeyen zimmiler yapılan yeniliklerle gelirleri ve mallarına göre vergilendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devletine aidiyet duygusu beslemediklerinden ve kendilerini yurttaş olarak görmediklerinden dolayı askerlik yapmakta onlara zor gelmiştir (Bozkurt; 62-63). Bunun yanında eşitlik ideali önündeki engellerden biri Müslümanlar olmuştur. Dönem içinde gayrimüslimler ile beraber çağrıldıkları meclislerde olaylar çıkarmış, Tanzimat Fermanının getirdiği yenilikler doğrultusunda kendi geleneklerini yapan gayrimüslimlere zaman zaman karışmış engel olmak istemişlerdir. Örneğin eskisi gibi cenazelerini eşek üstünde değil omuzlarda taşıyan Hristiyanlara bazı Müslümanlar kişiler saldırıda bulunmuştur (Ortaylı, 1995:82).

Osmanlı Devleti'nin yaptığı tüm bu reformların, düzenlemelerin amacı yabancı grupları zimmiler birer Osmanlı yurttaşı haline getirmektir. Fakat bunu hiç bir zaman gerçekleştiremedi. Zamanla gayrimüslimler Osmanlı Devleti içinde imtiyazlı hale geldi ve hep yeni ayrıcalıklar kazanmaya devam etti. Yapılan yeniliklerle zimmilerin devlete bağlılık aidiyet duygusu hissetmesi istese de onlar aldığı her ayrıcalıkla kendilerini daha da geliştirdi ve güçlendi. Öyle ki bağımsızlıklarını ilan edecek konuma ulaştılar. Sürekli Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmak isteyen Avrupalı Devletler için gayrimüslimler iyi bir aracıydı ve karşılıklı olarak birbirlerini çıkarlarına göre kullanmışlar ve bu şekilde Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında çok büyük bir rol oynamışlardır (Bozkurt, 1989:216-217).

Osmanlı Devletinde modernleşmenin başlangıcı yeni şekillenecek olan Türk yurttaşı ile yakından ilişkilidir. Modernleşmeyi başlatan ve sürdüren aktif konumda olan devlet iken o dönemki halk pasif kalmış, tüm yenilikler yönetici eliyle yapılmıştır. Bu durumda kutsal devlet anlayışı sonucunu doğurmuştur. Devletin bu şekilde kutsal

sayılması, güçlü olması halkın pasif konumda kalmasını devam ettirmiştir. Bu durum bireyin doğal olarak sahip olması gereken hak ve özgürlükleri bir lütufmuş gibi devlet tarafından verilmiştir, birey kendi talebiyle değil. Temel hak ve özgürlükler bu şekilde iken yurttaşların evrensel insan haklarını talep etmeleri mümkün değildi. Kanun-i Esasi ile modern anlamda yurttaşlığın zemini hazırlanmıştır (Esendemir, 2008:66-67).

1839 Tanzimat Fermanı ile 1869 Kanun-i Esasi ilan edilinceye kadar geçen süre içerisinde Osmanlı kimliğinde dini ve hukuki eşitliğin savunulduğu bir dönem olmuştur. Çünkü henüz bireyle devlet arasında siyasi, sosyal ve kültürel anlamda kurulacak bir bağ mevcut değildi (Işın ve İşyar, 2005:42). Kurulduğu ilk günden beri birçok farklılığı içinde barındıran Osmanlı Devleti için birlik ve beraberliği sağlamanın en iyi yolu din ve etnik unsurlar etrafında birleşmenin sağlanmasıydı. Özellikle Batılı devletler Osmanlı Devletinin yıkılması için birçok plan içindeyken Osmanlı Devleti kendi içinde birlikteliği sağlamak için dinin ve değerlerin birleştirici gücünü kullandığı görülmektedir.

1.3. 1876 Kanun-i Esasi Ve Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık

Üçü Hristiyan olmak üzere sivil bürokrat iki asker ve on kişi ulemeden olmak üzere Cemiyet-i Mahsusa adı verilen bu kurul batılı devletlerin anayasalarından faydalanarak bir anayasa taslağı hazırlanarak Heyet-i Vükeladan geçmiş ve 23 Aralık 1876 tarihinde padişah kabul etmiştir. 1876 Anayasası Kanun-i Esasi halkın oylaması ya da herhangi bir kurucu meclis olmadan yapıldığı için padişahın tek yanlı olarak yaptığı bir işlem olup ferman anayasa özelliğini taşımaktadır (Tanör, 2007 133).

1876 Kanun-i Esasi ile meşrutiyet dönemi başlamıştır. İlk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi 1831 Belçika anayasası ve 1875 Fransız anayasasından yola çıkılarak yapılmıştır. Bu durum Kanun-i Esasi'nin özgün bir anayasa olmadığını göstermektedir. Ayrıca Kanun-i Esasi halk ya da halkı temsil eden bir grup tarafından değil padişahın atadığı kişilerden oluşan bir kurul tarafından hazırlanıp, yine halk tarafından değil padişah tarafından kabul edilip yürürlüğe konmuştur (Gözübüyük, 2008:114).

1876 Kanun-i Esasi yapımında farklı çevrelerin farklı amaçları vardı. Örneğin gayrimüslimler kendi faydalarını düşünerek, bürokratlar can ve mal güvenliklerinin korunması için ayanlar meşruiyetlerini sağlamak amacıyla anayasanın yapılmasını

istemiştir. Görüldüğü gibi asıl önemli olan öge yani halk ve halkın talepleri yoktur. Bu yönüyle 1876 anayasasında halk egemenliği yoktur (Can, 2013:42-43).

1876 Kanun-i Esasi de yurttaşlık ayrıca bir başlık açılmadan sadece başlangıç kısmında yer verilmiştir. Bunun bir sebebi olarak 1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nde yurttaşlık ile ilgili detaylı düzenlemeler olmasından dolayı Kanun-i Esasi'de yer verilmemiş olabilir. Yurttaşlıkla ilgili kabul edilen en önemli ilke fark gözetmeksizin herkesin eşit ve özgür olduğudur. Böyle bir ilkeyi kabul etmekteki en büyük sebep o dönem büyük bir akım olan ulusçuluk akımına karşı Osmanlı Devleti'nin yıkılışını önlemektir (Dinçkol ve Işık, 2015:20).

Kanun-i Esasi ile halka verilen hak ve özgürlükler Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi başlığı altında belirtilmiştir. 8.madde ile Osmanlı Devleti uyruğu herkes, din ve mezhebi ne olursa Osmanlı sayılacağı 17.madde ile herkesin yasa önünde hak ve görevler açısından eşit olacağı, 10. madde ile kişi dokunulmazlığına sahip olup yasanın gösterdiği yollar dışında cezalandırılmayacağı belirtilmiştir (Tanör, 2007:145).

1876 Anayasasının yurttaşlık ile ilgili en önemli vurgusu bireylerin eşit ve özgür olacağına yapılmıştır. Anayasada yer alan bu iki unsurun temeli Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile atılmıştır. Öyle ki Islahat fermanı gayrimüslimlere özgürlük veren ve diğer yurttaşlarla eşit olmasını sağlamanın dışında birçok ayrıcalık verilmesini de sağlamıştır (Karakoç, 2012:253). Anayasanın yapılma amacı devletin içinde bulunduğu tebaası ile devletin sürekliliğinin sağlanmasıydı. Bu yüzden devletin sürekliliği için önemli unsur olan tebaanın devlet ile olan ilişkisini yani yurttaşlığı anayasada önemle düzenlenmiştir (Karakoç, 2012:254). Bu dönem Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile amaçlanan eşitlik ve özgürlük unsurları tam olarak gerçekleştirilemediğinden Kanun-i Esasi'de de ön plana çıkan ve düzenlenmeye devam edilen unsurlar olmuşlardır.

1876 Anayasası 8. maddesinde "Devlet-i Osmaniyye Tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine hangi din ve mezhepten olur ise olsun, bila istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunca muayyen olan ahvale göre istihsal ve izaa edilir" şeklinde Osmanlı yurttaşlığını düzenlemiştir (Karakoç, 2012:255). 1876 Anayasasında yurttaşlık eşitlik ile ilgili olarak ise 17. maddede Osmanlıların tümü kanun önünde, dinsel durumları ve mezhepleri dışında, memleketin hukuk ve vezaiinde eşittir (Atay, 1997:18).

Kanun-i Esasi ile eşitliğe vurgu yapan, Osmanlı Devletinin sahip olduğu kozmopolit yapının devamı için daha kapsayıcı ve coğrafi esasa dayanan bir yurttaşlık profili çizmiştir. Osmanlı Devleti halkı Kanun-i Esasi ile ilk kez yurttaşlık statüsünü kazanmıştır. Bu yönüyle Kanun-i Esasi ayrıca bir önem taşımaktadır. Bireyler yurttaşlık statüsünü kazanmış olsa bile siyasal karar alma süreçlerine katılımı çok sınırlı olacak şekilde düzenlenmiş, örneğin toplantı ve gösterilere katılma ve dernek kurma hakkı yurttaşlara verilmemiştir (Korkut, 2014:16).

1876 Anayasası ile yurttaşlık konusu dışında yapılan bir başka düzenleme ile Osmanlı Devleti'nin ilk parlamentosu kurulmuştur. Bu parlamentonun aynı dönemdeki parlamentoların en büyük farkı gayrimüslimlerin yüksek oranda temsil edilmesiyle sınıfsal değil etnik farklılıkların olduğu bir parlamento olmuştur (Hayta ve Ünal, 2012:178). Bu şekilde Kanun-i Esasi yurttaşlık dışında devlet yönetimiyle ilgili olarak da yenilikler ve düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kanun-i Esasi ayrıca Osmanlı Devleti'nin dinin İslam olduğunu belirtmiş ve devletin tanıdığı diğer dinlerin varlığını sürdüreceği, serbest olacağı da yer almıştır. Ayrıca daha önceden bu diğer dinlere ve inanlarına verilmiş olan hak ve özgürlüklerin aynen devam edeceği anayasa ile güvence altına alınmıştır. Bu şekilde farklı dinlere inanan ve azınlık durumunda olanlara din ve vicdan özgürlüğü verilerek, Osmanlı Devletinin resmi olarak İslam dinini kabul etmesiyle doğabilecek eşitsizliklerin biraz olsun önüne geçilmek istenmiştir (Erdem, 2012:10). Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü yüzyıllarca eşitlik konusuna hep önem göstermiş ve yaptığı uygulamalarda, reformlarda ve düzenlemelerde eşitlik ideali ile hareket etmiştir.

1876 Anayasası tam olarak bugünkü anlamıyla olmasa da anayasal yurttaşlık anlayışına göre yurttaşlık maddelerini düzenlemiştir. Temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmış, resmi dilin Türkçe, devletin resmi dininin İslam olduğu belirtilmiştir. 1876 Anayasası 8. maddesi ile düzeni ve barışı sağlamak adına çoğulcu bir anlayışla ırk ayrımı gözetmeden yurttaşlık tanımı yapılmıştır. Devletin tebaası olan bireyler arasında ayrım gözetmeden din ve mezhep ayrımı yapılmadan herkese Osmanlı denilmiştir (Efendoğlu, 201:876). Hazırlandığı döneme bakılarak Kanun-i Esasi bugüne göre erken sayılacak bir dönem olarak kabul edildiğinde tam da bugün ihtiyaç duyulan yurttaşlık tanımına yakın

bir tanım ve düzenlemeye sahip olmuştur. Farklılıkları görmezden gelmeden kabul ederek, ayırım yapmadan kapsayıcı bir yurttaşlık tanımı yapmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde yurttaşlık kavramı 1876 Kanun-i Esasi dışında kanunla da düzenlenmiştir. Osmanlı Devletinin yurttaşlık ile ilgili ilk kanunu Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi 23 Ocak 1869 yılında yürürlüğe girmiş ve 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Osmanağaoğlu, 2010:195). Yalnızca dokuz maddeden oluşan uzun yıllar yürürlükte kalan bu kanun dönemin Fransız Vatandaşlık Kanunundan esinlenerek Osmanlı Devleti toplumunun yabancılaşmasına mani olmak hedefiyle yapılmıştır (Osmanağaoğlu, 2010:197). Bu kanunla birlikte Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki farkın giderilmesinde ve eşitliğin sağlanmış ve hiçbir ayırım yapılmadan herkesin Osmanlı Devleti yurttaşı olduğu resmi bir şekilde kabul edilmiştir (Osmanağaoğlu, 2004:199).

II. Meşrutiyet ile iyice yıkılma durumuna gelen Osmanlı Devleti kurtarılmak istenmiş ve bunun için Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımları ortaya çıkmıştır. Hiçbir ayırım gözetmeksizin Osmanlı Devleti toprağında yaşayan herkesin devletin bekası için birlik ve beraberlik içinde yaşaması amacını savunmuştur Osmanlıcılık. İslamcılık devletin kuruluşu ve işleyişinde İslami esasların alınması ve birçok padişahın bu esaslara bağlı kalması düzenlemelerin yargılamaların bu esaslara bağlı kalınarak yapılması ile batının kültürü değil sadece tekniğinin ve biliminin alınması savunan bir akım olmuştur. Türkçülük 2. Abdülhamit'in devrinde gelişen Avrupalı Devletlerin milliyetçilik akımı hakkındaki görüşleri ile güçlenerek devletin bekasının ancak Türklük unsuruna dayanarak sağlanacağı görüşü hakim olmuştur. Bu dönem itibari ile Türk, Türkistan kelimeleri sıklıkla gazete ve dergilerde yer almaya başlamıştır. Batıcılık ise Osmanlı Devletinin kurtuluşunun ancak batının fikir ve tekniğini alıp uygulayarak batılı bir devlet olmasına bağlı olduğu düşünce akımıdır (Hayta ve Ünal, 2012:204-205).

Abdülhamit döneminde İslamcılık akımı ile padişah hem Osmanlı Devleti toprağı içinde hem de dünyadaki diğer Müslümanların desteğini alarak muhalif olanları, özgürlük, yenilik ve bağımsızlık talebi olanları kolaylık bastırmıştır (Lewis, 2011:463). Bu dönem diğer akımlardan biri olan Türkçülük akımı doğrultusunda ilk olarak İstanbul'da 24 Aralık 1908 yılında Türk Derneği kurulmuştur. Bu dernekte aynı

zamanda yabancı şarkiyatçılar ve bazı gayrimüslim kesimden insanlar üyeleri olarak bulunmaktaydı. Aynı zamanda bu dernek Türk Derneği adı ile dergi çıkarmıştır. Bu dergi kapandıktan hemen sonra Türk Ocağı ile yakın ilişkileri olan Türk Yurdu ismiyle yeni dergi çıkmıştır. Türk Ocağı Türkçülük akımının yayılması için kurslar, konuşmalar gibi birçok faaliyetler yürütmüşlerdir (Lewis, 2011:474).

II. Meşrutiyet döneminde Jön Türk temelindeki asıl fikir Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin Osmanlı kardeşliği düşüncesinden yola çıkarak Osmanlılık kavramına ulaşılmıştır. Osmanlılık fikri ile istenen amaç I. Meşrutiyet ve Tanzimat Fermanı Islahat Fermanında da olduğu gibi Osmanlı Devletini kurtarmaktır. İçinde birçok farklı ulusu barındıran Kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, Müslüman ve gayrimüslimlere hak ve özgürlüklerini vermek adaleti sağlamak için devletin devamlılığının sağlanması gerekiyordu. Fransız Devrimin etkisiyle ortaya çıkan ulusçuluk akımından etkilenseler de İmparatorluğu korumak ve kurtarmak en önemli görevleri olduğu için Türkçülük veya milliyetçilik özelemlerini erteliyorlar gündeme getirmiyorlardı (Tanör, 2007:169). 23 Temmuz 1908 de II. Meşrutiyet ilan edildi ve Abdülhamit Kanun-i Esasiyi yeniden yürürlüğe koyduğu anlamına da gelen toplumun geniş bir tabanından yayılan ve Osmanlılık ideolojisinin benimsendiği bir hareket olan Meşrutiyeti resmi olarak ilan etmiştir (Tanör, 2007:177). Osmanlılık akımının meydana gelmesinin sebebi olarak milliyetçilik- ulusçuluk akımı olduğu söylenebilir. Osmanlı toplumunda yaşayan dil, din, ırk ve kültür farklılıklarına sahip olan herkesin Osmanlı Devletine aitlik hissetmesi ve tüm toplumun bütünleşmesini sağlayacak ideolojinin Osmanlılık ideolojisi olacağı fikrine ulaşılmıştır (Osmanağaoğlu, 2004:252).

Osmanlılık fikri Osmanlı Devleti içinde yaşayan bireylerin farklı kimliklerini aşan, tüm bireylerin eşitliğini sağlayacak ve Osmanlı Devleti'ne karşı olan ayaklanmaları ve bağımsızlık taleplerini durdurmak için ortaya çıkmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde farklı kimliklere sahip olan hiç kimse bu farklılıklarından vazgeçip Osmanlı çatısı altında toplanmayı kabul etmemiş, bağımsızlık taleplerinde bulunmaya devam etmişlerdir. Osmanlılık akımı Osmanlı Devletinin temel kimliği olmuş, Müslümanlık dini ve Türk unsurunu da içinde barındırmıştır (Polat, 2011:133). Fakat Osmanlılık akımı Balkan Savaşları ile geçerliliğini yitirmiş, tam bu sırada Türkçülük fikri Osmanlılık yerini almıştır (Polat, 2011:137).

Bu dönem Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu akımlar bu şekilde iken gerçekleştirilen uygulamalardan bir başkası ise 17 Aralık 1908 yılında Meclis-i Mebusan'ın açılması olmuştur. Meclis-i Mebusan 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 4 Musevi, 10 Slav olmak üzere toplam 288 milletvekilinden oluşmuştur. Buradaki sayısal verilerden de anlaşılacağı gibi farklı sınıfların değil farklı din ve farklı uluslardan oluşan, Osmanlı Devleti toprağından yaşayan farklılıkların mecliste temsil edilmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin kozmopolit bir yapıya sahip olmasının bir sonucu olarak hoşgörü ve demokratik bir yaklaşımıdır (Hayta ve Ünal, 2012:196).

II. Meşrutiyet döneminin önemli aktörlerinden biri olan İttihat ve Terakki yurttaşlığın ulusal devletin kurulmasında en önemli unsuru olduğunu ve herkesin eşit olacağı ve yurttaşların devlete karşı sorumlu olacağı bir devlet modeli planlanmıştır. Bu devlet modelini gerçek hayata geçirebilmek için merkezi yönetim ilkesini benimsemiştir (Polat, 2011:136). Merkeziyetçi bir anlayışa sahip olan Osmanlı Devleti içinde bulundurduğu farklılıkları bazı mekanizmalar geliştirerek kontrol altına almıştır. Köklü bir değişim ve dönüşüm süreci olan modernleşme Osmanlı Devletinde, halkın herhangi bir talebi olmadan devlet eliyle, devletin kurtarılması amacıyla yapılmıştır. Bu amaç ilerleyen zamanlarda devleti kurtardıktan sonra devletin nasıl korunup sürdürülebileceği daha sonra da nasıl güçlendirileceği şeklinde ilerlemiştir (Bağlı ve Özensel, 2013:26-27). Osmanlı modernleşmesini destekleyen en önemli şey güçlü ve kutsal devlet anlayışı idi. Devlete duyulan bu denli büyük bir kutsallık anlayışı ile modernleşmenin gerektirdiklerini, reformları halka kolayca uygulatabilecekti (Bağlı ve Özensel, 2013:28). Bu şekilde tepeden inme bir modernleşme kapsayıcı ve ulusal bir yurttaşlık oluşmasını engellemiş, azınlıklar açısından ise yaşadığı toprakları yurtları olarak sahiplenmelerini engellemiş (İnalçık, 1998:78-80). Modernleşmenin sahip olduğu tüm etki ve değerler özellikle ulusal kimlik adına devlet tarafından tepeden aşağıya verilmiştir (Bağlı ve Özensel, 2013:33). Bu şekilde önce Türk devleti yaratılmış, daha sonra Türk kimliği yurttaşlara verilmiştir. Oysa örneğin Fransa'da süreç tam tersi işlemiş Fransız kimliğine sahip olanlar Fransız devletini kurmuşlardır (Bağlı ve Özensel, 2013:34). Buradan anlaşılacağı üzere Türk yurttaşlığı kavramı kan bağı ile değil beraber yaşama arzusu temelinde oluşturulmuştur (Bağlı ve Özensel, 2013:38). Farklı kimliklere sahip birçok bireyi bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti ancak bu şekilde bu farklılıkları bir arada tutabilmeyi başarmıştır. Tam aksine kan bağı ilkesi temel alınarak bir yurttaşlık

tanımı yapılmış olsaydı kan bağı olmayan farklı dinden, farklı ulustan bireyler yurttaşlık kapsamı dışında kalacak ve böylelikle yabancı statüsü kazanarak bazı huzursuzlukların, karmaşıklıkların önüne açabilirdi.

1876 Kanun-i Esasi'de 1909 yılında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile padişahın görev ve yetkileri anayasaya göre kısıtlanarak tek başına karar ve işlem yapması yasaklanmıştır. Değişikliklerden biri de yurttaşların özgürlükleri anayasa tarafından güvence altına alınmıştır (Gözübüyük, 2008:119). 1909 değişikliklerinin getirdiği en önemli yenilik mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş olmuştur (Öden, 2003:106). Ayrıca yurttaşlık konusu ile ilgili olarak dil, ırk, kültür farkı gözetmeksizin İslam dinine inanan herkesi bir arada tutma düşüncesi olduğu belirtilmiştir. Fakat birleştirici unsur olarak İslam dininin kullanılması ve dönemin geçerli ve önemli akımı olan milliyetçilik akımının etkisiyle gayrimüslimlerin devlete olan bağlılığını azaltan sebepler olmuştur (Öden, 2003:108). Bunun sonucunda gayrimüslimler halihazırda dini açıdan çoğunlukta olan Müslümanlardan ayrılmışken milliyetçilik akımının da ortaya çıkışı ve gelişimiyle gayrimüslimlerin Osmanlı Devletine karşı aitlik hissi gittikçe azalmıştır.

II. Meşrutiyet ile yeni bir yurttaşlık tanımı, yeni bir kamusal alan ortaya çıkmış ve yurttaşlar bu kamusal alanın başlıca aktörü olmuştur. Ayrıca modern bir yönetim tarzını beraberinde getirmiş bu da eşitlik anlayışını getirmiş. Bu şekilde yurttaşlara verilen hak ve görevler eşitlik anlayışı ile düzenlenmiştir (Polat, 2011:136).

1.4. Milli Mücadele Sürecinde ve 1921 Anayasasında Yurttaşlık: 1919-1923 Dönemi

Kurtuluş Savaşı dönemi ortaya çıkan yeni devletin nasıl teşkilatlanacağı, iktidar ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine dair kuralları gösterecek yeni yazılı bir belgeye ihtiyaç duyulmuş, yeni bir döneme girildiği için yürürlükte olan Kanun-i Esasi bu ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmiştir. 24 maddeden oluşan Teşkilat-i Esasi 20 Ocak 1921 tarihinde çerçeve anayasa niteliğinde hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Hak ve özgürlükler ile yargılama konusunda düzenlemeler olmasa da Teşkilat-i Esasi, Osmanlı Devleti'nin hala varlığını sürdürdüğü bir dönemde, Türkiye Devleti ibaresini kullanarak yeni bir devletin sinyallerini vermiş, bu yeni devletin ırk, dil, din gibi ayrımlar yapmadan tüm farklılıkları kucaklayacağını belirtmiştir (Tanör, 2012: 248).

Bugünkü tanımıyla yurttaşlık aslında 1919-1923 yılları arasında dönemin getirdiği koşullar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönem ulus devlet inşası süreci olması dolayısıyla günümüzdeki ulusal yurttaşlık kavramının temelleri atılmıştır. Yurttaşlığın politik, ulusal ve topraksal anlamda içeriği, tanımı ve sınırları dönemin dış politika kararları ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin sona erdiği hemen peşinden yeni bir devletin yeni bir yönetim şeklinin temellerinin atıldığı bu dönemde ülkenin sınırları değişmiş ve bugünkü halini almaya başlamıştır. Daha da önemlisi bu toprak sınırları içerisinde yaşayacak bireylerin statüsünün ne olacağı, nasıl olacağı yani kimlerin yurttaş olup kimlerin yurttaş olamayacağı büyük bir soru işareti taşımaktaydı. Osmanlı Devletinden miras kalan çok uluslu mozaik bir yapıya sahip olan toplumda birçok farklı ulustan bireyler bir arada bulunmaktaydı ve yeni devletin kuruluş aşamasında bu durum yurttaşlık konusunda engel oluşturmuştur (Kaygusuz, 2005:197). Hem yeni bir düzenin yeni bir devletin kurulmaya çalışılması hem de Osmanlı Devletine kozmopolitlik sıfatını kazandıran farklı din ve farklı ulustan bireylerin varlığı yeni bir yurttaşlık tanımının yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Fakat aynı zamanda bu sebepler yurttaşlıkla ilgili yeni bir düzenleme yapılmasını zorlaştırmıştır. Çünkü devlet ve birey arasındaki ilişki olarak yurttaşlık kavramı düşünüldüğünde devlet tarafına bakıldığında, yüzyıllarca hüküm sürmüş bir Osmanlı Devletinden sonra kalan aksaklıkları, eksikleri giderecek, yeni ihtiyaçlara cevap verecek, çağa ayak uyduracak bir yönetim şeklinin olacağı bir devlet kurulmaya çalışırken, bir yandan da birey tarafına bakıldığında yine Osmanlı Devletinden kalan çokuluslu çokdinli bir toplum, farklı kimliklerin olduğu ve yeni bir ulus inşa etmek için uğraşılırken bu zorluklar yeni bir ulus kimliği ve ulus yurttaşlığının oluşturulmasını güçleştirdiği görülmektedir.

Milli mücadele dönemi olarak adlandırılan 1919-1923 yılları arasında amaçlanan toprak bütünlüğünü sağlayarak bu toprak sınırlarında dini açıdan Müslüman birlikteliğini oluşturmaktır. Fakat bu dönem toplumda farklı uluslardan bireylerin oluşturduğu azınlıklar uzun dönemler boyunca Türkiye için problem olmuştur. Bu azınlıkların sahip olacağı statü yabancı ülkelerin talepleri ve dış politikanın gerektirdikleri ile şekillenmiştir. Bu açıdan o dönemin dış politikadaki yönelimi yurttaşlık kavramının oluşmasında önemli bir etken olmuş ve hatta değişen yönelimler kavramın içeriği yeniden tanımlanmayı gerektirmiştir. Dış politika kararları yurttaş olan ve olmayanı ayırmak ve

yurttaşlık için önemli olan toprak sınırlarının çizilmesi açısından önem taşımaktadır (Kaygusuz, 2005:198-199).

1919-1923 döneminde Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu büyük ülke sınırlarından birçok toprak kaybederek yıkıldıktan sonra kalan toprak parçası üzerinde yeni bir vatan, yeni bir devlet ve modern yurttaşlık kurulmak istenmiş ve bu yönde politikalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yurttaşlığı için en önemli belge 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması olmuştur (Kaygusuz, 2005:201). Daha önce bahsedildiği üzere yurttaşlık için bu dönemde dış politikanın önemli olduğunu söylemiştik. Bu açıdan dış politika için birkaç tane önemli belge bulunmaktadır. Bunların en başından Lozan Antlaşması, Sivas Bildirgesi ve Sevr Antlaşmasıdır. Sivas Bildirgesi ile savaş döneminde çizilen ateşkes hattı ülkenin yeni sınırları olacağı belirtilerek sınırlar konusunda bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca ülke sınırları içinde bulunan farklı etnik yapılarının isteklerine karşın Anadolu'nun toprak bütünlüğüne sahip olduğu ısrarla belirtilmiştir. Sevr Antlaşması ile yine toprak bütünlüğünün önemi güçlenerek devam etmiş ve Osmanlı Devletinden kalan toprakların düşmanlar tarafından paylaşılmak istenmesi karşısında milliyetçi hareket bunun kabul edilemeyeceğini belirterek yeni devlet ve yeni yurttaşlık konusunda milliyetçilik hareketi ve fikirleri büyük önem kazanmıştır (Kaygusuz, 2005:202). Bu tarz belgelerden en önemlisi olan ise Lozan Antlaşmasıdır. Çünkü bu belge ile sınırlar kesinleşmiş, hem toprak sınırları hem de yurttaşlık açısından düzenlemeler yapılmıştır. Müzakerelerin yapıldığı dönemde Türk Hükümeti Anadolu'da toprak bütünlüğünü sağlayarak bu toprak sınırları içerisinde hem dini hem de kültürel anlamada türdeşliği sağlamanın savunucusu olmuşlardır. Anadolu ve Trakya'nın ayrılmadan birlikte yaşamaya devam edeceği, yurttaşlığın Türk kimliği adı altında dini açıdan Müslümanların oluşturduğu birliktelik olacağı ortaya çıkmıştır. Ulus devletin inşa edilmeye başlamasıyla bunun için en önemli ve en gerekli unsurun üniter tek bir çatı altında toplanılmış bir yurttaşlığın olması ile sonraki dönemlerde de yurttaşlık açısından sorun oluşturacak dil, din, ırk gibi farklılıkların birlikteliği bozduğu iddiası ile görmezden gelinmiştir (Kaygusuz, 2005:210). Tüm bu belgeler ve anlaşmalar kimin yurttaş olup kimin olmayacağı kimin yabancı olacağının belirlenmesi açısından büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu belgeler ile hem diğer bir başka sorun olan dış ilişkiler ve sınırlar da yurttaşlık gibi

çözümlemesi kolaylaşmıştır. Ayrıca Türk temsilciler her anlaşmada her görüşmede yeni bir ulus inşa etme hedefiyle homojen bir toplum yapısı yaratmak adına adımlar atılmıştır.

Bu dönem Erzurum Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi, Misak-ı Milli'de Memalik-i Osmaniye, Camia-ı Osmaniye, Ekseriyet-i İslamiye gibi ifadeler kullanılmış, Türk, Türk Milleti gibi kavramlara yer verilmemiş, Osmanlılık ve Müslümanlığa vurgu yapılmıştır. Bu şekilde Türk Milliyetçiliğinden bahsedilmemesinin bir sebebi olarak henüz bu dönemde Türk ulusçuluğunun oluşmamış olmasıdır (Polat, 2011:141).

Bu dönem için önemli bir belge olarak sayılabilecek Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nde azınlık olarak kabul edilen Rum, Musevi ve Ermenilerin Türk yurttaşları ile eşit haklara sahip olacağı ve tüm haklarının hukuk güvencesi altında olacağı belirtilmiştir. Lozan Antlaşması ile yeni kurulmaya çalışılan devletin o günden bugüne kadar kimlik, azınlık ve çoğunluk anlayışlarının temel kaynağını oluşturmuştur (Göçek, 2005:36). Lozan Antlaşmasında azınlıkların korunması ile ilgili olarak Türk topraklarında yaşayan ve azınlık durumunda olan bireylerin, fiilen ve hukuki açıdan Müslümanlarla eşit olacağı, kamu hizmetlerine girmekte dil, din, ırk gibi sahip oldukları farklılıkların göz önüne alınmadan Müslümanlarla eşit koşullara sahip olacağı ayrıca bu eşitlik taleplerinin yanında kendi dini inançlarını özgürce yerine getirme, eğitim kurumlarını açmak gibi haklar da verilmiştir (Yumul, 2005:104). Yeni devletin kurucuları azınlıklarla ilgili düzenlemelerde Osmanlı Devleti'nin Millet Sisteminden farklı olarak ayırım yapılmasında dinin etkisini azaltarak daha laik ve Batılı Devletlere uygun düzenlemeler yapmışlardır (Soner, 2009:367). Düzenlemelerin bu şekilde yapılmasının temel sebebi bir ulus devlet inşası sürecinde olunması ve bunun için milli birliğin gerekliliğinden dolayı gayrimüslimlerle olan ayrımları en aza indirmektir (Soner, 2009:369). Bu şekilde Lozan Antlaşmasını gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit, aynı hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlamıştır (Soner, 2009: 370).

Yurttaşlığı etkileyen ve hatta oluşturan bu belgelerin ortak özelliği Osmanlı-Müslüman ifadesinin kullanılmasıdır. Bu ifade ile yeni kurulacak devletin kimliğinin ne olacağı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda bu ifade ile dil, din, kültür ve etnik bir fark olmadan türdeş bir toplumun yaratılacağı habercisi gibi görülebilir (Kaygusuz, 2005:204).

1919-1923 Milli Mücadele döneminde bir geçiş dönemi niteliği taşıyan dönem olarak bir yandan yeni bir devlet inşa etmeye çalışırken bu devletin uyruklarının yurttaşlarının kim olacağı, yurttaşının konumunun ne olacağı ve hangi hak ve sorumluluklar verileceğini dış politika yönelimleri belirlemiştir (Kaygusuz, 2005:211). Bu şekilde bugünkü yurttaşlık anlayışının temeli bu dönemde atılmaya başlamıştır (Kaygusuz, 2005:215).

Yeni Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk yurttaşlık konusu ile ilgili olarak " halkın bir kişi veya bir grup altında ezilmediği ve egemenliği elinde bulundurduğu tek devlet biçimi demokrasi ve demokrasinin tam ve açık olarak uygulandığı tek hükümet biçimi cumhuriyettir " sözünü söylemiştir. Atatürk bu ifadeyle yeni Türk devletinin sınırları içinde kimsenin kimseye üstün olmayacağı herkesin eşit olacağı ve eşit haklardan faydalanacağını belirtmek istemiştir. Ayrıca bu şekilde çıkarımı yapılan ulusal yurttaşlığın tam şekliyle uygulanması için demokratik bir düzen içinde cumhuriyet yönetim şeklinin uygulanacağını ve egemenliğin kaynağının halkın söylemiştir (Işın ve İşyar, 2005:42). Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı sürecinde Türk halkı kavramını özellikle kullanarak etnik bir vurgu yapmadan kan bağı ilkesi ile değil doğum yeri yani toprak bağı ile yurttaşlığın oluşturulabileceğini öngörmüştür (Polat, 2011:139).Böylelikle Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-i Esasi gibi belgelerle ve Osmanlı modernleşmesi ile temelleri atılan yurttaşlık kurumu Cumhuriyet ile hayata geçmiştir (Işın ve İşyar, 2005:44).

1921 Anayasası içinde bulunduğu dönem olan Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı şartlara uygun olarak yapılmıştır. Tüm farklılıkları içinde barındıracak şekilde hiçbir etnik veya dini maddeler yer almamış, daha çok devlet ve nasıl teşkilatlanacağıyla ilgili maddeler yer almış, öyle ki temel hak ve özgürlükler ile ilgili kısımlar ihmal edilmiştir (Can, 2013:48). Yeni bir düzenin kurulmaya çalışıldığı bir dönemde hazırlanan 1921 Anayasası daha çok bu yeni düzeni, yeni yönetim şeklini ve bunun tamamlayıcısı olan şeyleri ön planda tutarak düzenlemiş fakat bunun yanında yeni bir ulus kimliği ve yurttaşlığı yaratmaya çalışırken yurttaşlık için önemli bir unsur olan hak ve özgürlüklerin geri planda kaldığı görülmektedir.

Yeni kurulan Türk Devleti ile Osmanlı Devletindeki tebaa-yöneten ilişkisi yerini yurttaş-devlet ilişkisine bırakmıştır (Ulutaş, 2014:75). Büyük bir kopuşu ve farklılaşmayı simgeleyen yeni devlet yapısı amaçlanan ulus kimliği ve ulus yurttaşlığı inşa edilerek bireyler Osmanlı Devleti'nin tebaası olmaktan çıkıp yeni kurulan devletin yurttaş olmuştur.

1921 Anayasası hiç bir dini ya da etnik temelli bir yurttaşlık tanımı yapmayarak farklı kimlikler arasında herhangi birini üstün ya da aşağı olacak şekilde bir nitelendirmeden kaçınılmıştır. Bu dönem Mustafa Kemal Atatürk " Türkiye Devleti ", " Türkiye halkı " şeklinde kavramlar kullanarak etnik bir anlam vermek istememiş, Türkiye diyerek aslında coğrafi olarak belirli bir toprak parçasını anlatmak istemiştir (Erdem, 2012:11).

1921 Anayasası milli mücadele döneminde hazırlanması dolayısıyla bu anayasada yurttaşlıkla ilgili herhangi bir madde olmasa da bu dönem yurttaşlıkla ilgili başka bir düzenleme ve ya kanunda yapılmamıştır. Yeni bir düzen yeni bir devlet anlayışının getirilmeye çalışıldığı bu dönem Osmanlı Devletinden kalan birden çok farklı kimlikleri barış içinde bir arada tutulmaya, milliyetçilik akımından sakınılmaya çalışılmıştır. Bu dönem yurttaşlık önemsiz, bir sorun olarak görülmemiş, sorunların gündeme getirilmeden üstü örtülmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur (Soyarık, 2008:28).

Osmanlı Devletinden Cumhuriyete geçiş döneminde en önemli ve en büyük uygulama Osmanlı'nın tebaasını yurttaş haline getirmektir. Bu dönem bazı yazar ve düşünürler Osmanlı Devleti'nin tebaasını yurttaş yapamamasındaki sebeplerden biri olarak bireyleri ortak değerler etrafında toplayamaması ve daha sonra uygulanan Osmanlıcılık, Türkçülük gibi akımları getirerek başarısız olmuştur. Osmanlı Devletinden kalan mirası Cumhuriyet döneminde dil, din, etnik gibi farklılıkları tek bir kimlik etrafında toplamak amaç edinmiş ve bu amaca ulaşmak için en büyük görev okullara verilmiştir (Nazıroğlu, 2009:215). Homojen bir toplum yaratmak adına görevli kılınmış okullarda bu konuyla ilgili dersler müfredata alınmış ve iyi bir yurttaşın eğitimle yetiştirilebileceği düşüncesi hakim olmuştur.

II. Meşrutiyet Döneminde tam olarak bir yurttaşlık tanımı yapılmamış, bireyin yurttaşlığı değil toplumun yurttaşlığı anlayışı kabul edilmiştir (Üstel, 2014:73). Bu

dönemde yurttaşların en temel görevi kanunlara itaat, askerlik yapmak ve vergi vermek olarak belirlenmiştir.

II. Meşrutiyet döneminden başlayarak her dönem içinde bulunulan şartlara göre değişse de makbul yurttaş yaratma amacının peşine düşülmüştür. İyi yurttaşın öncelikle iyi bir insan hatta iyi bir evlat olması gerektiği fikri ile hem iyi insan hem de iyi yurttaş yaratmak için iyi bir yurttaş olmanın gerektirdiklerini ve bilincini vermesi görevi okullara verilmiş ve yurttaşlık dersleri verilerek kurgusal bir şekilde iyi yurttaş yaratılmaya çalışılmıştır (Üstel, 2014:75).

Osmanlı Devleti tüm bu anayasal hareketleri ve bu anayasal hareketlere bağlı olarak meydana gelen Tanzimat ve Islahat Fermanları, Kanun- i Esasi ve Teşkilat-i Esasi anayasaları ile asıl yapılmak istenen devletin yıkılmasına Batıdan alınan reformları uygulayarak engel olmaktı. Bu durum devamında birçok yenilikleri getirmiş fakat sadece yöneticilerin belirli bir kısmının bu yenileşme hareketlerini yapması ve halkın talepleri ve ihtiyaçları değerlendirilmeye alınmadığı için halkın bu yenilikleri benimsemesi ve ayak uydurması çok zor olmuştur (Gözübüyük, 2008:103).

1921 Anayasası 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında olduğu gibi açık bir şekilde yurttaşlık tanımı yapmamıştır. Ancak anayasasının diğer maddelerinde geçen ifadelerden ve düzenlemelerden yurttaşlıkla ilgili belli bazı şeyler çıkarılabilmektedir. Örneğin devlet " Türkiye Devleti " şeklinde ifade edilmiştir. Bunun anlamı Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan bir anayasa olması sebebiyle savaşta sadece Türk değil diğer farklı kimliklerinde mücadele etmesi sebebiyle özellikle Türk olarak belirtilmemiş, Türk kimliğine değil toprak parçası yani coğrafi olarak Türkiye'ye dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türk kimliğini yüceltip diğer kimlikleri aşağı görmeden, farklı dil, din ve etnik unsurlara sahip bireylerin farklılıklarına bakılmadan Türkiye toprakları içinde yaşayan herkesin bir araya gelerek yeni Türkiye Devletinin yurttaşları olacağı anlaşılmaktadır. Öyle ki anayasada halk ve millet kavramlarını Türk milleti ya da Türk halkı diye Türk olarak nitelendirilmeden sadece halk ve millet şeklinde kullanılmıştır. Bu şekilde farklılıklar ayrımcı unsurlar görülmeden herkesin eşit olacağı bir yurttaşlık profili çizilmiştir (Coşkun, 2009:9-11).

Yurttaşlığın okullarda öğrencilere bir ders olarak verilmeye başlaması Batı'da 18.yıl, Türkiye'de ise II. Meşrutiyet dönemine denk gelmektedir. Bu şekilde yurttaşlığın

bir ders haline getirilmesi ile iyi bir yurttaş yetiştirilmeye çalışılarak kurgusal bir yurttaşlık oluşturulmuştur. Bu konuda en önemli araç ise okullardır. Rousseau ve Diderot okulun iyi yurttaşlar yetiştirmekte önemini vurgulamış bu anlamda devletin de yurttaş yetiştirmekte önemli bir rol üstlendiğini söylemişlerdir. Diderot " Hükümdara gayretli ve sadık tebaalar; asillere faydalı vatandaşlar; toplum için bilgili, namuslu ve mümkün olduğu kadar sevimli unsurlar; ailelere iyi koca ve babalar; devlete düşünen büyük zekalar; dine vicdanlı ve sulhsever hizmetçiler sağlamak" diyerek okulun her alanda devlet için özel alan için her anlamda iyi bir yurttaşın yetiştirilmesi konusunda okulun önemi ve gerekliliğini dile getirmiştir (Üstel, 2014:11-12).

İyi yurttaş yetiştirme amacı Batı'da bu şekilde aydınlanma ve sekülerleşme hareketleri başlarken, Osmanlı Devleti döneminde II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Bu dönemde anayasal gelişmeler ve hukuk alanında önemli gelişmeler bu amaca yerine getirmekte ivme kazandırmıştır. Tebaadan vatandaşa geçiş süreci olarak görülen Meşrutiyet dönemi ile oluşturulmak istenen yurttaşlar o dönem siyasetinin öznesi ve önemli bir unsuru haline gelmiştir (Üstel, 2014:25). II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devleti'nin hem kurtarılmaya hem de dönüştürülmesi yönünde uygulamalar yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde tebaa'nın yurttaş haline getirilmek amacıyla iyi insan iyi yurttaş yetiştirilmesi yönünde de bazı uygulamalar yapılmış ve yeni bir yurttaş inşa edilmeye çalışılmıştır (Üstel, 2014:32). Cumhuriyet döneminde ise iyi insan iyi yurttaş yetiştirilme görevi okullara verilmiştir. Öncelikle yurt ve vatan kavramları daha somut hale getirilerek vatanın ne demek olduğu ve önemi belirtildikten sonra yurtseverlik, aitlik ve sadakat duygusu aşılana çalışılmıştır (Üstel, 2014:157). İyi yurttaş yetiştirmekte önemli görevler verilen okulun yanında bu konuda aileye de büyük bir rol düşmektedir. Aile bir yandan vatana yurttaşlarda ailenin bireylerine benzetilmiş diğer bir yandan da ailelerin iyi evlat yetiştirmeleri iyi yurttaş yetiştirmekle aynı olduğu düşüncesi yaygındır (Üstel, 2014:165). Hem iyi bir evlat hem iyi bir insan olan iyi yurttaş vatanına karşı yurtseverlik bağı ile bağlandıktan sonra toplumsal kurallara da uyması gerekmektedir. Örneğin saygılı olmak, çevresini temiz tutmak, iyilik yapmak gibi. İyi bir yurttaşın vatanına, ailesine ve topluma karşı bazı görevlerinin yanı sıra kendi sağlığına da dikkat etmesi gerekmiş, dönemin ağır hastalıkları olan verem, veba gibi hastalıklardan kendisini koruması gerektiği, kötü alışkanlıklara sahip olmaması gerektiği belirtilmiştir (Üstel, 2014:195).

2. CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE YURTTAŞLIK

2.1. 1924 Anayasası ve Yurttaşlık

1924 Anayasasının yapılma sebebi 1921 Anayasasının milli mücadele döneminde çıkarılması ve halkın ve yeni kurulan devletin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için bu yeni döneme uygun olacak bir anayasa yapmak istenmesidir. Uzun yıllar hüküm süren Osmanlı Devleti yıkılmış, saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni bir yönetim şekline geçilmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Bu doğrultuda halkın talepleri ve ihtiyaçları değişmiş, yeni kurulan devletin nasıl yönetilip nasıl örgütleneceğinin belirleneceği bir anayasaya ihtiyaç duyulmuş ve 1924 anayasası ortaya çıkmıştır (Gözübüyük,1995:129). 1924 Anayasası yapım sürecinde halkın talepleri dikkate alınmadan, halkın yer almadığı sadece bürokratların yaptığı ve yine bürokratların kabul ettiği bir anayasa olmuştur (Can, 2013:51). 1924 Anayasası otuz altı yıl yürürlükte kalarak en uzun süre kullanılan anayasa olmuştur. Bu uzun sürede 1927, 1928, 1934, 1937 ve 1945 yıllarında sadece bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca hem tek partili dönemde hem de çok partili dönemde kullanılan bir anayasa olmuştur (Gözübüyük, 1995:132).

1921 Teşkilat-i Esasi Kanununda eksik kalan hak ve özgürlükler ile yargılama konularını da içine alarak devleti teşkilatı, organları, işleyişi hakkında maddelerle 20 Nisan 1924 tarihinde yeni bir anayasa ilan edilmiştir (Tanör, 2007:294). Anayasanın öznesi olarak geçen Türk kelimesi, 88. maddede " Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur " diyerek aslında dini ve etnik farklılıkların olduğunu ama vatandaşlık diyerek siyasi, Türkiye derken coğrafi anlamda birleştirici güçlerin olduğunu belirtilmek istenmiştir (Tanör, 2007:309).

1924 Anayasası ile monarşiden cumhuriyete geçiş sağlanmıştır. Monarşi yönetim tarzında uyrukluk söz konusu iken cumhuriyette ise yurttaşlık temel kavramdır ki cumhuriyeti yaratan bizzat yurttaşların kendisidir (Öden, 2003:110). 1924 Anayasası ile dil, din, ırk açısından var olan tüm farklılıklar tamamen ortadan kaldırılmış, ve eşitlik kavramına vurgu yapılmıştır. Ayrıca hukuk düzeninin de tamamıyla laikleştirilmesiyle bireyler arası eşitlik sağlanmış olmuştur (Öden, 2003:114). Temel hak ve özgürlükler konusunda ise 1924 Anayasası sadece hak ve görevlerin ismini saymakla yetinmiş, bu konuda yasamaya takdir yetkisi tanımıştır (Öden, 2003:115). 1924 Anayasasının

farklılıkları karşı tutumu ve eşitliğe olan vurgusu ile 1876 Kanun-i Esasi'yle benzerlik taşımaktadır.

1924 Anayasası ile Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denmiştir. Türkiye'de ve ya Türkiye dışında bir Türk babadan yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve ergenlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığı isteyen yahut vatandaşlık kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkesin Türk olacağı belirtilmiş, Türklük sıfatının kaybının kanunda bulunan yazılı hallerde olmuştur (Atay, 1997:62).

1924 Anayasasının ortaya çıktığı dönemde Cumhuriyet ilan edilmiş, yüzyıllardır hakimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti yıkılmış, yepyeni bir düzen ortaya çıkmıştır. 3 yıl önce yapılan 1921 anayasası bu yeni düzen içindeki ihtiyaçları karşılamakta ve sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. 1924 anayasası bu ihtiyaçlar ve sorunları karşılayacak şekilde yapılmıştır (Gözübüyük, 1995:51).

1924 Anayasası 88. maddesinde yurttaşlık " Türkiye ahalisine din ve din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur " şeklinde düzenlendiği bu madde ile milletin Türk olacağı, farklılıkların Türklük sıfatı çevresinde birleştirileceği, Türklük demenin yurttaşlıkla eşit anlamda olacağı çıkarılabilir (Yeğen, 2008:58). Maddede yapılan yurttaşlık tanımında yer alan "vatandaşlık itibarıyla" ifadesiyle gayrimüslim olan bireylerin ancak yurttaşlık ile Türklük sıfatını kazanabilecekleri ifade edilmiştir. 1924 anayasası ile Türkçe konuşan ve Müslüman olanlar, Türk dil ve kültürüne sahip olmayan (Çerkez, Boşnak, Arap, Kürt) ama Müslüman olan ve gayrimüslim olanlar şeklinde 3 farklı Türklük formu ortaya çıkmıştır. Bu şekilde herkesi tüm farklılıkları Türklük sıfatıyla bir araya getirilecektir (Yeğen, 2008:60). Bu şekilde Türklüğün dereceli formu 1961 ve 1982 anayasalarında görülmemekte sadece 1924 anayasasına has bir durum olmuştur. 1961 anayasası ile 1924 anayasasında olduğu gibi Türklüğü kazandırmakta yurttaşlığın önemli bir araç olduğu yinelenmiştir (Yeğen, 2008:64). Diğer anayasalara göre bu şekilde farklı bir özelliğe sahip olan 1924 Anayasası bireyleri dil, din, ırk gibi farklılıklarına bakarak herhangi bir ayrıma maruz bırakmadan homojen bir toplum yapısı sağlamak için farklılıkları Türk sıfatı etrafında toplayarak yurttaşlığı kademeli bir boyut kazandırdığı görülmektedir.

1924 Anayasası, 1921 Teşkilat-ı Esasiye kanununa göre ayrıntılı olup, hak ve özgürlükler konusunda daha fazla düzenlemeler yapılmıştır (Dinçkol ve Işık 2015, 13).6 bölüm 105 maddeden oluşan 1924 Anayasasında yurttaşlık hem Müslüman hem Türkçe dilini konuşan bireylerle, Müslüman olmayan ve Türkçe konuşmayan bireylerin bir arada barış içinde farklılıklarını koruyabilecekleri şekilde düzenlenmiştir. Bu açıdan bugün yeni anayasa yapımı çalışmalarında kilit bir öneme sahip olan yurttaşlık konusunda bazı düşünür ve yazarlar 1924 Anayasasında olduğu gibi tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadırlar. 1875 Fransız Anayasasının etkileri çok sık görülen 1924 anayasası genel olarak hak ve özgürlükler konusunda kendinden önceki anayasalara göre daha detaylı olsa da yine de sadece hakların ne olduğu belirtilmekle yetinilmiştir (Dinçkol ve Işık, 2015:14). Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur şeklinde tanımlı yapılan yurttaşlık ile Türklük yurttaşlık ile bir bağlantılı bir kavram olarak belirtilmiştir. 1924 anayasasında eski anayasalarda yer alan Osmanlı sıfatına yer verilmemiş yerine Türk sıfatı kullanılmıştır. Ayrıca dini hükümlerin yer almadığı bir anayasa yapılmıştır (Dinçkol ve Işık, 2015:24).

1924 anayasasında Kanun-i Esasi ve Teşkilat-i Esasi den farklı olarak artık Osmanlı yurttaşlığı değil Türk yurttaşlığı kavramı kullanılmıştır. Buradaki Türk ırk anlamından daha çok hukuki anlamda kullanılmış ve farklılıkları olsa bile kendini yeni kurulmuş Türk devletine ait hisseden herkesin Türklük sıfatını kazanabileceği belirtilmektedir. Amaç dini dil gibi farklılıkları ortadan kaldırmaktan ziyade kimlerin hak ve görev sahibi olacağını hukuksal anlamda belirlemektir (Karakoç, 2012:273).

1924 Anayasası tek partili dönemde yürürlükte kalmaya devam etmiş ve bu dönem Türk yurttaşlığı bir avantaj haline gelmiş, farklı kimliklere sahip olanları dışlayan bir unsur olmuştur. Bu dönem Türk halkı, Türk ırkı gibi kavramlara vurgu yapılmış, farklı kimliklere sahip olan bireyleri dışlayıcı ve öteki haline getiren politikalar yapılmış, Türk dili dışında başka dillerin kamusal alanda kullanılmasına izin verilmemiş, göç etmeleri için zorlanmıştır (Erdem, 2012:12).

1923-1950 yılları arası tek partili dönem olarak adlandırılan bu yıllar yeni bir devletin yaratıldığı yeni bir yurttaşlık inşa edildiği dönemdir. Yepyeni bir yurttaşlık yaratılmaya başlanan bu dönem özellikle daha önceki dönemlerde yaşananlara bağlı

olarak bu dönemin temel kavramları olan çağdaş ve laik kimliklere sahip yurttaşlar oluşturulmuştur (İçduygu ve Keyman, 1998:150).

1924 yılından çok partili hayata geçilen döneme kadar yeni bir devlet ve yeni bir yurttaşlık, etnik ve din referans alınmadığı, döneme uygun çağdaş bir kimlik profili oluşturulmaya çalışılmış ve yurttaşlara verilen ödevler ve sorumluluk daha ağırlıklı olmuş bu şekilde aktif değil pasif bir yurttaşlık ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile bu yıllarda Osmanlı Devletinde uygulanan İslamcılık ve Osmanlılık gibi fikir akımları tamamen terk edilmiştir (Polat, 2011:145). Ayrıca bu dönemlerde Türk yurttaşlığına sahip olmak bir ayrıcalık oluşturmuş örneğin 1926 yılında memur olmak için Türk olmak koşulu aranmıştır (Polat, 2011:146).

1924 Anayasasında gayrimüslimlerde Türk olarak kabul edilmiş bunun sonucunda ortaya etnik olarak Türk olan Türkler ve siyasi açıdan Türklük kazanan gayrimüslimler çıkmıştır. Anayasada böyle bir ayırım net olarak yapılmasa da toplumsal yaşamda bu ayırım net olarak görülmüştür. Anayasada gayrimüslimler " Kanun-i Esasi Türkü " olarak belirtilmiş ve sadece hukuki olarak yurttaşlık ve Türklük statüsünü kazanacağını, gayrimüslimler dışında kalan etnik köken olarak Türkleri " hakiki Türkler " olarak belirtmiştir (Soyarık, 2008:29). Bu şekilde farklı kimlikleri barış içinde bir arada tutma isteği Osmanlı Devletinin yıkılma sebeplerinden biri olarak gösterilen heterojen bir toplum yapısına sahip olmasından dolayı o dönem hala heterojenlik yapısını koruyan toplumu modern bir toplum haline getirmek amacıyla Türk milliyetçilik akımını uygulamışlardır. Bu dönem modern bir toplum inşası için farklı kimliklerin tek ve milli bir kimlik çatısı altında toplanması gerektiğini belirterek " milli aidiyet ve uyumu " bunun için en önemli şart olarak koşmuştur (Baban, 2008:74). Türk milletinin kökenlerinin Orta Asya'dan geldiğinin araştırılması talebi üzerine Türklüğün tarihsel tezi ve Güneş Dil Teorisi ortaya konmuş, toplumsal birlik ve beraberliği, bütünleşmeyi sağlayacak önemli adımlar olmuştur (Baban, 2008:76). İyi bir yurttaş yaratma hedefinde bu hedefe ulaşmaktaki bir diğer önemli araç bütün yurttaşları tarihi bir geçmiş etrafında toplamak adına 1931 yılında Türk Tarih Kurumu açılmıştır. Ortak bir geçmişe sahip olma bilinci yaratılarak bu ortaklık çevresinde tüm farklılıkları birleştirmek adına bu kurum yaratılmıştır (Şimşek, 2004:383). Bu şekilde ortak bir geçmişe sahip olma duygusu yaratarak gelecek için ortak ideallerde ve hedeflerde bulunarak bunlara ilaveten okullara

da görevlere vererek esas olarak devlete sadakat duygusu ile aitlik hissedilen türdeş bir toplum yaratmak istenmiştir. Tüm bu yapılan uygulamalar ve yeniliklerden anlaşılmaktadır ki yeni bir kimlik ve ulus inşasında bu dönem Osmanlı Devleti gibi birleştirici ya da ayırıcı unsur olarak din konusu değil Türk sıfatı kullanılmış, buna göre tüm bireylere Türk sıfatı vererek tek bir çatı altında toplamak amaçlanmıştır.

1924 Anayasası gayrimüslimleri Türk olarak kabul etmiş, resmi bir şekilde güvencelerini sağlamış, yurttaşlığın bir sembolü olarak düşünülebilecek olan nüfus cüzdanı vermiş fakat sosyal yaşamda ve bazı hakların kullanılmasında bazı engeller ortaya çıkmıştır. Bu durumda etnik köken olarak Türk olanların yurttaşlık haklarını tamamıyla kullanırken, hukuki ve siyasi açıdan Türklük sıfatını kazanan gayrimüslimlerin yurttaşlık haklarını kullanmasında sınırlamalar getirilmiştir (Aktar, 2008:107). Sonrada Türklük sıfatını kazanan gayrimüslim Türk yurttaşlarının bu şekilde yurttaşlığın getirdiği hak ve özgürlüklerden faydalanmasına engeller çıkarmaktaki sebep gayrimüslim Türklerin etnik olarak Türk olan yurttaşlar topluluğundan görülmemesidir (Aktar, 2008:109). Osmanlı Devleti, dönemin önemli okullarını bitiren gayrimüslimlere kamuda çalışma olanağı tanırken cumhuriyet döneminde bu konuda Osmanlı Devletinin aksine gayrimüslimlerin devlet memurluğu yapmasına, kamuda çalışmasına izin vermemiş bu hakkı tanımamıştır (Aktar, 2008:111).

1924 Anayasası ile fark gözetmeden herkes için ortak bir yurttaşlık oluşturulmuş ve bir üst kimlik olarak yapılandırılan Türk yurttaşlığı alt kimlikleri dışlayıcı değil kapsayıcı bir yurttaşlık olarak ortaya çıkmıştır (Bağlı ve Özensel, 2013: 38). 1924 anayasası eşitlik ile ilgili 75. madde şu şekilde bir düzenleme yapmıştır: hiçbir kimse felsefi inancından, din ve mezhebinden dolayı kınanamaz. Güvenliği ve edep törelerine ve kanun hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü din törenleri serbesttir (Atay, 1997:18).

1924 Anayasasında yurttaşlık konusu bu şekilde düzenlenmiş iken bunun yanında 1924 Anayasası dışında bu dönem diğer bazı hukuksal düzenlemelerde yapılmıştır. 1924 Anayasası ile 5 yıl birlikte yürürlükte bulunan Tabiiyet-i Osmaniye Nizamnamesi, 23 Mayıs 1928 yılında 1312 sayılı yeni Türk Vatandaşlık Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1312 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu ise 22 Mayıs 1964 yılına kadar yürürlükte bulunmuştur. Kanun ile yurttaşlığın kazanılmasında kan bağı ilkesi

benimsenmiştir. Ayrıca kanun yürürlüğe girdikten sonra Türkiye sınırları içinde dünyaya gelen çocukların Türk yurttaşı olacağı belirtilmiştir (Karakoç, 2012:275). Ayrıca bir yabancı kadının Türk bir erkek ile evlenmesi sonucu Türk yurttaşı olacağı kabul edilmiştir (Karakoç, 2012:276). Türkiye Cumhuriyetinin ilk vatandaşlık kanunu olan 1312 sayılı vatandaşlık kanunu, Lozan Antlaşmasında azınlık olarak kabul edilenlerin durumu ile ilgili olarak düzenleme yapmış, kendilerine ait eğitim ve dini kurumlar kurmalarına, kendi dillerini konuşmalarına müsaade edilmiş ve ibadet, seyahat özgürlükleri tanınmıştır (Soyarık, 2009:139). 1312 Vatandaşlık Kanunu yurttaşlık ile ilgili önemli düzenlemelerin olduğu bir belgedir. Bu kanun ile yurttaşlığın kazanılması kan bağı esasına bağlanılmış fakat doğum yeri esası da tamamen kaldırılmamıştır. Ayrıca bu belgede hiçbir dil, din, ırk, kültür farkı vurgulanmamıştır. Bu dönem gayrimüslimlere Osmanlı Devletinin son dönemlerinden başlayarak ecanip defteri adı verilen bir deftere gayrimüslimlerin nüfusları yabancı sıfatı ile kaydedilmiş, bu uygulama 1940 yılına kadar devam etmiştir. 1312 sayılı Vatandaşlık Kanunu " Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarındaki nüfus azlığının psikolojik etkisiyle olabildiğince çok kişiye Türk vatandaşlığı verme eğiliminde " olduğu çıkarılabilir. Bu amaçla Türk yurttaşlığının kazanılması ve devam etmesi kolaylaştırılmıştır (Aybay, 2003:73). Bu dönem oluşturulan ve yürürlüğe konan bu kanunda da herkesi Türk sıfatı etrafında toplayarak türdeş bir toplum yaratma amacı doğrultusunda düzenlemeler ve maddeler oluşturulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yurttaşlığın kazanılması daha esnek ve daha kolay hale getirilmiştir.

Ayrıca bu dönem 14 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren 2510 sayılı İskan Kanunu da yurttaşlık ile ilgili olan düzenlemeler yapılmış, belirli bir toprak parçasına referansla değil daha çok etnik ve kültür referanslı bir yurttaşlığa geçildiği gözlenebilmektedir. Çünkü kanunun daha ilk maddesi nüfusa göre yerleşmenin Türk kültürünün benimsenmesine dayalı olarak belirleneceği düzenlenmiştir. Türkiye toprakları Türk kültürünü benimsemiş bireylerden oluşmuş birinci bölge, ikinci bölge Türk kültürünü benimsememiş fakat benimsemesini sağlayacak bireylerden oluşmuş iken son bölge gerekebilecek güvenlik ve askeri sebeplerden dolayı yerleşime izin verilmemiştir (Soyarık, 2009:140). Ayrıca Türk kültürüne benimsemeyenler belirlenen casuslar, Çingeneler, anarşistler muhacir sıfatıyla olsa bile Türkiye'ye alınmayacak, yalnızca Türk kültürüne yakın olduğu belirlenen ve Türkiye'ye gelmek isteyenler muhacir sıfatıyla Türkiye'ye yerleşebilecektir. Kısacası İskan Kanunu Türkleştirme politikasına

uygun birçok madde ile düzenleme yapılmasını sağlamış, " tek dil, tek kültür, tek ideal " fikrine hizmet etmiştir (Soyarık, 2009:141). 1934 yılında çıkarılan İskan kanunu ile Anadolu'da bulunan gayrimüslimlerin ayrılmasına karar verilmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi ve ermeni techiri sonucuyla Türk toplumunda dini ve etnik türdeşlik sağlanabilmiştir (Yumul, 2005:107). Gayrimüslimler ve azınlıklar ulusun birliğini ve beraberliğini tehdit edecek unsurlar gördüğü için bu uygulamalar yapılmıştır (Yumul, 2005:110). 1990'lı yıllardan sonra gayrimüslimler yıllarca gördükleri uygulamalardan rahatsız olduklarını, farklılıklarının tanınması ve özgürce sürdürmeleri yönünde talepleri gittikçe artmıştır (Yumul, 2005:117). Etnik yurttaşlık anlayışının gelişmesi sonucuyla farklı kimliklere sahip olanlar ve gayrimüslimler dışlayıcı bazı uygulamalara tabii tutulmuşlardır (Yumul, 2005:119).

Bu dönem ayrıca yurttaşlık konusu okul kitaplarında yer almaya devam etmiş, 1924 yılında Malumiyet-i Vataniye, 1927 de Yurt Bilgisi ve Yurttaşlık bilgileri dersleri ile Cumhuriyet yeni bir yurttaş inşa etme projesi sorumluluğunu almıştır (İçduygu ve Keyman, 1998:154). Cumhuriyetin kuruluşunun bu ilk yıllarında azınlıklara olan bakış açısı olumsuz bir hal almış, azınlıkların açmış olduğu okullara karşı olumsuz düşünceler oldukça artmış, 1926 yılında yürürlüğe konulan bir yasa ile okullarda zorunlu dersler olan Türkçe coğrafya ve tarih derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi belirlenmiştir. Yine aynı yasa ile memur olma ve kamu hizmetinde çalışmak için şart olarak Türk olmak şartı getirilmiştir (Yumul, 2005:110).

Bu dönem mevcut koşullar doğrultusunda yurttaşlık konusunu daha iyi anlamak için Atatürk'ün 1930 yılında yazdığı Medeni Bilgiler kitabına bakıldığında ulusu " Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk ulusu denir " şeklinde tanımladığı görülmektedir. Ayrıca dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliğinin ulusu yaratan unsurlar olduğunu dile getirmiştir. Atatürk, devletin ve yurttaşın karşılıklı şekilde görevlerinin olduğunu belirtmiştir. Devletin yurttaşlarına karşı görevleri; ülkenin güvenliğini sağlamak ve yurttaşların özgürlüğünü korumak, sağlık, eğitim, yol ve demiryolları, sosyal yardım işleridir. Yurttaş ise devlete karşı seçimlere katılmak, askerlik yapmak ve vergi vermekle yükümlüdür (Erbay, 2009:3). Bu şekli ile devlet birey arasındaki ilişki günümüzdekine yakın bir hal almaya başladığı ve bugünün temelini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra 1931 yılında Afet İnan'ın yazdığı Vatandaşlar İçin Medeni Bilgiler kitabına bakıldığında "Türk milletinin her kişisi bir takım farklılıklarla ve fakat umumi suretle birbirine benzer" ifadesinde bulunmuştur. Bu ifadeyle Türk milletini oluşturan bireyler farklılıklara sahip olsa yine benzer yönlerinin olabileceği ya da oluşturabileceği anlaşılmaktadır. İnan kitabında "Vatandaşın siyasi hürriyet ve mesaisini temin etmek; vatandaşın ilmi, içtimai, sanat, ahlak gibi fikri sahalarda inkişafını temin ile alakadar olmak ve vatandaşın milli hakimiyet usulü dairesinde iştirak hakkını ve bütün vatandaşların aynı siyasi haklara haiz olmalarını temin etmek, devletin vatandaşa karşı başlıca vazifelerinin hududunu gösteren işaretlerdir" ifadesiyle ise tüm yurttaşların farklılıkları göz önüne alınmadan eşit haklara sahip olduğu ve devletin bu hakların sağlayıcısı olduğu anlaşılmaktadır (İnan, 1933:7)

2.2. 1961 Anayasası ve Yurttaşlık

Milli Birlik komitesi adı verilen ve üyeleri askeriyeden olan bu komite 27 Mayıs 1960 tarihinde o dönem iktidarda bulunan Demokrat Partiyi düşürerek iktidarı ele geçirmiştir. Askeri darbe sonrası öncelikle olarak 1924 anayasası yürürlükten kaldırılmıştır. Geçici anayasa adı verilen bir kanun yayınlayarak tüm yetkileri Milli Birlik komitesini geçtiği duyurulmuştur. Bu şekilde tüm yetki ve hakları ele geçiren komite kendisini yeni bir hükümet kurmakla sorumlu tutmuş, bir görev edinmiştir. Bu askeri darbe yeni bir hükümet yeni bir anayasa ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Yılmaz, 2010:147).

1960 yılında askerlerin yönetimi ele geçirmesi sonucuyla oluşan 1961 Anayasası o dönem yaşananların izini taşımış ve o koşullar altında yapılmıştır. Devleti güçlendirecek uygulamalar değil özgürlük ve demokrasi için uygulamalar yapılmıştır. Bu doğrultuda devlet karşısında birey saygın ve yüce bir konuma geçmiştir. 1924 Anayasasının aksine 1961 anayasası yurttaşlığı hiçbir ırk, dil, din ve kültür referansı verilmeden tanımlanmıştır (Polat, 2011:151).

1961 Anayasası yurttaşlığı " Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlık durumu kanunla düzenlenir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk,

vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça, vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz " şeklinde 54. maddede düzenlemiştir. 1961 Anayasasında yurttaşlığın kazanılması kan bağı esasına bağlanmış, doğum yeri esasına ile ilgili hiçbir hüküm düzenlenmemiştir. Yurttaşların sahip olduğu hak ve görevler açıkça belirtilmiş, siyasi parti kurma ve partiye girme hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, seçme ve seçilme hakkı ve dilekçe şeklinde haklar düzenlenmiştir. Askerlik yapmak da yurttaşlara açıkça ödev olarak verilmiştir. Ayrıca yabancıların hak ve özgürlüklerinin uluslararası hukuka aykırı olmayacak şekilde yapılacak kanunlarla kısıtlanabileceği belirtilmiştir (Karakoç, 2010:278). Türk anayasalarının içinde en özgürlükçe ve en geniş haklar veren anayasa olan 1961 Anayasası, bu şekilde yaptığı düzenlemelerde karşısında yaşanan olaylar sonucu 1971 muhtırası ile değişiklik yapmak zorunda kalmıştır. Anayasalarda ya da kanunlarda yapılan bu şekilde düzenlemelerin ve maddelerin pratik hayatta ne gibi sonuçlar doğuracağını nelere sebep olacağını önceden tahmin edilemediğinin yaşanan olaylar bu konuda yol gösteren şeyler olmuştur.

1961 Anayasasının yurttaşlığı tanımladığı maddeye bakıldığında yurttaşlıktan çok Türklüğü ve Türkün kim olduğunu anlatmakta olduğu çıkarılabilir. Bu şekilde yurttaşlığı Türk kimliği aynılaştırılmaya çalışılmıştır. Türk kimliğini vurgulayan bir başka ifade ise anayasada birçok maddede Türkiye devleti, Türkiye Cumhuriyeti şeklinde ifadeler kullanılırken yurttaşlığı tanımlayan maddede Türk Devleti şeklinde ifade edilerek, Türk kimliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca hak ve özgürlüklerin ele alındığı maddelerde de Türk kelimesi özne olarak kullanılmıştır. Yani 1961 Anayasası ile kullanılan kavramlar, özneler ve ifadeler Türk kimliğine vurgu yapmak üzere kullanılmıştır (Erdem, 2012:13).

Daha önce bahsettiğimiz üzere 1961 Anayasasında hak ve özgürlükler diğer anayasalara göre daha geniş şekilde düzenlenmiştir. Hak ve özgürlükler, siyasal haklar, sosyal ve iktisadi haklar ve kişi hakları olmak üzere üç ayrı grupta belirtilmiştir. Eşitlik ilkesine aykırı olmayacak şekilde düzenlemeler yapılacağı, ve hangi koşullarda hak ve özgürlüklerin sınırlanacağı anayasada düzenlenmiştir (Gözübüyük, 2008:147).

Marshall'ın sivil, siyasal ve sosyal haklar çerçevesinde tanımladığı yurttaşlık bağlamında 1961 Anayasası sosyal hakları da oldukça geniş bir şekilde düzenlemiş, sosyal güvenlik hakları, sendika hakları, dinlenme hakkı gibi haklar verilmiştir. Fakat bu düzenlemeler çok uzun sürmüş 1971 muhtırası ile bu haklar sınırlandırılmıştır (Soyarık,

2008:31). Geniş bir şekilde tanınan bu hak ve özgürlükler daha farklı olay ve sonuçlara sebep olması nedeniyle, eski karmaşa ve huzursuzluğun geri gelmemesi için yeniden böyle bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur.

1961 Anayasası daha önceki Cumhuriyet anayasaları olan 1921 ve 1924 anayasaları ile karşılaştırıldığında Cumhuriyetin ilk dönemlerinde daha çok görevlerle donatılmış yurttaşlık anlayışından uzaklaşarak 1961 Anayasası ile daha aktif ve daha çok haklarla donatılmış bir yurttaşlık anlayışı benimsenmiş, görevlerden ziyade haklar daha ön planda tutulmuştur (Soyarık, 2009:142). Ayrıca devlet karşısında bireyin daha ön planda olduğu, farklı kimlikleri de kapsayıcı bir şekilde ve evrensel ilkeler doğrultusunda hazırlanan bir anayasa olmuştur (Soyarık, 2009:144). Çünkü bu dönem tarihsel olarak 1921 ve 1924 anayasalarında karşılaşılan sorunlar çözüme kavuşmuş, yapılmak istenen şeylerin bir kısmı yapılmıştır. Örneğin bu iki anayasada yeni bir ulus kimliği ve ulus inşası büyük bir yer tutarken 1961 Anayasasına geline döneminde bu amaçlar tamamen ya da kısmen de olsa gerçekleştirilmiş ve dönemin şartları ve yaşanan olayları gereği yerini başka amaçlara ve ideallere bırakmıştır.

1961 Anayasası yurttaşlıkla ilgili önemli bir konu olan eşitlikle ilgili olarak, herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir, Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz diye 12. madde olarak düzenlenmiştir (Atay, 1997:18). Osmanlı Devleti döneminde yayınlanan Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanının önem verdiği ve düzenleme konusu olarak aldığı eşitlik 1961 Anayasasında da önemsenen ve ön planda tutulan bir kavram olmuştur.

22 Mayıs 1964 yılında 403 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu yürürlüğe girmiş böylelikle 1312 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu yürürlükten kalkmış olmuştur. Bu yeni kanunla kan bağı esas ilkesinin yanında doğum yeri ilkesine de yer verilmiştir. Doğum yeri ilkesinin düzenlenmesindeki en önemli sebep bireylerin vatansız kalmasını engellemektir. Ayrıca yurttaşlığını ne annesi ne babasından almayan çocukların Türk yurttaşı olabileceği, daha sonra isterlerse seçme hakkını kullanarak Türk yurttaşlığından çıkabilir şeklinde düzenlemeyle ise çifte yurttaşlığı engellemek istenmiştir. Türk yurttaşlığının evlenerek kazanılması yolunu açan bu kanun çifte yurttaşlığı ve vatansız olmayı engellemek istemiştir. Bu kanun yurttaşlıkla ilgili hukuk kurallarının ve ilkelerin

hem insanlar hem de Türk Hukuku nezdinde iyice yerleşmesini sağlamıştır (Karakoç, 2012:280). Bu kanun batılı ülkelerin sahip olduğu vatandaşlık kanunlarına uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca hukukun üstünlüğü ilkesi adına yapılan önemli bir hareket olmuş ve kanun içerik olarak yurttaşlığı evrensel ilkeler çerçevesinde düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca bireylerin birden fazla yurttaşlığa sahip olamayacağını ve bireyin istemediği bir yurttaşlığa zorlayarak alınamayacağını belirtmiştir (Soyarık, 2009:147). Bu kanunun hükümlerinin daha açıklayıcı olması, bir problem çıkmadan uygulanabilmesi için Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik başlıklı bir yönetmelik çıkarmak ihtiyacı duyulmuştur (Aybay, 2003:78).

1974 yılında yapılan değişiklik ile "anayasada yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirisi, insan hak ve özgürlüklerini veya Türk Devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kastı ile kullanılmayacak ve temel hak ve özgürlükleri kötüye kullananlar cezalandırılacaktır" şeklinde bir düzenleme yapılmıştır (Gözübüyük, 2008:145). Bu değişiklik ile ilk şekliyle geniş bir şekilde verilen hak ve özgürlükler sınırlanmaya çalışılmıştır.

1961 Anayasasının yürürlükte olduğu bu dönemde, 1950-1980 yıllar arası çok partili dönemde çok partili hayata geçilmiş ve yurttaşlık kavramı buna bağlı olarak bazı değişikliklere uğramıştır. Daha önceki dönemlerde laikliğe vurgu yapılırken laik yurttaşlar yaratılmaya çalışılırken bu dönem İslam dinine tekrar vurgu yapılmış ve yurttaşların sahip olacağı kimliğin bir parçası olması olmuştur. 1961 anayasası ile de liberal bir yurttaşlık şekli ortaya çıkmış ve yurttaşlara birçok hak ve özgürlükler verilmiştir (İçduygu ve Keyman, 1998:151)

2.3. 1982 Anayasası ve Yurttaşlık

1980 askeri darbesi sonrası yeni kurulmaya çalışılan düzen içinde temel haklar ve özgürlükler sınırlandırıldıkça ve yurttaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi ile ilgili yeni düzenlemeler sonucu ile yurttaşlık kavramı daha çok bahsedilir ve gündeme gelir olmuş. Farklı kimliklerin sesi daha çok çıkmaya, talepleri artmaya başlamış fakat devlet henüz bu istekleri karşılamak ve çözmekten yana değildir (Soyarık, 2008:33).

1982 Anayasasının yurttaşlığı " Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür " ifadesiyle Türkiye'nin devlet yapısının federal değil üniter olduğu, devleti oluşturan tek bir ulus olduğu ve Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Ayrıca vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olmasının dil, din, ırk ve kültür gibi farklılıklar göz önüne alınmaksızın kendini Türk hisseden ve Türk milletine aitlik duygusu hisseden herkesin Türk olabileceği anlaşılmaktadır (Tunç ve Bilir, 1998:4). Ayrıca 1982 Anayasasının başlangıç kısmında " Türk milleti dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesidir " şeklinde yer alan ifade ile yine farklılık olmadan herkesin eşit haklara sahip olacağı vurgulanmaktadır (Tunç ve Bilir, 1998:3). Aynı zamanda sınıfsal bir toplum yapısı yaratmadan, kimseye ayrımcılık veya kayırmacılık yapılmayacağı da belirterek bütünleştirici bir politika izlemiştir (Tunç ve Bilir, 1998:5).

1982 Anayasasının yurttaşlığı tanımlayan 66.maddede Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür ifadesi ile dil, din, etnik, kültürel farklılıklara dayalı olan yurttaşlık şekli kullanılmamıştır (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:42). 1982 Anayasası yaptığı yurttaşlık tanımı ile dil, din, ırk ve kültür gibi farklılıkları görmezden gelerek eşitlik ve milli bütünleşmenin ön plana çıkarılmıştır.. Ayrıca tanımda azınlıklarla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (Erdem, 2011:41). Yurttaşlığın kazanım şekli ise Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür ifadesiyle yurttaşlığın kazanılmasının kan bağı ilkesi esasına dayandığı belirtilmiştir. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarda kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir şeklinde üçüncü fıkrada yer alan ifade ile yurttaşlığın kazanılması ve kaybedilmesi yapılacak kanunların düzenlenmesine bırakılmıştır. 66.maddenin dördüncü fıkrasında " Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz " ifadesiyle belirtilen şekildeki eylemlerde bulunan kişilerin yurttaşlıktan çıkarılmasında bu eylemlerin sebep olacağı belirtilmiştir. Son fıkrada Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz diyerek Türk devletinin bir hukuk devleti olması gereği ile yurttaşlığın kazanılması ya da kaybedilmesi kanunlarla düzenlenmesi ile bu kanunların yargıya taşınabileceğini ifade etmektedir (Turhan ve Tanrıbilir, 2012:42-43).

1982 Anayasası devlet karşısında bireyi koruyacak bir felsefe ile değil dönemim mevcut koşullarından dolayı devleti oldukça güçlendiren ve yurttaşlara verilecek hak ve

özgürlükler karşısında bile devleti güçlü tutan bir şekilde hazırlanmıştır (Ulutaş, 2014:93). " 1982 Anayasasında devlet sözcüğü 154, yurttaş sözcüğü ise 17 defa geçmiştir. Ayrıca barış sözcüğüne hiç yer verilmemiş, refah, mutluluk gibi kavramlar çok az sayıda geçmiştir. Tüm bunlara karşılık olarak ödev, görev, yasak kelimelerine çokça yer verilmiş ve bu şekilde devletin konumunu daha güçlü hale getirmek ve devleti korumak hedeflenmiştir. Tüm bunlara dayanarak şöyle bir çıkarım yapılabilir: " 1982 Anayasası devleti yücelten, devletin bekasını birincil politik değer olarak kabul eden, yekpare bir toplum yaratmayı amaçlayan, ideolojik olarak dayatmacı, vesayetçi ve anti-özgürlükçü bir felsefeye dayandığı görülür "(Ulutaş, 2014:94). Devletin güçlendirilmesi öncelikle amaç olmuş ve bunun karşısında milletin bölünmezliğini tehdit edecek unsurlar için 1961 Anayasasında geniş bir şekilde düzenlenen haklar ve özgürlükler sınırlandırılmış, daraltılmıştır (Soyarık, 2008:32).

1982 Anayasasında yurttaşlığı tanımlayan maddenin kenar başlığı Türk yurttaşlığı şeklinde düzenlenmiştir. Bu ifadenin kullanılması özellikle Türk kimliğini bir vurgu yapmak isteğinin bir sonucu olarak görülebilir. Bu durum anayasanın geneline bakıldığında Türk kelimesinin 54 defa geçmesiyle çok daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk dilin başka bir dilin ana dil olarak okullarda geçerli olmayacağını düzenleyerek yine Türk kimliğine vurgu yapılmıştır (Erdem, 2012:15). Bugün 1982 Anayasası bu şekilde Türk kimliğine bu derece vurgu yapılarak diğer farklı kimliklerin dışlanması ve ötekileştirilmesinden, kapsayıcı bir anayasa olmamasından ve herkes için geçerli ortak bir kimlik yaratamadığı için tartışmaların kaynağını oluşturmaktadır (Erdem, 2012:16). Haklar ve görevler arasında bir denge olmayan 1982 Anayasasında bireylere verilen görevler haklara göre daha fazla olup aralarında bir denge bulunmamaktadır. Anayasada yapılan değişiklikler sonucu ancak haklar ve sorumluluklar arasında bir nebze de olsa denge sağlandığı söylenebilir. Ayrıca özgürlük konusunda da Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Türkiye'de uygulanan reformlar ile özgürlük alanları genişletilmiştir (Erdem, 2012: 17).

1982 Anayasası 2.maddesinde insan haklarına saygılı bir anayasa olduğunu belirtmiştir. Fakat olması gereken insan haklarına saygılı değil, insan haklarına dayalı olmasıdır. " İnsan haklarına dayalı olmak, herhangi bir devletin, anayasal çerçevede, bireyin temel hak ve hürriyetlerini tanımasıdır ". İnsan haklarına saygılı olmasında hak

ve özgürlüklere dayanılması zorunluluğu bulunmamaktadır. İnsan hakları kavramı yurttaşlara devlet tarafından tepeden bir şekilde sunulmuş, daha çok dış güçlerin etkilerde bulunduğu ve genellikle hukuki belgelerde sadece yazılı şekilde kalan ve tam olarak hayata geçirilemeyen bir olgudur (Ulutaş, 2014:95).

1982 Anayasası 1961 Anayasasının aksine hakkın öznesi olarak yurttaşı değil devlet olarak göstermiş, dönemin getirdiği güvenlik ve düzen taleplerinden dolayı yurttaşlara hak ve özgürlüklerden çok görev ve sorumluluklar verilmiştir. Düzenli ve güvenli bir toplum yapısı için laiklik kavramı daha az uygulanır olmuş ve din unsuru birlik ve beraberliği sağlayacak bir unsur olarak görülmüş, geçmiş dönemlerde olduğu gibi yine Müslümanlığa referansla bir bütünleşme sağlanmak istenmiştir. Bu durum diğer dinlere mensup olan toplulukların dışlanmasına neden olmuştur. Bu yüzden ortaya çıkan yurttaşlık katılım ve kapsayıcılık yönünden eksik bir profil olmuştur (Polat, 2011:154).

1982 Anayasası diğer anayasalarla örneğin 1924 anayasası ile karşılaştırıldığında, 1924 anayasasında haklar ve özgürlüklerin öznesi olarak her Türk ve ya Türkler olarak gösterilmiştir. 1961 ve 1982 anayasalarında ise herkes ibaresi kullanılmıştır. Hak ve özgürlüklerin sahibi olarak bu şekilde herkesin gösterilmesinin sebebi hak ve özgürlüklerin uygulanacak alanını geliştirmektir. Yabancıların yurttaşlarla tamamen aynı hak ve özgürlüklere sahip olmasa da 1982 anayasası bu konuyla ilgili olarak 16.madde ile hak ve özgürlüklerin kullanımının uluslararası hukuka aykırı olmamak koşuluyla ve karşılıklılık ilkesine göre faydalanabileceği ve kısıtlanabileceği şeklinde düzenlenmiştir (Gözübüyük, 2008:186).

1980 sonrası dönemde yurttaşlık daha çok gündeme gelen daha çok konuşulan ve üzerine düşünülüp tartışılmaya başlanmıştır. Bunun en büyük sebebi küreselleşme ve beraberinde gelen farklılıkların tanınma ve güvence altına alınma talepleri, insan haklarına daha fazla önem verilmesi dolayısıyla hak ve özgürlüklerin yeniden tartışılır hale gelmesidir (İçduygu ve Keyman, 1998:151).

1982 Anayasası yurttaşlık konusunda bu şekilde düzenlemeler yapmış iken yurttaşlık bir problem olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ele alınması 1989 yılını bulmuştur. Ancak bu yıldan sonra yurttaşlık ve yurttaşlık kanununun eksikleri tartışılmaya başlanmış kanuna eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Yapılan yeni

düzenlemeler uluslararası hukuk ve insan hakları çerçevesinde ele alınmıştır (Soyarık, 2009:153). 1990'lı yıllarda ise yurttaşlık ile ilgili tartışmalar çifte vatandaşlık konusu ile ilgili olmuştur. Yabancı ülkelerde yaşayan Türklerin çifte vatandaşlığa özendirilmesi amacıyla kanunda Türk yurttaşlığının kazanımı ve kaybedilmesi ile ilgili bazı değişiklikler yapılmıştır. (Soyarık, 2009:154).

1990'lı yıllardan sonrada ise yurttaşlık kavramı tartışılmaya ve sorgulanmaya devam edilmiş, buna sebep olarak da hızla değişen, dönüşen ve gelişen koşullara Türkiye'nin uyum sağlayamaması sebep olarak gösterilmiştir. Dünya hızla değişmiş, toplumsal ve kültürel alanlarda ilerlemeler kaydedilmiş ve bu sebeplerde yurttaşlığın ve kimliklerin yeniden düzenlenmesine neden olmuştur (İçduygu ve Keyman, 1998:152).

1982 Anayasasının yürürlükte kaldığı bu dönemde anayasa dışında yurttaşlık kavramı kanunlarla da düzenlenmiştir. 29 Mayıs 2009 yılında 5901 tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu yürürlüğe konmuştur. Kanun Türk yurttaşlığının seçme hakkı, evlenme ve belli bazı istisnai yollarla sonradan kazanılabileceğini düzenlenmiştir. Diğer kanunlardan farklı olarak yurttaşlıktan çıkma yolu olarak çıkarma yolu düzenlenmemiş bunun yerine yurttaşlığın iptali, kaybettirme, çıkma olarak yurttaşlığın kaybedilmesi unsurları olarak düzenlenmiştir (Karakoç, 2012:283).

Yeni bir anayasa yapımı süreci içinde bulunduğumuz bu dönemde 1982 Anayasasının birçok aksayan, eksik ve olumsuz yönlerinin bulunduğunu düşünenler olduğu gibi bir yandan da aslında 1982 Anayasasının yerine yeni bir anayasa yapılmasını gerekli bulmayan, sürekli 1982 Anayasasının bir "karalama, kötülleme propagandasına" maruz bırakıldığı, tek tek sebep göstermeden hukuk devletine uygun olmadığı, insan haklarına gereken önemi vermediği sebepleriyle yapılacak yeni anayasanın gereksiz olduğu boşa zaman ve emek israfı olacağı görüşünde olanlar mevcuttur (Gözler, 2001:1). Gözler, 1982 Anayasasının yürürlüğe girdiği ilk günden beri hep değiştirilmek istendiğini, sürekli kötülendiğini, neredeyse her kesimden bireyin yeni bir anayasa yapılması gerektiği fikrini kabul ettiğini, bugüne kadar 1982 Anayasasının hep aleyhinde konuşulduğunu, 1982 Anayasasının düşmanları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun bugüne kadar yaptığı çalışmaları eleştirmiş, yapılan tasarı çalışmalardan bazılarının zararlı bazılarının gereksiz ve önemsiz olduğunu, beklendiği

gibi 1982 Anayasasından çok farklı düzenlemelerin yapılmadığı ve yapılamayacağını belirtmiştir (Gözler, 2001:64).

Bir tarafta 1982 Anayasasının yürürlükten kaldırılarak yeni bir anayasa yapılmasının bir zorunluluk olduğunu iddia edenler var iken bir yanda da 1982 Anayasasının yürürlükten kalmasının sebeplerinin gerçekten anayasasının yetersiz olduğundan değil, yürürlüğe girdiği ilk günden beri bir türlü sahiplenilemediği ve hep kötü gözle görüldüğü görüşünde olanlar bulunmaktadır. Bu şekilde 1982 Anayasasını eleştirenler ve benimseyenler şeklinde bir ayrım ortaya çıkmış ve bu konuda birçok tartışma konusu çıkmıştır.

	1876 Anayasası	1921 Anayasası	1924 Anayasası	1961 Anayasası	1982 Anayasası
Yurttaşlık Tanımı	8.madde: Devlet-i Osmaniyye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi bir din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olur.	Tanım yok.	88.madde: Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur.	54.madde: Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.	66.madde: Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.
Anayasa Yapılış şekli	Halk katılımı yok, padişah tek taraflı yaptığı ferman niteliği taşıyan hukuki bir belge.	Milli irade adına komisyon tarafından	Halk katılımı olmadan, bürokratlar tarafından	Halk oyuna sunularak	Halk oyuna sunularak
Hak ve özgürlükleri n öznesi	Osmanlı yurttaşı		Türk yurttaşı	Türk yurttaşı	Türk yurttaşı
Hak ve özgürlükleri n ele alınışı			Hak ve özgürlükleri n yalnızca isimleri sayılmış	İnsan haklarına dayalı	İnsan haklarına saygılı
Eşitlik			Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.	Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin , kanun önünde eşittir.	Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir

Tablo 1: 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının Karşılaştırılması

1876 Kanun-i Esasi'den başlayarak 1921,1924, 1961 ve 1982 anayasaları tabloda yer verilen özellikleri incelendiğinde birbirleriyle belli bazı benzerlikler ve farklılıklar içerdiği görülmektedir. Örneğin yapılış şekli açısından 1961 ve 1982 anayasaları askeri darbe sonucunda referandumla yürürlüğe girmiş iken 1876, 1921 ve 1924 anayasalarında böyle bir durum söz konusu olmamış, halkın katılımı sağlanmamıştır. Osmanlı Devleti sona erip yeni bir ulus inşa sürecinin olduğu 1924 Anayasasından itibaren 1876 Kanun-i Esasi'de özne olarak Osmanlı yurttaşı, Osmanlı kelimesi yer almamış yerini Türk yurttaşlığı almıştır. Ayrıca eşitlik konusunun anayasalarda maddeler şeklinde ayrıca düzenlenmesi ancak 1924 Anayasasında olmuş ve 1924, 1961 ve 1982 Anayasaları düzenlediği maddelerle hiçbir ayırım yapmaksızın herkesin yasalar önünde eşit olacağını belirtmiştir. Yurttaşlığı tanımlamak konusunda incelendiğinde her anayasa yapıldığı, meydana geldiği dönemin şartlarını taşımış, bu doğrultuda tanım ve düzenlemeler yapılmış. 1876 Anayasası birden çok ulusa, dine ve daha birçok farklılığa sahip olan Osmanlı Devleti bu farklılıkları bir arada tutabilmek adına hangi din ya da mezhepten olursa olsun herkesin Osmanlı olacağını belirtmiş bu şekilde herkesi Osmanlı statüsü altında toplamaya çalışmıştır. 1921 Anayasası meydana geldiği dönemin bir geçiş dönemi ve milli mücadele dönemi olması nedeniyle yurttaşlıkla ilgili bir düzenleme yapmamıştır. Çünkü bu dönem hem Osmanlı Devleti'nden miras kalan farklılıkları bir arada tutmaya hem de yeni bir ulus inşa etmeye çalışılmıştır. 1924 Anayasası ise yine hiçbir ayırım olmaksızın herkesin ancak yurttaşlık sıfatıyla Türk olabileceğini belirterek aslında yurttaşlığın değil Türklüğün tanımını yapmıştır. 1961 ve 1982 Anayasaları ise aynı yurttaşlık tanımına yer vermiş Türk olmayı yurttaşlık bağı ile bağlı olma koşuluna bağlamıştır. Fakat diğer anayasalarda yer verildiğinin aksine dil, din, ırk farklılıklarıyla ilgili, farklı kimliklere sahip bireylerle ilgili herhangi bir düzenlemeye ve bu konuyla ilgili herhangi kelimelere yer verilmediği görülmektedir.

Bu bölümde birbirinden farklı özelliklere sahip olan, farklı olaylara sahne olan ve bunların doğrultusunda farklı siyasal, sosyal, kültürel koşulların olduğu dönemlerde yürürlükte bulunan anayasaların yurttaşlıkla ilgili maddeleri incelenmiş ve her dönemin kendine has özellikleri anayasaları ve anayasalarda yer alan düzenlemeleri etkilediği açık bir şekilde görülmüştür. Bugün hala yürürlükte olan 1982 Anayasasının değişen ve dönüşen günümüz koşullarına uymadığı gibi birçok sebeplerle yürürlükten kaldırılması ve yeni bir anayasa yapılması şeklinde bir söylem ve hareket mevcuttur. Tam da günümüz

koşullarını değiştiren dönüştüren 1982 Anayasasının meydana geldiği ilk günlerden bugünün nasıl farklılıklara sahip olduğu ve bunların nedeninin neler olduğunu görmek amacıyla gelecek bölümde küreselleşme, okkltrllk ve g kavramlarının ne gibi bir değişim yarattığı incelenecektir. Bu olguların yurttaşlık kavramında getirdiği değişiklikler ile ortaya yeni yurttaşlık anlayışları ve yeni yurttaşlık anlayışlarının tam da Türkiye'nin yeni bir anayasa yeni bir yurttaşlık tanımı aradığı dönemde uygun olup olamayacağı ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE YENİ YURTTAŞLIK ANLAYIŞLARI VE TARTIŞMALARI

İkinci bölümde Türk anayasalarında yer alan yurttaşlık kavramı incelenip son olarak 1982 Anayasası ve dönemi ele alındıktan sonra bu dönem küreselleşmenin etkilerinin çok daha iyi hissedildiği bir dönem olmuş ve artık yurttaşlık yeni anlayışlara sahip olmaya başlamıştır. Tarihsel olarak 1982 Anayasasında bırakılan ikinci bölümden sonra bu bölümde bir devam olarak 1990 ve 2000'li yılların yurttaşlık kavramında getirdiği değişiklikler incelenmektedir. Bugün farklı kimliklere sahip olan bireylerin sayısal olarak gittikçe arttığı, her geçen gün bu farklılıklarını daha çok ve daha rahat dile getirdiği bir dönemdir. Bu şekilde farklı kimliklerin hem Türkiye'de hem de Dünyada sayı ve çeşitlilik yönünden bu denli artmasının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Bunlar küreselleşme, göç ve çokkültürlü toplum yapısıdır. Bu üç etmenüniter devlet anlayışına ve homojen ulus tasarısına dayalı klasik yurttaşlık anlayışı üzerinde değişiklikler yaratmıştır. Bu değişiklikler sonucu ortaya farklı yurttaşlık anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu yeni yurttaşlık anlayışları olarak Avrupa Birliği yurttaşlığı ve anayasal yurttaşlık kavramları olmuştur. Bu yüzden bu yeni yurttaşlık anlayışları olan Avrupa Birliği yurttaşlığı ve anayasal yurttaşlık kavramlarını incelemeyen önce bu yeni anlayışlarını ortaya çıkmasına neden olan ve buna zemin hazırlayan unsurlar olan küreselleşme, göç ve çokkültürlülük unsurlarını ele alarak bu yeni yurttaşlık anlayışlarını meydana getiren nedenlerinin neler olduğunu görmek gerekmektedir. Bundan sonraki başlıklar altında ele alınacak konular bu fikir doğrultusunda önce yeni yurttaşlık anlayışlarını ortaya çıkaran etmenler daha sonra da bu yeni yurttaşlık anlayışları incelenecektir.

1. KÜRESELLEŞMENİN YURTTAŞLIĞA ETKİSİ: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE GÖÇ

Anthony Giddens küreselleşmeyi " uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması " şeklinde tanımlamıştır (Özyurt, 2012:22). Modernizmin bir sonucu olan küreselleşme bir yandan parçalı yapılar ve farklılaşmanın önemszenmesi gerektiğini savunurken bir yandan da " tek

bir dünya " oluşturma hedefi ile tek, bütün ve bir altında toplanılması gerektiğini ortaya koymuştur. Küreselleşme yerel ve merkezi açıdan birçok yenilik ve farklılıkları beraberinde getirmesi sonucuyla ulus devlet eski gücünü ve anlamını yitirmeye başlamıştır. Artık ulus devletler " küresel bir köy " haline gelen dünyada var olan problemleri ve problemlerden kaynaklanan çatışmaları çözmekte yetersiz kalmaya başlamıştır. Küreselleşme ile toplumlar arasında bağlar azalmış, daha çok yerel kimlikler ön plana çıkmıştır. Bu durum beraberinde ulus devletin toplumlar ve farklı kimlikler arasında birleştirici ve bütünleştirici işlevini kaybetmesine sebep olmuştur. İstisnasız tüm dünya toplumlarını, ülkelerini etkileyen küreselleşme somut ve soyut tüm sınırların ortadan kalkmasına neden olmuş bu durumda merkezsizleşmeye yol açmıştır. Artık dünya ekonomik, kültürel, iletişim sınırların olmadığı, tek bir ülkede meydana gelen olumlu ya da olumsuz yaşananların tüm dünyada etki yarattığı büyük bir köy haline gelmiştir (Özyurt, 2012:24-25).

Küreselleşme sadece ekonomik, kültürel ya da iletişim alanlarında değil siyaset alanında da etkilerini göstermiştir. Ulus devlet birçok konuda işlevini yitirdiği gibi siyasal konularda da alışagelinmiş her zaman uygulanan politikalar yetersiz gelmeye başlamıştır. Bu durum yeni düzene cevap verebilecek yeni uygulamalar aramaya başlamıştır. Bu şekilde yeni arayışlar içinde olan devletler, egemenlik konusunda da küreselleşmeden etkilenmiş ve egemenliklerinin bir kısmını yeni ortaya çıkan ulusal yapıların daha üstünde olan yapılarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bu durum oldukça yaygınlaşmış ve gittikçe değerli ve önemli bir hale gelmiş, bu ulus üstü yapılar içinde yer almak devletlerin kaderini etkilemiştir (Özyurt, 2012:66-67). Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği bu ulus üstü yapılara örnek verilebilir. Fakat diğerlerine göre daha yeni , daha kapsamlı ve daha fazla düzenleme yetkisine sahip olan Avrupa Birliğidir. Küreselleşme karşısında birçok alanda yaratacağı kötü etkileri azaltmak ve Avrupa bütünleşmesini sağlamak için oluşturulan Avrupa Birliği, Avrupa Birliği yurttaşlığını hayata geçirmeye çalışmıştır (Özyurt, 2012:73). Avrupa Birliği yurttaşlığı konusu daha detaylı bir şekilde ilerleyen bölümde yer alacaktır.

Küreselleşme birçok alanı olduğu gibi yurttaşlık kavramını da etkilemiş bunun sonucu olarak farklı yurttaşlık kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme ve beraberinde getirdiği ekonominin küreselleşmesi, Avrupa Birliği gibi

uluslararası örgütler ulus devletin zayıflayıp güç kaybetmesine etki eden önemli sebepler olmuştur. Ulus devlete karşı aitlik ve sadakat duygusunu içererek belirli bir coğrafya sınırı içinde yaşamayı belirtirken yurttaşlık kavramı, küreselleşme gibi sadece belli bir bölgeye ait olmadan sınırların kalktığı, daha evrensel bir şekilde, insan haklarının daha önemli hale geldiği, dil, din, ırk gibi farklılıkları gözetmeksizin bir arada olmasını sağlayan yeni bir yurttaşlık kavramına evrilmiştir. Yeni yurttaşlık kavramları ile ulus devlette olan coğrafi boyut ortadan kalkarak tek bir yere değil daha evrensel şekilde tüm dünyaya ait olma duygusunu geliştirmiştir (Esendemir, 2008:12). Böylelikle zaten ulus devletin zayıfladığı iddiasında olan küreselleşme ile ulus kimliği ve ulus yurttaşlığı da geçerliğini yitirecektir. Belirli bir toprak parçası sınırları içinde belli bir ulusa ait olma ve bağlılığı içeren ulus yurttaşlığı bu şekilde bölgelerin, ulusların değil evrenselliğin aitlik merkezi olacağı fikri ile aşınmaya başlamıştır.

Ulus devletin zayıflamasındaki ilk önemli etkende ekonominin küreselleşmesidir. Yeni ekonomik yapı ile pazar sadece belirli bir bölge için artık tüm dünya büyük bir pazar haline dönüşmüş, sermaye ve işgücü ulusal sınırları aşmıştır. Ekonominin bu şekilde yaşadığı değişikliğin yanında yeni uluslararası örgütlenmeler siyasal alanda daha önemli hale gelip kara alma mekanizmasına dönüşmesi, uluslararası mecrada söz hakkına sahip olması ulus devletin siyasal alandaki etkisi azalmaya başlamıştır. Ulus devlet giderek farklı kimliklerin oluşturduğu yurttaşlara farklılıklarını korumakta ve haklarını teslim etmekte yetersiz kalmıştır. Ayrıca ulus devlet küresel gelişmeler ve yoğun göç dalgasıyla farklılaşan kimliklerin sorunlarını çözmekte zorlanmış, yabancı kavramı ortaya çıkmış ve beraberinde birçok problem getirmiştir. Küreselleşme sadece ekonomik ve siyasal alanda değil hak ve özgürlükler konusunda bazı yenilikler getirmiştir. Hak ve özgürlükler daha evrensel şekilde tanımlanması gerektiği ifade edilirken eşitlik kavramı daha vurgulanır ve önemsenir hale gelmiştir (Esendemir, 2008:27-28). Yurttaşlık kavramı farklılık gözetmeden daha kapsayıcı bir biçim olarak sadece belirli bir millette belirli bir vatana belirli toprağa ait olmanın ötesine geçerek daha evrensel hale gelmiştir. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında yurttaşlık kavramının statik durağan belirli bir kavram olmadığı aksine zamana ve zamanın getirdiklerine, ortaya çıkan yeni olgulara ve koşullara göre değişen bir kavram olduğu görülmektedir (Esendemir, 2008:35).

Küreselleşme ile ulus ve ulusal kimlik daha önce sahip olduğu değer ve ayrıcalıklı konumu azalmıştır. Böylelikle farklılıkların daha çok gündeme geleceği bir temel hazırlanmış olmuş ve farklılıkların temsil edileceği kurumlara duyulan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Bu durum birey ve devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen bir metin olan anayasa kavramının da yeniden sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ile anayasalar iktidarı sınırlayan ve yurttaşların hak ve ödevlerin düzenlendiği bir metin olmanın yanı sıra ulusal kimlik kavramı içinde önemli hale gelmiştir Çünkü anayasa ulus ve ulusal kimlik arasındaki ilişkiyi belirleyen önemli bir belgedir. Küreselleşme ile ulus devletin varlığının tehlikeye girdiği ve ortadan kalkacağı söylene de anayasalar birey ve devlet arasındaki ilişkinin en önemli belgesi olması dolayısıyla önemini korumaktadır. Küreselleşmenin getirdiği etkiler ile farklılıklar daha çok dile getirilip bu farklılıkların anayasa güvencesi altına alınması fikri ortaya çıkmıştır. Küreselleşme süreci ile ortaya çıkan çokkültürlü yapılar ile anayasanın birey ve devlet arasında ilişkinin yurttaşlık kavramını tek bir özne olarak kabul edilmesi durumunu değiştirmektedir. Küreselleşme ile ortaya çıkan kentleşme ve göç gibi bireysel hareketler ile beraberinde gelen farklı kimlikler ve ulus devlet içinde ulusal yurttaşlık halihazırda küreselleşme ile sorgulanırken bu farklı kimliklerin gelmesi ile yurttaşlık konusunun siyaset gündeminde olmasına neden olmuştur (İçduygu ve Keyman, 1998:145- 148).

Küreselleşmenin getirdiği en önemli yeniliklerden biri dili, dini, kültürü farklı olan bireyleri bu farklılıklarının korunması adına kültürel taleplerinin hızla artması olmuştur. Bu talepler zaman zaman çatışma haline gelse de ortaya çıktığı ortamda siyasetin en önemli konularından biri olmayı başarmıştır. Farklılıkların tanınması adına yapılan bu kültürel kimlik politikaları hem dünya hem de ülkemiz için bir problem haline almıştır. Gittikçe büyük önem kazanan bu taleplere bugün hala kalıcı bir çözüm bulmak için farklı kavramlar farklı tanımlamalar ve farklı uygulamalar getirilmeye çalışılmıştır. Kültürel talepler sadece siyaseti değil ekonomik ve sosyal hayatı da derinden etkilenmiştir. Küreselleşmenin de getirisi ile her alanda modernleşme hareketi başlamış ve bu yeni hareketle kültürel kimlik talepleri daha dile getirilir ve daha sorgulanır bir hale gelmiştir. Ayrıca bu taleplerin artan şekilde gündeme gelmesi ile farklılıklara sahip olan bireylerin farklılıklarını koruyarak barış ve huzur içinde yaşama ideali ortaya konmuş ve devlet birey arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve eşitlik için demokratik bir düzen içinde eşit hak ve görevlerin verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Keyman,

2007:217-220). Bir sorun haline alan kültürel kimlik taleplerine çözüm getirebilmek için öncelikle bu farklılıklar sahip olan bireylerin farklılıklarını görmezden gelmeyecek gerçekten var olduğunu en başta kabul etmek büyük önem taşımaktadır. Toplumsal bir gerçeklik olarak kabul edildikten sonra ciddi anlamda taleplerin ne olduğu ve nasıl ne şartlar altında yanıt verebileceği bir uzlaşma içinde çözüme kavuşturulabilir. Bu konuda birçok çözüm önerisi içinde en çok göze çarpan ise anayasal yurttaşlıktır. Bu durum başka bir açıdan düşünüldüğünde mevcut yurttaşlık anlayışında, yürürlükte olan yurttaşlık ve yurttaşlık ile ilgili olan kanunlarda eksiklikler olabileceğini de göstermektedir. Kültürel kimlik taleplerine yanıt verirken aslında bir yandan da yurttaşlıkla ilgili eksiklerin tamamlanması da sağlanabilir (Keyman, 2007:221-223). Bu durumda bir çözüm önerisi olarak anayasal yurttaşlık kavramı sonraki bölümlerde ele alınmaktadır.

Bugün var olan toplum ve devletlerin neredeyse hepsi içinde barındırdıkları farklılıkları hoşgörü, eşitlik, refah ve barış içinde yaşamayı amaç edinmiştir. Hala varlığını koruyan din, dil ve etnik farklılıklar geçmişten günümüze devletlerin zayıflamasında yıkılmasında büyük rol oynamış ve yöneticiler için büyük bir endişe kaynağı olmuştur. Korku uyandıran farklılıkları geçmişte yaşananlardan da ders alınarak tek tip haline getirilmek için çalışılmış, bu yönde politikalar yapılmıştır. Bu yapılanlarla gruplaşmalar ve çatışmalar önlenmek istenmiştir (Bağlı ve Özensel, 2013:11). Her devlet kendine ait özel bir kültür, gelenek, yaşayış biçimi oluşturmak istemiştir. Böyle bir eğilimde olmanın sebepleri yurttaşlar arasında ortak bir bilinç oluşturmak, yaşanabilecek herhangi sorunlara karşı bir önlem oluşturmak ve güven sağlamaktır (Bağlı ve Özensel, 2013:21). Ortak bir tarih, dil, edebiyat ve kültür yaratarak yurttaşları bu ortaklık çevresinde toplanması sağlanarak farklılıkları yok edilerek tek vücut olmayı sağlamak istenmiştir.

Küreselleşme ile farklılıklara sahip bireylerin tanınma ve diğer bazı taleplerini daha kolaylıkla belirtmekte ve seslerini duyurabilmektedir. Bu durum karşısında ulus kimliği zayıflamakta ve geleneksel ulus devlet yurttaşlığı tanımında değişiklikler yapılması gerekliliğini getirmektedir (Gülalap, 2007:15).

Devlet sınırları içinde toprağında yaşayan bireylerin sahip olduğu farklılıkların korunması, sahip olduğu farklı kimlikler, farklı kültürler o devletin siyasi ve yönetim şekliyle olan ilişkisi azalmış ve içinde bulunduğumuz postmodern dönem içinde ve

getirdikleriyle bir insani hak olarak farklılıklarının korunması talebinde bulunulmaya başlanmıştır (Bağlı ve Özensel, 2013:14).

Çokkültürlülük kavramına geçmeden önce kültür kavramının tanımına bakmak gerekir. Fakat tek bir tanım yapmak, belirli bir fikir ortaklığı yapmak mümkün değildir. Kültür "bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun yapıp ettiği ve bu yapıp etmeler sonucu öğrendiği her türlü bilgi, beceri, sanat ve benzeri yeteneklerle bunları oluşturmada kazandığı alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür". Oxford English Dictionary'ye göre kültür " bir grubun, bir halkın adetleri ya da medeniyetleridir.." (Kymlicka, 2015:52).

Tek ve belirli bir tanımının yapılamamasındaki en büyük sebeplerinden biri olan şey, her toplum her ülke kendine özgü farklı kültürlere sahiptirler. Öyle ki aynı coğrafi sınırlar içinde aynı devletin yurttaşı iken kültür bölgelerden bölgelere farklılık göstermektedir. Tam da bu kültür farklılıkları tarih boyunca devlet yöneticileri tarafından çekinilen ve siyasi yönden birliğin oluşturulmasında büyük bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Güven ve aynı düşüncede olma duygusu dönemler boyunca bu farklılıkları bastırmada, tek tipleştirilmede önemli sebepler olmuştur (Bağlı ve Özensel, 2013:43).

1960'larda Kuzey Amerika'da ilk kez ortaya çıkan çokkültürlülük kavramı, dil, din ve etnik bakımdan farklılıkların bir arada yaşayabilme imkanı olarak tanımlanmaktadır. Çokkültürlülük kültür açısından aynı türden olmayan bireylerin bu farklılıklarıyla birlikte çatışmadan barış içinde yaşamalarıdır. Tüm bu farklılıkları tek bir çatı altında toplayarak homojen bir yapı yaratan, her açıdan birlik ve beraberliği sağlayan ulusal birliğin üstünde ve onu aşan bir kavramdır (Bağlı ve Özensel, 2013:47). Kymlicka çokkültürlülük lüğü "bir devlet, eğer üyeleri ya farklı uluslara ait (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan kopup gelmişse (çok etnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını teşkil ediyorsa, o devlet çokkültürlüdür" olarak tanımlıyor (Kymlicka, 2015:53). Küreselleşme ve küreselleşmenin etkileri, iletişim teknolojilerinin son derece ilerlemesi ile kültürel farklılıkların yok edileceği düşünülse de bireyler ve toplumlar için sahip olduğu düşünce, yaşam şekli, inancı, gelenek ve göreneklere tek ve değiştirilmesi güçtür. (Bağlı ve Özensel, 2013:51). Fakat çokkültürlü bir toplumda barışı sağlamak için başvurulabilecek en iyi yöntemin farklı kimlikleri

uzlaştırmak olduğu fikri etrafında toplanıldığı görölmektedir (Bağlı ve Özensel, 2013:57).

Birden fazla ulustan oluşan bir devlet ulusal devlet değil çokuluslu bir devlettir ve bu farklı ulusların sahip olduğu kültürler ulusal azınlıkları oluşturmaktadır (Kymclicka, 2015:41). Farklı kültürler arasında herhangi bir çatışmayı önlemek ve farklılıkları barış içinde sürdürmek adına yapılabilecek en önemli uygulamalardan biri bireylerin siyasi ve medeni haklarını koruma altına almaktır. Bir başka uygulama ise genel yurttaşlık haklarının da üstünde yer alacak ve farklılıkların özel yasalar veya anayasa ile koruma altına alınmasıdır (Kymclicka, 2015:65).

Göç çağı olarak nitelendirilen 20. yüzyılın sonlarında çok fazla sayıda insanlar kitleler halinde kendi yaşadıkları yerlerden başka ölkelere gelmiş ve bu olay sonucunda gittikleri yeri çok etnikli ve çokkültürlü bir yapıya kavuşturmuştur. Gelen farklı kültürden insanlar ile mevcut yasalar, kurumlar ve kurallar farklı kültürlerin talepleriyle karşı karşıya kalmış, bu talepler hem iç hem dış siyasette önemli bir konu haline gelmiştir (Kymclicka, 2015:320).

Bugün tahminlere göre dünyada 184 bağımsız devlet, 600 yaşayan dil grupları ve 5.000 etnik grup barındırmaktadır. Dünya üzerinde dil, din, ırk ve kültürel açılarından bu denli çok fazla çeşitlilik varken, bu çeşitlilik beraberinde birçok çatışma, ayrışma meydana getirmiştir. Soğuk savaş sonrasında bu güne bu çatışmalar siyasetin önemli bir problemi olmuştur (Kymclicka, 2015:27).

Bu farklı kültürlerin buldukları toplumda bir azınlık olarak kabul edilse de, bu azınlıkların güçlü bir yurtseverlik duygusu taşımaları ve sadakat duygusu ile bağlanmaları imkansız değildir. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri çokuluslu bir yapıya sahip olan İsviçre'dir. Azınlık durumunda olan bu insanlara bu güçlü duyguları taşımaları için bazı ortak değerlerin oluşturulması gerekmektedir. Örneğin Kanada hükümeti bu konuda bir çalışma yapmış ve çeşitliliğin desteklenmesi, istişare ve diyalog inancı, eşitlik ve hakkaniyet inancı, özgürlük barış ve şiddete dayanmayan değişim gibi ortak değerler yaratarak azınlıkları bu değerler etrafında toplayarak hem çokkültürlü yapısını korumak istemiş hem de farklılıkları barış içinde bir arada yaşamak için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu konuda Rawls " iyi düzenlenmiş bir toplum ayrışmış ve çoğulcu da olsa...

siyasal ve sosyal adalet üzerine kamusal mutakabat yurttaşlar arası dostluk bağlarını pekiştirir ve birliktelik duygusu sağlar." (Kymlicka, 2015:311). Ortak değerler dışında bir kimlik etrafında toplamak da yapılan bir uygulamadır. Bunun için verilebilecek en iyi örnek ise Amerika'dır. Birçok farklı yerlerden ve kültürden göç edip gelerek Amerika'nın kurulmasını sağlayan bireyler Amerikalılar olarak bir kimlik etrafında birleşmiş ve bu kimlik sayesinde bir arada yaşayabilmişlerdir (Kymlicka, 2015:313).

Azınlık kavramı sadece hukuki bir kavram değil aynı zamanda sosyolojik ve kültürel anlam taşıyan bir kavramdır. Sosyolojik ve kültürel açıdan öteki ve farklı görülme anlamını içermektedir. Çoğunluk durumunda olanların azınlıkları nasıl tanımladığı nasıl gördüğü, onları toplum içinde nereye yerleştirdiği büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle "herhangi bir devletin sınırları içinde yaşayan herhangi bir grubun azınlık olarak nitelendirilebilmesi, doğrudan doğruya dinsel, dilsel ya da kültürel olarak büyük toplumdaki farklı olduğu objektif olarak gözlenen bu grubun böyle görünmesine yol açan durumyla değil, o grubun kendini nasıl algıladığıyla, kendisini büyük toplum içinde nasıl konumlandığıyla ve büyük toplumun onu nasıl gördüğüyle ilgili bir sorundur". Azınlıkların kendini çoğunluk içinde nereye yerleştirdiği kavramsal olarak bu denli önem iken bunu belirleyen şey aradaki ilişkidir. Bu ilişki azınlıkların hem kendi hem de çoğunluklar tarafından konumlarının belirlenmesinde büyük önem taşıyacaktır (Aydın, 2005:179). Devletlerin kendilerini etnik ve din unsurlarıyla tanımlamaya başlamasıyla azınlık kavramı bir sorun haline gelmiştir. Bir sorun olmaya başladıktan sonra azınlık kavramı gittikçe devletler ve toplum tarafından büyük bir sorun haline gelmiş ve çözümler aranmaya başlanmıştır. Azınlık sorunlarının çözümüyle ilgili ilk adımlar ülkemiz adına Osmanlı Devletine kadar götürülebilir. Azınlık kavramı ilk kez Yunanistan'a verilen bir notada Ege adalarındaki Müslüman azınlığın koruma altında tutulması istenmiştir (Aydın, 2005:285)

Azınlıklara uygulanan belirli üç yöntem vardır. Bunlardan biri azınlıklara soykırım ve sürgün yoluyla ortadan kaldırılmış. Fakat bu yöntemler daha çok modern dönem öncesinde geçmişte kullanılmıştır. Bir diğer yöntem ise azınlıklara çoğunlukta olanların benimsemiş olduğu dil, din, kültür ve geleneğini benimsetmeye çalışarak kendi değerlerini unutturarak asimile edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise azınlıklar bazı haklardan mahrum bırakılarak yabancı gibi davranılmıştır (Kymlicka, 2015:28).

Modern dönem toplumlarında dil, din, ırk ve kültürel farklılıklara saygı gösterilmesi ve farklı kimliklerin tanınması talepleri gittikçe artmıştır (Kymlicka, 2015:39). Kültürel çeşitliliği sağlayan en önemli faktör göçtür. Göçler ile bireyler farklı gruplar oluşturmuş ve farklılıklarına saygı duyulması talebinde bulunmuşlardır (Kymlicka, 2015:40). Göçün yapıldığı devlet farklılıklarının korunmasına izin verdiğinde bu ülke çokkültürlü bir yapıya kavuşacaktır. Dünyadaki göçlerin çoğunluğu Amerika Birleşik Devleti, Avusturya ve Kanada'ya dır (Kymlicka, 2015:45).

Farklılıklara dayalı bir yurttaşlık, birleştirici olma işlevini yitirir, ortaklıklar oluşturmakta zorlanır ve bu haliyle birleştirmek bir olmak yerine bölünmeyi sağlayacak bir durum haline gelecektir. Yurttaşlık farklılıkların aşıldığı, ortak bir amaç ortak bir iyi etrafında birleştirici bir güç değildir (Kymlicka, 2015:293). Çünkü ortak bir yurttaşlık kimliği yaratmak için öncelikle bir yurttaşlık statüsünün yaratılması gerekmektedir (Kymlicka, 2015:291).

Farklı din, dil, ırk ve kültürleri içinde barındıran çokkültürlü bir yapıya sahip olan ulus devletler, çokkültürlük anlayışı doğrultusunda bugün farklılık içinde birlik anlayışı ile farklılık sahibi olan ve bundan dolayı azınlık durumunda olan bireylere sahip olmadığı grup hakları verilmesi ve özgürlük sahibi olmaları yönünde politikalar ve uygulamalar yapılmasını beraberinde getirmektedir (A.Kaya, 2014:27).

WillKymlicka azınlıkların özgür bir şekilde farklılıklarını, kültürlerini yaşayabileceği belirli bazı ortak paydalara sahip olunabilen bir kavramdır. Küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan büyük göç dalgası farklı etnik, dil, din gruplarının bir arada yaşamak mecburiyetinde olmasını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda geçerli olabilecek hiçbir zorlama olmaksızın yurttaşların farklılıklarını rahatça ortaya koyduğu, temel hak ve özgürlüklerini talep ettiği bir ortam yaratacak olan en uygun yurttaşlık kipi çokkültürlü yurttaşlık olacaktır (Esendemir, 2008:52-53).

Günümüzde bireylerin sahip olduğu kimliklerinin devlet tarafından tanınma talebi daha fazla gündeme gelir olmuştur. Charles Taylor'a göre tanınma talebinin artmasında önemli faktör milliyetçiliktir. Bu farklı kimliklerin nasıl tanınacağı ise kesin bir şekilde belli olmamakla birlikte farklı farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı düşünür ve yazarlar farklı kimliklere saygı duyulması ve temsil edilme haklarının verilmesi gerektiğini

belirtirken bazı kesimler bunları reddetmektedir (Guttmann, 2005:24). Örneğin liberal düşünceye göre çoğunluk durumunda olanların dezavantajlı olarak nitelendirilen ve azınlık durumunda olan farklı kimliklerin diğerleri ile eşit durumda olması gerektiği, onları anlamak ve farklı kültürlerini yaşam tarzlarını sürdürebilmesi gerektiğini söylerler (Guttmann, 2005:25). Evrenselcilik ilkesi doğrultusunda bireylerin eşitliğine inanan liberalizm farklı kültürlerin ve çeşitliliklerin öğrenilmesini sağlamaktadır (Guttmann, 2005:29). Eşitlik ve özgürlük vurgusu yapan liberalizme göre farklı kültürel kimlikler bu iki hedefi yani özgürlük ve eşitliğe sahip olduğundan ayrımcılık ve baskıcılıktan da kurtulmuş olmaktadır. Bu şekilde hem devlet tarafından kültürel kimlikler tanınmakta hem de dolayısıyla hak ve özgürlükleri korunmaktadır (Guttmann, 2005:31).

Liberalizm farklı kültürel kimliklerin tanınması hakkındaki görüşleri bu şekilde iken özcüler ve yapı çözümçüler her farklılığın saygı duyulmasını hak etmediğini sadece hoşgörü ile karşılanabileceğini ortaya koymuşlardır. Her farklılık saygı duyulmayı hak etmese de hoşgörü tüm farklılıklar için geçerlidir. Fakat bugün birçok çokkültürlü toplumların temelinde içinde barındırdıkları farklılıklara karşı saygı duyulması gerektiği bulunmaktadır (Guttmann, 2005:39). Çokkültürlü toplumlarda farklı kimliklere sahip olan bireylerin eşit koşullar altında, hiçbir ayırım yapılmaksızın, eşit haklarla çoğunluk durumunda olanlarla barış içinde yaşaması gelecek nesillerin de sahip olduğu kültürü özgürce yaşayabileceği anlamına gelmektedir. Sahip oldukları farklı kimlikleri, kültürleri, devam ettirecek olanların gelecek nesiller olacağı düşünülmektedir (Guttmann, 2005:31).

Çokkültürlülük konusunda çalışmalar yapan Taylor farklı kültürlerin tanınması, eşit haklara sahip olması ve saygı duyulması gerektiğini savunmuştur. Bu unsurlar bir yandan da Taylor'un çoğulculuk anlayışını göstermektedir. Farklı kültürel kimliklere karşı Taylor eşit derecede saygı gösterilmesi gerektiği temelinden hareket etmektedir (Guttmann, 2005:11).

Küreselleşmenin bir ürünü olan ve farklılıkların birlikteliği ilkesine dayanan çokkültürlülük, kültürün basit bir yapıya sahip olmayıp her kültürün kendine özgü özelliklerinin ve uzun karışık bir süreç olduğunu kabul eder. Çokkültürlülük tüm dil, din, ırk ve kültürel farklılıklara sahip olan bireyleri kapsayacak taleplerinin ve ihtiyaçlarının karşılanabileceği iddiasında bulunulmuştur (Türküne, 2008:234-235). Çokkültürlülük

sahip olduğu özellikler ve bulunduğu iddialarla milli kimlik anlayışının karşısında yer almaktadır. Ayrıca çokkültürlülük her kültürün kendine has özellikleri olması yönüyle eşsiz olduğu, kültürlerin karşılıklı etkileşimlere açık olduğu ve çoğulcu bir yapı öngördüğü söylenebilir (Türküne, 2008:236).

Küreselleşeme döneminin bir ürünü olarak çokkültürlü toplum yapıları ile milliyet ve yurttaşlık kavramları arasındaki bağı koparmış, Avrupa Birliğı gibi ulusüstü kurumların oluşmasıyla da ulus devletin kurucu unsuru olan toprak parçasının önemini azaltmıştır (Gülalp, 2007:179).

Çokkültürlülük kavramının yurttaşlıkla olan ilişkisi ele alındıktan sonra göç kavramının yurttaşlığa olan etkilerinin neler olduğu ele alınmaktadır. Soğuk Savaş döneminden sonra başlayan ve bugün hala devam eden bir olgu olan göç, bireylerin kendi yaşadıkları ülkelerde ekonomik, siyasal, toplumsal rahatsızlıklar nedeniyle başka ülkelere gidip yerleşmeleridir. En fazla göç eskiden beri Avrupa coğrafyasına olmuştur. Bugün bu göçmenlere üçüncü ülke yurttaşları denmektedir. Bu üçüncü ülke yurttaşları oturma iznine sahip ve bu izin ile yurttaşların da sahip olduğu sosyal ve sivil haklara sahiptirler. Fakat en önemlisi siyasi hiçbir hakka sahip değillerdir ve bu durum gittikçe büyük bir sorun haline gelmektedir. Bu bir anlamda Avrupa'nın üçüncü ülke yurttaşlarına siyasi konularda söz hakkı vermemesidir (Genç, 2009:1512). Avrupa kıtasına yoğun göç sonrası ortaya keskin bir ayırım çıkmıştır. Bu ayırım göç edip o ülkeye yerleşmiş fakat yurttaş olmayan, sadece belirli bir süre kalmak için gelen bireyler yani yabancılar bir de o ülkenin kendi yurttaşları şeklinde ortaya 3 farklı yapı çıkmıştır. Ülkenin yurttaş olan bireyler yurttaşlığın getirdiğı tüm hak ve görevlere sahip iken göç ile yerleşen üçüncü ülke yurttaşları sadece belli bazı haklara sahip olabilmışlerdir (Genç, 2009:1513). Bugün birçok ülkede yurttaşlığın kazanılmasında kan bağı esas ilkesi olmasından dolayı göç edip gelen bireylerin o ülkenin yurttaşlığına kazanmasına engel oluşturmaktadır. Geldikten sonra çalışıp, hizmet verip, toplumsal yaşama katılıp ülkenin kültürüne, yaşam şekline ayak uydurmaya çalışsa da siyasal karar alma sürecine katılamamaktadır (Genç, 2009:1514). Birçok düşünür ve yazar bu durumun Avrupa Birliğı yurttaşlığı ile ortadan kalkacağını, eksik olan hakların verileceğini savunmuştur. Fakat durum düşünüldüğü gibi olmamış Avrupa Birliğı bu soruna çözüm olamamıştır. Çünkü Avrupa Birliğı yurttaşlığı Avrupa Birliğı'ne üye ülkelerdeki göç eden bireyler ile Avrupa Birliğı'ne üye olmayan

ülkelerde ki üçüncü ülke yurttaşları şeklinde yeni bir ayırım yaratmıştır. Bu ayırımın en temel sebebi Avrupa Birliği yurttaşlığı kazanmanın yolunun birliğe üye olan ülkelerin ulusal yurttaşı olmasıdır ki üçüncü ülke yurttaşları ulusal yurttaşlığa sahip değildir (Genç, 2009:1517). Avrupa Birliği yurttaşlığının üçüncü ülke yurttaşlarına siyasi haklarına sahip olmasında yardımcı olacağı düşünülürken Avrupa Birliği yurttaşlığı yeni bir ayırım ve yeni bir dışlama yaratmıştır. Doğrudan bu şekilde bir dışlama hedef edinilmese de Avrupa Birliği yurttaşlığı tanımı gereği bunu getirmiştir (Genç, 2009:1519).

Üçüncü ülke yurttaşları göç edip geldikleri ülkede azınlık olarak var olan topluluk ile bir ayırımı mevcuttur. Bu ayırım azınlığı olduğu toprak parçası üzerinde göç eden bireylere göre daha fazla hak talep edebilir, yurttaşlık haklarından yararlanabilmektedir. Azınlıkların, üçüncü ülke yurttaşı olarak adlandırılan bireyler gibi buldukları ülkeye, kültürüne, yaşam biçimine en baştan entegre olup uyum sağlamasına gerek bulunmamaktadır. Çünkü azınlık olsa bile bu bireyler diğer ulusal yurttaşlar gibi ülkenin ortak bir tarihe, ortak bir geçmişe sahiptir, en baştan beri o ülkede bulunmaktadır (Triandafyllidou, 2014:43).

Devletler kendi yurttaşlarının sahip olduğu yaşam biçimi, kültürü, gelenek ve göreneklerinin göç edip gelen bireyler tarafından bozulmadan korunması, yurttaşların sahip olduğu yerel özelliklere adetlere uyum sağlamak ve bunun yanında bunları benimsemek ve mevcut hukuki düzene, anayasal ilkelere uyum sağlaması istenmektedir (Habermas, 2005:136) Fakat her ne tedbir alınırsa alınsın var olan kültürel kimlik göç edip gelen ve farklı kimliklere sahip olan bireyler tarafından az ya da çok değişiklikler yaratacağı beklenmektedir. Göç edip gelen bireyler üzerinde sahip olduğu farklılıkların giderilmesi yönünde herhangi bir baskı yapılmaması sonucuyla ortaya birbirinden farklı kimlikler ortaya çıkmaktadır (Habermas, 2005:137).

Artan göçler sonucu toplumlarda farklılıkların artması ve çokkültürlü bir yapıya ulaştıklarında ortaya yurttaşlık sorunları çıkmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Brubaker " ... Özellikle yüzyılın son çeyreğinde, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya doğru yaşanan göç dalgası, ulus devlete aidiyet çerçevesinde ciddi yurttaşlık tartışmalarını da beraberinde getirmiştir " şeklinde ifade etmiştir (Marshall ve Bottomore, 2006: 69). Artan göç dalgasıyla etnik, kültürel, dilsel ve dinsel anlamda çeşitlilik artmış ve bu durum ulusal

yurttaşlığı farklılaştıran ve bu farklılıklara sahip bireylerin taleplerine cevap verilemeyecek duruma gelmiştir (Marshall ve Bottomore, 2006:72).

Ulus devletin ortaya çıkışıyla paralel olarak başlayan yurttaşlık kavramı, zamanla ulus devletin anlam ve içerik bakımından değişikliklere uğramasıyla aynı zamanda yurttaşlık kavramında da değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle ulus devletin sonun geldiği iddiasında bulunan küreselleşme ile yurttaşlık kavramının tanımında içeriğinde büyük değişiklikler yaratmıştır (Özel, 2007:577). Ayrıca yurttaşlık kavramı daha fazla devlet ve daha fazla bireyler için geçerli olmaya başladıkça daha geniş alanlara yayıldıkça sorunlu bir hale gelmiştir. Çünkü yurttaşlık kavramının geçerli olduğu birey sayısı ve alan genişliği arttıkça farklılıklar artmış, göç ve azınlık kavramları ortaya çıkmış, yurttaşlık için iki önemli unsur olan eşitlik ve özgürlük talebi artmış ve insan haklarının doğuşu ile hak talepleri daha güçlü hale gelmiştir.578. Bu sebeplerden dolayı küreselleşme ile yurttaşlık kavramına yeni bir yön vermek gerekmektedir (Özel, 2007:582). Bu konuda en büyük iş devletlere ve devletler arasındaki işbirliğine düşmektedir. Özellikle yurttaşlık için kilit kavramlar olan eşitlik ve özgürlüğün yaratılması için devletlerin demokratik bir düzene sahip olup, bireyler arasında hiçbir ayırım gözetmeden eşitliği sağlayacak ve birbirlerinin özgürlüğünü kısıtlamayacak şekilde özgürlüklerini verecektir (Özel, 2007:583).

Son dönemlerde insan hakları yönündeki gelişmeler ve daha çok gündeme gelmesi ile bazı yeniliklere sebep olmaktadır. Bu yenilikler bireylerin üyelik formlarının ve politik bilincin değişmesi gibi yeniliklerdir. Toprak parçasına bağlı olarak tanımlanan yurttaşlıkların yerini yeni yurttaşlık tanımları alırken, ulus devlet aşınmaya başlamış ve ulusal yurttaşlık ile devlete karşı aitik ve sadakat duyguları azalmıştır (Benhabib2014:182).

Göç bireylerin sahip olduğu yurttaşlık haklarını kaybetmesine, göç edip geldiği toplumda eşitsiz muamelelere görmeye, birçok haktan olduğu gibi siyasal karar alma sürecine katılım hakkından mahrum bırakılmaya ve tüm bunlar sonucunda yabancılaştırılmaya neden olmaktadır (Sirkeci, 2010:93). Günümüzde çalışmak, eğitim almak ya da ülkelerindeki olumsuz koşullardan dolayı göç eden nüfus gittikçe artmakta bu durum yurttaşlık ve hak ve özgürlükler konusunda birçok soru işareti meydana getirmektedir. Bu yönden oldukça sık bir şekilde gündeme gelen yurttaşlık konusu bu

büyük hareketliliğe cevap verebilecek yeni tanımlamalar sahip olması gerekliliği ortaya çıkmaya başlamıştır (Sirkeci, 2010:109).

Günümüzde göç hareketlerini denetlemek, ülkelere giren ya da çıkan göçmen sayılarını belirlemek göç etme hızıyla doğru orantılı bir şekilde belirlenemez bir hale gelmiştir. Yalnızca sayılar değil nasıl göç edildiği ve daha sonrasında yaşanan durumları da belirlemek gittikçe güç bir durum olmuştur. Tüm bu belirlenemeyen unsurlardan dolayı ulusal ya da uluslararası bir göç yasası yapmak ve uygulamak çok zor bir hale gelmiştir (Dauenhaver, 1996:9). Öyle ki bazı cenahlar ortaya çıkan bu karmaşıklığın çözümünde demokrasinin bile yeterli olamayacağını, bu sorun ve karmaşanın oldukça derin olup bütün insanlığı tehdit edecek bir konuma gelebileceği düşünülmektedir (Dauenhaver, 1996:10).

Göçmenler, geldikleri ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanı etkileyen ve bu bağlamda devletlerin toplumsal huzuru ve refahı diğer devletlere ve uyguladıkları politikalara bağlı olarak gelişmektedir (Dauenhaver, 1996:171). İnsanları geçici ya da kalıcı bir şekilde göç etmek zorunda bırakan savaş, karmaşa gibi olumsuz durumlar, ekonomik bakımdan daha iyi olan yerlere ve yeni bir yurttaşlık statüsüne sahip olma isteği gibi durumlar neden olmuştur (Dauenhaver, 1996:182). Göçmenler bu sebeplerden dolayı geldikleri ülkede kültürel anlamda bir çeşitlilik oluşturduğu, yeni görüşler ve fikirleri beraberinde getirdiği iddiasıyla olumlu bir gelişme olarak görülürken, eğitim, sağlık, istihdam gibi konularda o ülkenin kendi yurttaşları için bir tehdit olarak algılanmasıyla da olumsuz bir gelişme görülmüştür. Bu durum devletlerin göçmenler karşısında kendi yurttaşlarına öncelik vermesi şeklinde politikalar yapması zorunluluğunu ortaya çıkarırken, kaynakların kullanımı ve bölüşümü ile ilgilide birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin gelişiyile sadece devletler ve o devletin yurttaşları değil göçmenlerde bazı problemler yaşamaktadır. Geldikleri topluma, kültüre, yaşam şekline, diline alışmak ve ayak uydurmakta zorluklar çekmektedirler. göç etmenin var olan sorunlara bir çözüm olacağına inansalar da insanlar, göç edip geldiklerinde de daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu konuda hem devletlerin hem de göçmenlerin iyiliğine olacak belli bazı politikaların yapılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmış bu doğrultuda yeni göçmen politikaları ve yasaları oluşturarak örneğin göç edip

gelen bireylerin geldikleri kültürü ve yaşam şeklini benimseyebilecekleri şekilde uygulamalar yapılması gerektiği savunulmuştur (Dauenhaver, 1996:183).

2. AVRUPA BİRLİĞİ YURTTAŞLIĞI

Ulusüstü bir yapı ve bölgesel bir siyasi birlik olan Avrupa Birliği'nin varlık sebebi Soğuk Savaş sonrası büyük kayıplar verilmesi, bu kayıpların yeri doldurmak ve bir daha böyle savaşlar olmaması için çalışmak ve tüm dünyada barış ve huzuru sağlamaktır (Güven, 2007:1).

İlk kez 1 Kasım 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında ortaya çıkan Avrupa Birliği yurttaşlığı bu antlaşma ile hukuken geçerlilik kazanmış ve Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin yurttaşları otomatikman Avrupa Birliği yurttaşı haline gelmişlerdir. Bu durumu belirleyen şey ise üye olan ülkelerin sahip olduğu kendi yurttaşlık kanunlarıdır. Bu ulusal yurttaşlık kanunları aynı zamanda ulusal yurttaşların Avrupa Birliği yurttaşı olmalarına düzenlemektedir. Fakat bu durumda şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır; yaşadığı ülkeden dolayı Avrupa Birliği içinde olan ama hayatını sürdürdüğü ülkenin yurttaşı olamayan bireylerin durumlarıdır (Erdenir, 2005:164). İlk kez Maastricht Antlaşması ile kabul edilen Avrupa Birliği yurttaşlığı, 1997 yılı Amsterdam Antlaşması ile bu konuda tamamlayan bazı maddeler yer verilmiştir. Bu antlaşmanın en önemli noktası Avrupa Birliği yurttaşlığının ulusal yurttaşlığın yerine geçmeyip Avrupa Birliği yurttaşlığını kazanmak için üye devletin yurttaşı olma şartının belirtilmesidir (Güven, 2007:46). Ayrıca hiçbir şekilde ayrımcılığı kabul etmeyip farklılıklara saygı duyulması gerektiğini ve bugün birçok devlet için büyük bir problem olan iltica, sığınma ve göç ile ilgili maddeler düzenlenmiştir (Güven, 2007:47). 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması ile doğrudan doğruya Avrupa Birliği yurttaşlığı ile ilgili bir madde düzenlenmese de Amsterdam Antlaşması ile düzenlenen temel haklar daha güçlendirici hale getirilmiş, hak ihlalinde bulunan devletler için bir uyarı mekanizması geliştirilmiştir (Güven, 2007:48). Avrupa Birliği yurttaşlığı bu şekilde belli bazı görüşmeler ve anlaşmalar sonucuyla ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Avrupa Birliği yurttaşlığının meşruluğunun hukuki kaynaklardan aldığı söylenmesi mümkündür.

Avrupa Birliği yurttaşlığının yaratmaya çalıştığı Avrupa Kimliği sadece bir kimlik değil aynı zamanda bir fikir ve dışlayıcı bir kavramdır. Oluşturulmak istenen Avrupa Kimliği ile Avrupalı olan ve olmayanlar şeklinde keskin bir ayırım ortaya çıkmıştır (Yeğenoğlu, 2014:58). Bir yandan çeşitlilik içinde birlikteliği savunan Avrupa Birliği yurttaşlığı Hristiyanlık dini, İngilizce dili gibi unsurları birleştirici bir güç haline getirmiş fakat Avrupa Birliği yurttaşı olmayanlarla olan farklılığı sürdürmüştür (Yeğenoğlu, 2014:69). Dünya nüfusu içinde İngiliz dili ve Hristiyanlık dini yaygın olsa da bu açıdan dil ve din referans gösterilerek bireyleri tek bir çatı altında toplamak Avrupa Birliği gibi dinamik bir yapıya sahip olan ve içinde birçok farklılığı barındıran bir kurum için olduğa zor olabileceği düşünülmektedir.

Bireyin devlete siyasi bir bağ ile bağlanması olarak genel bir şekilde tanımlanan yurttaşlığın önemli bir ögesinin toplumsal sözleşme olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan yola çıkararak bireyin bir ulus devlet ile imzaladığı toplumsal sözleşme ulusal yurttaşlık iken zamanla değişen ve gelişen koşullarla Avrupa Birliği yurttaşlığı ulus üstü bir yapı Avrupa Birliği ile bireyin imzaladığı toplum sözleşmesiyle ortaya çıkmıştır (Gcek, 2005:30).

Avrupa Birliği'nin, Avrupa Birliği yurttaşlığının oluşumu için temel hedef olarak Avrupa toplumu, Avrupa bütünleşmesi ve Avrupa kimliğini almasının sebebi kapsayacağı diğer farklı kimlikleri birer tehlike unsuru olarak görmesidir (zyurt, 2012:163). Geçmişte Avrupa'nın tanıklık ettiği olayların tekrar yaşanmasının önüne geçmek için farklı kimliklere katı bir bakış açısına sahip olmamakla hepsini Avrupa kimliği altında toplamayı amaçlamaktadır (zyurt, 2012:164).

Avrupa Birliği yurttaşlığında haklar olduğu kadar sorumluluklar boyutu bulunmaktadır ve bu sorumluluklar haklar kadar net değildir. Shaw'a göre Avrupa Birliği yurttaşlarının en temel yükümlülüğü olarak Avrupa kimliğine duyulması gereken aidiyet ve sadakat hissini gösterse de somut bir görev olduğundan yaptırımının ne olacağı belirsizlik taşımaktadır (Erdenir, 2005:166). Osmanlı Devleti döneminde gayrimüslimlerin aitlik ve sadakat duyguları beslemediği için Osmanlı Devletinin askerlik yapmak, vergi vermek gibi görevleri kabul etmekte ve yerine getirmekte zorlandığı gibi Avrupa Birliği yurttaşlığında Avrupalı kimliğini bile kabul etmekte ve

aitlik ve sadakat duyguları beslemekte zorlanan bireylerden verilecek görev ve ödevleri ne kadar kabul edip yerine getirecekleri bazı problemleri içinde barındırmaktadır.

Avrupa Birliği yurttaşlığı için önemli olan bir diğer öge katılımıdır. Yurttaşlık kavramının ilk ortaya çıktığı Antik Yunan döneminde de çok önemli olan ve neredeyse yurttaşlıkla eş anlama gelen katılım, bugünde hem demokratik uygulamaların hem de yine yurttaşlığın bir gereği olarak önemini korumaktadır. Avrupa Birliği yurttaşlığında katılım oranını görmek için Avrupa Parlamentosuna bakıldığında katılımın oldukça düşük olduğu görülmektedir. Yurttaşlığın bir gereği olarak birey siyasal karar alma sürecine katılarak aidiyet duygusu ile gerçekten kendini o devletin uyruğu olarak görebilir. Fakat bu durum Avrupa Birliği'ne üye olan tüm ülkelerin Avrupa Birliği yurttaşı olması dolayısıyla sayının çok fazla olması, yurttaşların henüz tam olarak aitlik ve sadakat duyguları beslememeleri ve ortak bir kültürün parçası olarak hissetmemeleri karar alma sürecine doğrudan katılımı azaltmaktadır. (Erdenir, 2005:167). Avrupa Birliği yurttaşlığı için katılım ögesi dışında ortak bir anayasa ortak bir dil ve ortak bir geçmişe, ortak bir bayrak ve marş gibi imgelere sahip olmaması sorun yaratmaktadır.

Avrupa Birliği yurttaşlığının bireyler ne tür ayrıcalıklar ve sakıncalar getireceği, Roma İmparatorluğu dönemindeki yurttaşlık tanımına yakın olarak bireylere yalnızca bir statü sağlayacak bir kavram mı olduğunu ve bir ülkeden bir başka ülkeye geçişte sadece imkan veren bir pasaport değerinden daha fazla anlamlar içerip içermediği soruları Avrupa Birliği yurttaşlığının gelişip uygulanması adına önemli sorulardır. Sadece bu sorulardan ibaret olmayan Avrupa Birliği yurttaşlığı bir statü olarak pasif değil, aktif bir statü sağlamayı amaçlamıştır. Avrupa Parlamentosu ve yerel düzeyde yapılan seçimlerde seçme ve seçilme ve oy kullanma hakkı verilerek siyasal karar alma sürecine katılımı sağlanarak aktif yurttaşlık statüsü sağlanmaya çalışılmıştır (Benhabib, 2014:157). Avrupa Birliği yurttaşlığı bu ve daha birçok haklardan yararlanırken Bir başka tarafta Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkeler ve yurttaşları ve Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin yurttaşı olmayan göç edenler, mülteci ve sığınmacılar ve de bu statülerin hiçbirine sahip olamayanlar sorunu vardır. Avrupa Birliği yaptığı bazı uygulamalar ve görüşmeler ile bu konuda belli kararlar vermek için çalışmaktadır. 1999 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Birliği yurttaşlığı için büyük eleştiri kaynağı olan ve uygulanmasını zorlaştıran bir durum olarak görülen Avrupa bütünleşmesinin, hukukun üstünlüğü başta olmak üzere, insan

haklarına saygılı demokratik kurumlarla gerçekleştirilebileceği kararını almıştır. Fakat bu kararın Avrupa Birliği yurttaşları için bir ayrıcalık olmadığı belirtilerek "içinde buldukları koşulların etkisiyle bizim topraklarımıza sığınma başvurusunda bulunan kişilerin bu özgürlüklerini reddetmek Avrupa'nın geleneklerine aykırı olur. Bu özgürlüklerin tanınması ise, bir yandan, yasa dışı göçün durdurulması ve bunu düzenleyen ve uluslararası suça karışan kişilerle mücadele edilmesi, harici sınırların sürekli olarak kontrol edilmesi ihtiyacı hesaba katılırken, öte yandan, birliğin sığınma ve göçe ilişkin ortak politikalar geliştirmesini gerektirmektedir" şeklinde açıklama yapılmıştır (Benhabib, 2014:159). Bu karar doğrultusunda Avrupa Konseyi sığınmacılar için bir sistem oluşturmaya çalışmış ve "üçüncü ülke vatandaşlarının ve uyruksuz kişilerin mülteci ya da aksi takdirde uluslararası koruma ihtiyacı bulunan kişi statüsünü ve niteliğini kazanmasına ilişkin asgari standartların kabul edilmesi" yönünden çalışmalar yapılmıştır (Benhabib, 2014:161).

Avrupa Birliği yurttaşlığı sığınmacı ve mülteciler için bu şekilde bazı çalışmalar yaparken bir başka ayrıma da neden olmaktadır. Bu ayrım Avrupa Birliği üyesi olan yabancılar arasında gerçekleşmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olan bir ülkede doğan ve orayı anayurdu olarak tanıyan ama üçüncü ülke yurttaşı olanlar ile Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerden birinin yurttaşı olan fakat Avrupa'nın kendine has özelliklerine, kültürüne, yaşam tarzına ve daha birçok şeye yabancı olan, tanımayan fakat yurttaşlık statüsünün getirdiği birçok yenilikten yararlananlar arasında bir ayrımdır (Benhabib, 2014:162).

Avrupa Birliği bazı cenahlar tarafından yeni bir Roma İmparatorluğu olduğu hatta Roma İmparatorluğunun yeniden dirildiğini ifade ederken diğer bazı cenahlar Avrupa Birliğinin bölgesel bir kuruluş olması dolayısıyla yeni bir ortaçağcılığın başladığını iddia etmektedirler. Bölgeselciliğin yanında Avrupa Birliğinin merkezleşmesi de bu iddiayı güçlendirmektedir (Benhabib, 2014:173). Bu yönleriyle Avrupa Birliği eleştirilen ve eksiklikler taşıyan bir kurum olmuştur. Sürekli değişim içinde olan Avrupa Birliği bu yönleriyle eleştirilmektedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerine kısaca bakmak gerekirse, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkisi Osmanlı Devleti döneminde başlayan batılılaşma hareketinin son bir parçası olarak görülebilmektedir. Türkiye Avrupa Topluluğuna 31 Temmuz 1959

yılında ortak olmak için başvuru yapmış ve 1963 yılında Avrupa Topluluğu ve Türkiye arasında Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki siyasal bir özellik kazanmaya başlamıştır (Vardar, 2009:93). Fakat Avrupa Birliği ile olumlu bir şekilde ilerleyen ilişkiler 1980 darbesi ile olumsuz yönde etkilenmiştir. 1983 yılında Türkiye'nin demokrasi açısından Avrupa ölçülerine uymadığı sebebiyle Avrupa Birliği Türkiye ile olan ilişkisini durdurmuştur. Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki gergin ilişki 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'ne kadar bu şekliyle devam etmiştir (Vardar, 2009:94-95). Helsinki Zirvesi ile Türkiye aday ülke statüsü kazanmayı başarmıştır. 2002 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi Türkiye'nin tam üye olması için özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi alanlarda yeni politikalar yapılmasını öngörmüştür (Vardar, 2009:96). Ayrıca Kopenhag Zirvesi Türkiye'de yaşayan azınlık durumunda olan ve farklı kimliklere sahip olan bireylerin farklılıklarına saygı duyulması ve korunmasını içeren düzenlemeler yapılması gerekliliğini getirerek Avrupa Birliği'ne giriş süreci azınlıkları da etkilediği ve uluslararası alanda azınlıklara olan ilgi ve sorumluluk hissi arttığı söylenmektedir (Soner, 2009:383). Öyle ki ilerleme raporlarının yorumlanmasında azınlıklarla ilgili gelişmeler önemli bir kriter olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde Avrupa Birliği'ne giriş süreci yurttaşlıkla ilgili yeni düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur. Süleyman Demirel dönemine denk gelen bu zaman diliminde yaşanan gelişmeler Türkiye için yeni bir yurttaşlık tanımını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni tanım hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda homojen bir toplum yaratılması adına kapsayıcılık özelliğine sahip olan anayasal yurttaşlıktır (Soner, 2009:384).

Avrupa Yurttaşı olma şartlarından biri Avrupa Birliği'ne tam üyeliği gerektirmesinden dolayı Türkiye'nin de Avrupa Yurttaşı olabilmesi Avrupa Birliği'ne tam üyeliği sağlamasından geçmektedir. Uzun yıllardır Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olan Türkiye ciddi anlamda Avrupalılar için öteki bir kimlik olarak görülmüştür. Farklılıkları bir arada tutmayı vadeden Avrupa Yurttaşlığı için Türkiye'ye karşı olan tutumu önem taşımaktadır. Türkler Özellikle kültürel ve dini yönden ötekileştirilse de aslında dini açıdan Hristiyanlık ve İslamiyet tek tanrılı bir dindir ve ülkemizde bugün geçmişten günümüze gelen birçok kilise bulunmaktadır. Kültürel açıdan bakıldığında ise Avrupa ve Türkiye'nin ortak köklü bir tarihi geçmişi var. Türk kimliği bu kadar ötekileştirilmiş iken bir yandan da din, dil, ırk farkı gözetilmeyeceği iddia edilirken Avrupa yurttaşlığının gerçekleşmesi konusunda Avrupalılar da bu konuda zor bir sınav

verecektir (Erdenir, 2005:220). Türkiye'nin hem Avrupa Birliği'ne girmek hem de Türkiye'nin Avrupalı kimliği kazanması yolunda Avrupa bu sorunla karşı karşıya iken elbette Türkiye içinde bazı sorunlar vardır. Avrupalıların Türklerin kültürel anlamda uyum sağlayamayacağı endişesi sahiptir. Fakat en büyük engel kültürel öğelerden çok siyasi durumlardır. Öncelikle ekonominin iyileştirilmesi, kadının toplumsal hayattaki yeri, kentleşmenin doğru ve düzgün şekilde tamamlanması, insan haklarına saygılı ve demokratik bir düzenin sağlanması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi bu ve daha birçok alanda reformlar yapılmasını gerektirmektedir (Erdenir, 2005:230).

Avrupa Birliği yurttaşlığı ile Türkiye ilişkisine değinmek gerekirse farklı kültürleri farklı dilleri farklı kimlikleri bir arada tutmayı vadeden Avrupa Birliği yurttaşlığı için Müslümanların durumu farklıdır. Hoşgörüyü, demokrasiyi içinde bulunduran İslam dinini Hristiyanlık karşısında bir tehdit unsuru olarak görenler bulunurken bunların karşısında bazı kesimler Hristiyanlık gibi İslamiyetinde tek tanrılı bir din olduğundan İslamiyetle iletişimi içinde olması gerektiği savunulmuştur. Müslümanların sahip olduğu değerler ve yaşama tarzı ile Avrupa Birliği yurttaşlığı için ayak uyduramayacağı, farklı kalacağı düşünülmüştür (Erdenir, 2005:196).

Tam da günümüzde Türkiye yeni yurttaşlık tanımını arayışında ve hazırlığında iken Avrupa Birliği yurttaşlığının ülkemiz için geçerli bir yurttaşlık anlayışı olup olmayacağı sorusu akıllara gelmekte, arayışın sonucu olabileceği tartışılmaktadır. Fakat Türkiye uzun yıllardır Avrupa Birliği'ne girmek için uğraşmakta, bu noktada gereken birçok düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirmiş ve bu yenilikler bugün de devam etmektedir. Avrupa Birliği yurttaşlığı Avrupa Birliği üye ülkeleri için geçerli olan yeni bir yurttaşlık anlayışı olmasının yanında hiçbir eksik, olumsuz yanı olmayan, üye ülke yurttaşlarının tamamının kabullendiği bir yurttaşlık anlayışı değildir. Bugün Avrupa Birliği, kuruluş nedenlerinin ortadan kalkması yönüyle eleştirilirken ve Avrupa Birliği yurttaşlığı kendisine meşruluk kaynakları ararken, Avrupa Birliği yurttaşlığının uygulanabilirliği için birçok eğitim kültür programları yaparken, bir devlet gibi kendine ait bayrak ve marş hazırlarken, henüz kendi içinde tüm taşları yerine oturtamamış iken ve en önemli neden olarak henüz Türkiye Avrupa Birliği'ne üye ülke olamamışken Avrupa Birliği yurttaşlığının ülkemiz için uygun ve geçerli olabilecek bir yurttaşlık anlayışı olmadığı düşünülebilir. Ayrıca Avrupa Birliği yurttaşlığı için önemli bir unsur olan Avrupalı

kimliği Türkiye için etnik ve din temelli bir yurttaşlık tanımı var iken ayrıca yurttaşların çoğunluğu da bu temelde bir ruha sahip iken Avrupa Birliđi yurttaşlığının bu unsurunu kısa sürede gerçekleştirmesini beklemek doğru bir dűřünce olmayacaktır. Öyle ki Avrupa Birliđi'ne giriş sürecine getirilen bazı kriterler karşısında Türk halkı kendi yaşam ve dűřünce şekillerinden, inançlarından, adet, gelenek ve göreneklerinden vazgeemeyeceklerini yoğun bir şekilde dile getirmişlerdir. O dönem sadece belli bazı kriterlerden söz edilmesi karşısında bu şekilde tepkiler veren yurttaşların Avrupa Birliđi yurttaşı olmayı ve Avrupalı olmayı ne derece kabul edecekleri önemli bir sorun teşkil etmektedir. Zaten sadece Türkiye için değil Avrupa Birliđi'ne üye olan ve Avrupa Birliđi yurttaşı olan bireyler için bu sorun üye yurttaşlığının olumsuz ve eksik yönünü oluşturmaktadır. Birçok sebepten dolayı zayıfladığı dile getirilen ulus devlet ve ulus kimliği Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları için hala önemini korumaktadır. Türkiye Avrupa Birliđi kurumuna ve yurttaşlığına belli bazı konularına karşı olumsuz bir tavır takınmasının beraberinde Avrupa Birliđi de Türkiye için çok fazla olumlu dűřünceler beslememektedir. Özellikle Türkiye'nin nüfusunun fazla olmasından endişelenmekte ve ekonomisinin ve demokrasinin istenen düzeyde olmadığı belirtmektedir. Hatta Türkiye için bu endişe edilen olumsuz olarak görülen yönler doğrultusunda bu konularda uyum paketleri ve kriterler hazırlanmış bunlarla değişim ve dönüşümler yapılması istenmiştir.

Avrupa Birliđi yurttaşı olurken ulusal yurttaşlığın bittiği anlamına gelmemekte ulusal yurttaşlık ile Avrupa Birliđi yurttaşlığı birbirinin tamamlayıcısı durumundadır. Avrupa Birliđi yurttaşlığının hem olumlu hem olumsuz birçok yanları bulunmaktadır. Avrupa Birliđi yurttaşlığı, Avrupa Birliđinin meşruiyet sorununa bir çözüm olacağı dűřünölmektedir. Bunun yanında bir diğer olumlu özellik ise Avrupa Birliđi ile bireyler arasında bir bađ oluşturmasıdır. Avrupa Birliđi yurttaşlığı ile yaşadığı devletin sınırlarını aşarak mekanın önemi azalmaktadır. Avrupa Birliđi yurttaşlığı ile kazanılan haklardan biri serbest dolaşım hakkıdır. Bu hakla yine mekanın önemi azalarak üye devletler içerisinde serbest bir şekilde gezebileceği durumu ortaya çıkıyor. Ayrıca ortak bir kimlik oluşturarak Avrupalı kimliği yaratarak tüm bireyleri tek bir kimlik adı altına toplamak için önemli bir araç olacaktır Avrupa Birliđi yurttaşlığı. Fakat tüm bu iyi yanlarının yanında olumsuz yanları da bulunmaktadır. Örneđin bugün Avrupa'nın yaşadığı kimlik sorununa bir çözüm olamayacağı (Gündođdu, 2003:12). Avrupa Birliđi yurttaşlığı ile ulusal yurttaşlığa göre yurttaşların daha az siyasal kara verme sürecine katılması ile

katılım yönünün eksik olduğu söylenebilmektedir (Gündoğdu, 2003:17). Avrupa Birliği yurttaşı olmak ve ya yurttaşlığın kaybedilmesi üye devletin kendi yasal düzenlemeleriyle belirlenmesi durumu bu konuda farklı üye devletlerin kendi yorumun olacağını beraberinde getirmiştir. Ayrıca haklar konusunda çok sınırlı düzenlemelerin yapılması bir başka olumsuz özelliktir (Gündoğdu, 2003:18). Belki de Avrupa Birliği yurttaşlığına getirilen en büyük eleştiri bu yurttaşlık tarzının sürecini tam olarak bitirmediği ve ulusal yurttaşlık gibi tam bir yurttaşlık olmadığıdır. Avrupa Birliği gibi ulusüstü bir birliğin de hala oluşumunu tam olarak bitirmediği göz önüne alındığında bu eleştirinin haklı olabileceğidir. Örneğin Türkiye uzun zamandır Avrupa Birliği'ne üye olma sürecinde hala beklediği düşünüldüğünde Avrupa Birliğinin statik bir örgüt olmadığı üye devlet sayısı sürekli değiştiği bu bağlamda Avrupa Birliği yurttaşı sayısının da artacağı sonucuna varılabilmektedir (Gündoğdu, 2003:17).

Soğuk Savaş dönemi sona erdikten sonra bugüne kadar göçmenler Avrupa'nın hep önemli bir sorunu olmuştur. Göçmenlerin dışında farklı din, dil, kültür ve etnik yapılı insanların bir arada yaşamaya başlamış, bu durumda beraberinde kimlik problemini getirmiştir. Avrupa yurttaşlığının tüm bu farklılıklara saygılı bir yaklaşım sergileyeceği, barış ve huzur içinde bu farklılıkların yaşanacağı bir ortam yaratacağı ve Avrupalı kimliği yaratarak herkesi bu kimlik altında toplayacağı düşünülmektedir. Avrupalı Devletler için bugün önemli bir problem olan göçmenler ve farklılıklar konusuna Avrupa Birliği yurttaşlığı bir çözüm önerisi olarak getirilmiştir (Gündoğdu, 2003:21). Fakat Maastricht Antlaşmasında yer verilen Avrupa Birliği yurttaşlığına tanınan hakların çok sınırlı olması, özellikle sosyal ve kültürel alanlarda herhangi bir düzenleme yapılması farklılıklarına taleplerine açık olma ve farklılıkların özgürce yaşanacağı ortamı sunacak olma iddiasında olan Avrupa Birliği yurttaşlığı için önemli bir eksiktir (Gündoğdu, 2003:23).

Avrupa Birliği yurttaşlığı henüz tam olarak gelişimini tamamlamamış olan Avrupa Birliği için önemli bir tamamlayıcı olacaktır. Ayrıca Avrupa Birliği'nin oluşturmak istediği Avrupa kimliğini yaratmakta ve demokratik olmamakla eleştirilen Avrupa Birliği'ne demokratiklik kazandıracak önemli bir uygulama olacaktır (Çelebi, 2002:78-79). Avrupa'nın sahip olduğu içinde barındırdığı dil, din, kültür, ırk gibi farklılıkları hem hukuki anlamda hem de siyasi anlamda birlik içinde olmasını sağlayacak olan anayasal yurttaşlık kavramıdır. Avrupa Birliği yurttaşlığının somutlaşmasında ve

birçok yönünün açıklanmasında anayasal yurttaşlık kavramı büyük önem taşımaktadır (Çelebi, 2002:80).

Avrupa Birliği'nin somut olarak belirli bir sınırlar içinde yaşayan ve ortak bir tarihi paylaşmış olan bir halkı mevcut değildir. Halkın iradesiyle sınırladığı bir iktidar ve hak ve özgürlüklerin yer aldığı anayasa, Avrupa Birliği'nin somut olarak halkının bulunmamasından dolayı Avrupa Birliği anayasasına sahip değildir (Çelebi, 2002:105). Anayasal yurttaşlık ile Avrupa Birliği özgürlükçü, eşitlikçi ve demokratik bir anayasaya sahip olmasına yardımcı olacak büyük bir etkidir. Avrupa Birliğinin anayasaya sahip olması beraberinde demokratiklik problemine de bir çözüm oluşturabilecektir (Çelebi, 2002:113). Fakat birçok farklılıkları içinde barındıran Avrupa Birliği'nin en az düzeyde dahi herhangi bir türdeşlik bulunmaması Avrupa Birliği'ne ait bir anayasanın olması için büyük bir engel teşkil etmektedir (Çelebi, 2002:62).

Bugün hala gelişim sürecine devam eden ve dinamik bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği için milliyetçilik akımının geçerliliğini devam ettirmesi büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden Avrupa Birliği'nin varlığı ve kalıcılığı için birtakım politikalar ve uygulamalar yapılmaya çalışılmıştır. Avrupa Birliği yurttaşlığı kavramı da bu doğrultuda bu amaç için ortaya çıkan bir kavramdır (Altınbaş, 2009:95). Fakat gerçek bir yurttaşlık için bir devlet, kimlik gibi kavramlar gerekmektedir. Avrupa Birliği yurttaşlığı, gerçek bir yurttaşlığın varlığı için gereken etmenlerden eksik olduğu için başarısız olma ihtimalini artırmaktadır (Altınbaş, 2009:96). Ayrıca Avrupa Birliği yurttaşlığının eksik olan bir başka yönü ise yurttaşlığı oluşturan önemli bir yapı taşı olan aidiyettir. Aitlik hissini oluşturacak etmenler ise uyruklu ve kimliktir. Fakat Avrupa Birliği yurttaşlığı için bu iki kavramın varlığından söz etmek henüz mümkün değildir (Altınbaş, 2009:101). Avrupa Birliğinin devamı için ortaya çıktığı düşünülen Avrupa Birliği yurttaşlığı, diğer başka çevrelerce ise Avrupa Birliğinin ekonomik bir bütünleşmeyi sağlayıp sosyal ve kültürel yönünün eksik olduğu ve bu eksikliğin Avrupa Birliği yurttaşlığı ile kapatılabileceğini savunmuştur. Avrupa Birliği yurttaşlığının ortaya çıkışının sebebi olarak bir başka görüş ise Avrupa Birliğinin ekonomik anlamda pazar alanının genişletmek istemesidir. Böylelikle tek bir pazar kurarak ilişkilerin ve işlerin daha kolay bir hale gelip hızlanması, hizmet, sermaye ve malların artması sağlanabilir (Altınbaş, 2009:97).

Bir Avrupa kimliği Avrupa halkı oluşturmaya alışan Avrupa Birliği yurttaşlığı bu amaç için bazı uygulamalar yapılmıştır. Örneğin Erasmus programıyla ğrenci ve eğitim hareketliliği yapılmış ve ülkeler arası iletişim ve kültürel etkileşim sağlanmıştır. Avrupa Birliği ile ilgili birçok bilgilendirici konferanslar, seminerler düzenlenmiştir (Altınbaş, 2009:99). Ülkemizde de bu programlar yoğun ilgi görmekte, çok sayıda ğrenci ve akademisyen Erasmus programından faydalanmaktadır. Fakat bu uygulamaların Avrupa Birliği'nin taşıdı amacı ne kadar gerçekleştirebileceği şüpheli bir durumdur. Doğduğu günden beri belli değerler içinde olan belli bir kimlik ve yurttaşlık taşıyan bireylerin bu programlarla etkileşim sağlayabilir ama bu unsurlarını değiştirmesini, terk etmesini beklemek düşük bir ihtimaldir.

Bireylerin eşitlik ilkesi doğrultusunda belirli evrensel hak ve görevlerle, etken ya da edilgen olarak bir ulus devletin yeleri olma durumu olarak yurttaşlığı tanımlayan Janoski, yurttaşlığın farklılıkları birleştirici bir güç olacağı düşünülse de bugün göçmenler, yabancılar ile farklılıklar artmış ve yurttaşlık kavramının da yapısı ve içeriği, anlamı değişmiştir. Zaman geçip farklılıklar arttığında yurttaşların eşitlik ve hak talebinde bulunmaları artmıştır (Altınbaş, 2009:96).

Bugün Avrupa Birliği yurttaşlığının başarılı olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Avrupa Birliğinin gelişim sürecinin henüz tamamlanmamış olması, ortak bir kimliğin yaratılması için ortak bir geçmiş ortak bir dil, ortak çıkarların ve ortak bir kültürün eksikliğinin, hak ve görevlerin kapsamlı şekilde belirtildiği bir anayasanın yokluğu Avrupa Birliği yurttaşlığını başarılı olmasını zorlaştıran etmenlerdir (Altınbaş, 2009:104). Içinde birçok eleştiri ve eksikliği içeren Avrupa Birliği yurttaşlığının amacına ulaşmakta ne kadar başarılı olduğunu görmek için belli bir zaman diliminin geçmesi gereklidir. şu an içinde olduğumuz dönemde bu sonuçları almak için hem erken olacaktır hem de sonuçları uzun vadeli olacaktır.

Bugün yurttaşlığın kazanılması için cinsiyet ya da mülkiyet gibi ayrımlar gözetilmeksizin herkesin devlete siyasi bir bağ ile bağlandığı bir kavramdır. Dünyada uygulanan en genel şekliyle yurttaşlık doğumla doğduğu ülkenin yurttaşı olma hakkını kazanırken, bu kazanış şeklinin yanında evlat edinme ve evlenme yoluyla da yurttaşlık kazanılabilmektedir (Güven, 2007:9).

Bugün Avrupa Birliği yurttaşlığı için büyük bir öneme sahip olan Avrupalılık kimliği, din, dil, ırk, kültürel hiçbir açıdan homojen bir yapıya sahip değildir. Bir kimlik yaratmaktaki en önemli unsurlar eksik durumdadır. Kimliği oluşturan bu unsurların yanında siyasi fikirler, cinsiyet, meslek grupları ve ortak bir geçmişe sahip olmak da kimlik için önemlidir (Güven, 2007:25). Avrupa kimliği için tarihte önemli yapıtaşları olan aydınlanma, Rönesans, Reform, Hristiyanlık dini ve İngiliz dilinin bir ortaklık oluşturarak Avrupalı kimliğini yaratmakta önemli olabileceği görüşü hakimdir (Güven, 2007:26). Kültürel, dini, etnik ve daha birçok açıdan farklı olan bir devletin birlikte tek bir yapı altında toplanması için farklılıkların birlikteliği için Avrupa kimliğine ihtiyaç vardır (Güven, 2007:27). Bunun için yapılan birçok uygulamalardan biri Avrupa Günü diye bir gün ilan edilmiştir. Bunun yanında Avrupa Birliği ortak para birimi olarak Euro'nun kullanılması, bayrak ve marş tasarlanması ile ortak paydalar yaratmaya çalışmıştır (Güven, 2007:38).

Bir devletin oluşması için öncelikle toprak parçası, bu toprak parçası üzerinde yaşayacak insan topluluğu ve egemenlik kavramı gerekmektedir. İşte bir devlet için önemli çok önemli olan bu insan topluluğu devleti oluşturduktan sonra bu devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olacaktır. Bugün dünya üzerinde çok sayıda devletin var olması sonucunda bireylerin hangi devlete ait olduğunu bilmesi ve bu yurttaşlar hangi kurallarının uygulanacağı ve hangi kurallara tabii olduğunu bilmesi önemli hale gelmiştir. Aynı zamanda böylelikle yurttaşlara verilecek haklar ve görevlerde belirli hale gelecektir (Güven, 2007:3). Birtakım haklara sahip olmak için öncelikle yurttaşlık hakkını elde etme görüşü İkinci Dünya Savaşına kadar sürerken ilerleyen zamanlarda haklara sahip olmak için özellikle insan haklarına yurttaş olma gerekliliği ortadan kalkmıştır (Güven, 2007:6).

3. ANAYASAL YURTTAŞLIK

Anayasal yurttaşlık kavramı Habermas tarafından faşist yönetim uygulamalarından dolayı zedelenen Alman kimliğini anayasal ilkeler doğrultusunda yeniden oluşturmak, anayasa temelinde farklılıkları bir arada yaşatmak için ortaya çıkardığı bir kavramdır. Anayasal ilkeler, toplum içinde dini ve kültürel açıdan farklılıkları barındıran ve anayasa temelinde bu farklılıklara eşit uygulamalarla bir ortaklık sağlayacaktır. Anayasal yurttaşlık modeli dini ve kültürel farklılıkları tek bir politik kültür altında topladığı ve mevcut farklılıklara eşit şekilde yaklaşıldığı için

çokkültürlü toplumlar için uygun bir modeldir (Erdenir, 2005;155). Habermas Avrupa Birliği yurttaşlığının temel ilkelerini belirtmek adına anayasal yurttaşlık kavramını kullanmış, Avrupa Birliği yurttaşlığının farklılıklara saygı duyulacağını belirtmiştir. Asıl olarak Habermas tarihi geçmiş, din ve kültür ortaklığının olduğu bir Avrupa yerine, geleceğe dönük ve daha rasyonel ilkelerle donatılmış bir Avrupa projesinin olması gerektiğidir. Bugün ortak bir geçmişe dayanarak farklı din, dil, kültür ve etnik gruplarını bütünlük içinde tutmak zorlaşmış bu yüzden Habermas'ın da dediği gibi ortak gelecek ideali kullanılabilir (Kaya, 2005:26).

Anayasal yurttaşlık fikrinin ortaya çıkmasında önemli bir tarihsel olgu olarak Almanya'nın ikinci dünya savaşı sonrasında savaşın kötü izlerini silmek, kaybettiği demokratik düzeni yeniden kurmak ve toplumun yeniden birlik ve beraberliğini sağlayabilmek düşüncesi bulunmaktadır. Ayrıca Adolf Hitlerin başta bulunduğu dönemlerde yaşanan totaliter politikalar sonucu Almanya yeni bir düzen kurmaya çalışmış ve bu yeni düzende yurttaşlık statüsü kilit bir kavram olmuştur. Yeniden tanımlanacak olan yurttaşlık kavramı yıllarca özgürlük ve eşitliğe duyulan büyük bir özlem doğrultusunda oluşturulacaktır. Oluşturulacak eni yurttaşlık ve yeni kimliğin ulus devlet içinde nasıl konumlandırılacağı önemli bir soru olmuştur (Karabulut, 2014:882). Anayasal yurttaşlık 2.Dünya Savaşı sonrasında savaş sonrası koşullar içinde meydana gelmiş bir kavram olsa da ilerleyen dönemlerde çeşitli kültürlerin bir arada olduğu çokkültürlü toplumlarda meydana gelen kimlik, hak ve özgürlük problemlerine bir çözüm önerisi olmuştur (Erdoğan, 2008).

Bu şekilde tarihi şartlar altında ortaya çıkan anayasal yurttaşlık ilk kez 1979 DolfSternberger tarafından kullanılmıştır. Sternber, ulus ve yurttaşlık arasında zorunlu bir ilişki olduğunu, ortak kanunlar çevresinde aitik ve sadakat duygularının olduğunu belirtmiştir. Bu durumda anayasanın önemine vurgu yaparak, sadakat duygusunu temin eden bir hukuki belge olduğunu belirtmiştir. Anayasayı yeni kurulacak düzen için büyük bir önem taşıdığı düşünülerek her şey anayasaya dayandırılmış, siyasi istikrarın, barışın, yurttaşın sadakatinin ancak anayasa ile oluşturulacağı fikri ortaya çıkmıştır (Karabulut, 2014:882). Sternberger milliyetçilik kavramı yerine anlamsal olarak bu kavramı karşılayacak yeni bir kavram yaratılması gereği düşüncesiyle anayasal ilkelere ve değerlere bağlı olmayı, sadık kalmayı içeren anayasal yurttaşlık kavramını kullanmıştır

(Topuzkanamış, 2012:138). Anayasal yurttaşlık millet kavramını tarihle ilişkilendirilmeden, anayasal ilkelerle oluşturulması gerektiği görüşü ortaya konmuştur. Anayasal yurttaşlık geçmişe ait olan şeylerle değil gelecekle ilgili olan şeylerle ilgilenmeyi amaç edinmiştir (Topuzkanamış, 2012:155). Habermas etnik ve dil birliğinde ortak bir tarih paylaşımından oluşan millet kavramı ulus devlet yurttaşlığının kurucu unsuru olduğunu fakat yurttaşları birleştirecek bir unsurun mutlaka dil ve etnik gibi farklılıklara dayalı olmadan anayasal ilkelerle de kurulabileceğini söylemiştir. Ayrıca zamanla dil, din, ırk ve kültürel farklılıkların gittikçe arttığı bir toplum yapısında dil ve etnik temelli bir yurttaşlığın oluşması zorlaşmıştır. Bu şekilde farklılıkları olan yurttaşlardan devlete karşı sadakat, bağlılık ve aidiyet hissetmesi güçtür (Erdoğan, 2008).

Anayasal yurttaşlık fikrinin Almanya dışında ses bulması Habermas tarafından 1986 tarihini bulmuştur. Habermas anayasal yurttaşlık önündeki en büyük engel olarak milliyetçilik fikrinin olduğunu belirtmiştir. Geçmiş dönemlerde ulus düşüncesi yurttaşlık açısından önemli olmuş olması da Habermas ulusçuluk fikrine çok fazla önem verilmemesi gerektiğini söylemiştir. Politik bir toplumun üyesi olmak olarak tanımlanabilecek iken yurttaşlık, anayasal yurttaşlık için bu politik toplum içinde bireyin özel olarak herhangi bir kültürel topluma üye olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Habermas'a göre ulus kimliği yurttaş için ne gerekli ne de tam olarak reddedilebilecek bir olgudur. Ulus kimliği yurttaş ile ulus arasında herhangi bir aitlik ve sadakat duygusu geliştirmede için önemsememiş ama tamamen de reddedilmemiştir. Ulusal kimliğin yurttaşlık ile ilişkisi yerine yurttaşların kültürel kimliğe dayanan bir yurttaşlık profili çizilmesi gerektiğini belirtmiştir (Karabulut, 2014:883). Habermas Alman yurttaşlığı temelinde yurttaşlığın kan bağı ilkesi ile düzenlenmesinin yerine anayasaya bağımlılık ilkesini koymuştur (Barın, 2011:97).

Anayasal yurttaşlık, liberalizmin ideolojisinin temel fikri olan bireylerin hak ve özgürlüklerinin yurttaşlık anlayışında uygulanışının yetersiz olduğundan yola çıkmıştır. Bireyin kamusal alanda bencilce davranarak kendi çıkarları için uğraşacağı ve birbirleri arasında bir rekabet ortamı olacağı düşünülmektedir. Anayasal yurttaşlığa göre birey sadece hak ve özgürlükler sahibi olan ve hukuki bir yönü olan değil, bunun beraberinde siyasal karar alma sürecine katılan aktif bir özne durumunda olan ve siyasi bir tarafa da sahiptir. Bu durum aynı zamanda meşruiyetin de bir sağlayıcısı olacaktır. Farklı kimlik

ve kültürlerin çokkültürlü bir toplum yapısında tanınması ve farklılıklarını koruması için kamusal alan içinde mutlaka eşitlik ve özgürlüğün sağlanması gerekmektedir ki kamusal alan tanınma taleplerinin, farklılıkların, eşitlik ve özgürlüklerin taleplerinin görüldüğü bir alandır. Uzlaşmanın sağlanabileceği en iyi ortam kamusal alandır. Ayrıca kamusal alan yurttaşların iletişimde bulunabileceği ve onlar için ortaklık yaratan bir alandır (Karabulut, 2014: 885). Öyle ki anayasal yurttaşlık için kamusal alan çok daha büyük bir önem taşımakta, neredeyse yurt kavramı ile eş anlamda kullanılmaktadır. Yurttaşların aitlik ve sadakat duygusu beslediği alan kamusal alandır ve kimlikleri, dili, dini, kültürleri farklı olsa bile kamusal alan tüm yurttaşlar için ortak bir alandır. Kamusal alan anayasal yurttaşlık için bu denli önemli iken kamusal alanın aşındığı hakkındaki düşünceler anayasal yurttaşlık için büyük bir tehlike yaratmaktadır (Karabulut, 2014: 888).

Anayasal yurttaşlık kavramının önemli düşünürü olan Habermas'ın bu konudaki düşünceleri anayasal yurttaşlık kavramını daha iyi anlamak için oldukça önemlidir. Bu konuda oldukça çok fikri ve çalışması olan Habermas'ın bu düşünceleri ele alınacaktır.

Habermas, kan bağı ilkesi ile oluşturulan yurttaşlığı eleştirmiş, yurttaşlığın millete değil anayasalara bağlı olması gerekliliğini ortaya koymuş ve bu şekilde yurttaş ile millet arasında herhangi bir bağ olmasını anlamsız bulmuş, yurttaşlığı üyelik boyutuyla ele almıştır (Kadıoğlu, 2009:127). Öyle ki diğer bazı düşünürler Habermas'ı yurttaşlığı üyelik şeklinde ele almasından dolayı eleştirmişler, yurttaşlığın tek başına üyelik değil haklar boyutuyla da ele alınması gerekliliğini belirtmişlerdir (Kadıoğlu, 2009:128).

Habermas ortak bir kültür yaratarak, mevcut diğer tüm farklı kültür ve kimliklere eşit uzaklıklarda olmalıdır. Bu şekilde asıl olarak amaçlanan farklı kültürlerin bir arada var olduğu çokkültürlü bir toplum yaratmaktır. Bu şekilde farklı kültürden bireylerin tanınma ve eşitlik talepleri oluşacaktır. Geçmiş dönemlerde yaşanan olaylar göstermiştir ki, bir devlet içinde hakim kültür azınlık durumunda olan kültür grupları üzerinde baskı ve şiddet uygulamış, çoğunlukla eşit durumda olamamışlardır. Fakat kültür çeşitliliğinin olduğu çokkültürlü toplum yapısı bu türden baskı ve şiddetin olmayacağı, eşitliğin ve özgürlüğün temin edileceği ve yasalarla garanti altına alınacağı bir yapı olacaktır (Karabulut, 2014: 834).

Habermas'ın ortaya koyduğu anayasal yurttaşlık kavramı bazı taraflarca liberal milliyetçilik fikri ile olduğu söylenmiştir. Fakat her iki düşüncede de birbirinden farklı toplum yapıları ve yurttaşlık statüleri ve özellikleri ortaya konmuştur. Anayasal yurttaşlık eşitlik ve özgürlük talepleri yönünde yurttaşları destekleyen, yurttaşlar için ortaklık oluşturan bir yapı olan kamusal alan liberal milliyetçi fikrinin aksine siyasi alanda temel özne olarak farklı kimliklere sahip olan, siyasal karar alma sürecine katılan, eşit ve özgür yurttaş olarak belirlemiştir (Karabulut, 2014: 888). Habermas anayasal yurttaşlık ile azınlık durumunda bulunan farklı kimliklere sahip bireyler ile çoğunluğun bir arada eşitlik ve özgürlük içinde, demokratik ve siyasal bir toplum içinde yaşamaları olarak ortaya koymuştur (Karabulut, 2014: 889).

Bireyler ve topluluklarda oluşan ve bunlar arasında etkileşim, iletişim ve uzlaşmanın sağlandığı kamusal alanda belirleyici kavram iletişimsel eylemdir. Anayasal yurttaşlığın temelini oluşturan kolektif kimliğin oluşma yeri bu kamusal alandır. Kolektif kimlik kamusal alan içinde bireylerin karşılıklı etkileşim ve iletişimi içinde, iletişim eylemleri ve evrensel ilkeler ile rasyonel bir şekilde oluşacaktır (Kara, 2010:140). Anayasal yurttaşlığın temelindeki kimliğin can alıcı noktası ulusal yurttaşlık kavramında olduğu gibi etnik ve kültürel değil, anayasal ilkelere olan aidiyet ve sadakat duygusu olmuştur. Habermas'ın ortaya koyduğu kamusal alanda farklı dil, din, kültür unsurları dışlanmış ve kamu gücünü temsilcilerle dolaylı şekilde değil doğrudan kullanma yetkisinin bulunduğu bir alandır (Kara, 2010:142-143). Habermas anayasal yurttaşlık tanımını yaparken ulusal yurttaşlığı tamamen gözardı etmez, hatta ulusal yurttaşlığı destekler (Müller, 2012:48)

Habermas ortak bir kimliğin oluşmasının ancak politik kültür yoluyla gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Anayasal yurttaşlık kavramı da bu politik kültüre dayalı olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Politik kültürün ve dolayısıyla anayasal yurttaşlığın temelini Habermas'a göre müzakereci demokrasi oluşturmaktadır. Müzakereci Demokrasi hem cumhuriyetçi hem de liberal fikirlerin bazı özelliklerini içermektedir. Habermas müzakereci demokrasiyi şu şekilde belirtmiştir; "Tıpkı cumhuriyetçilikteki gibi, kamuoyu ve irade oluşturma sürecini odak noktası haline getirdi, fakat hukuk devleti anayasasını ikinci sırada görmez. Tersine, hukuk devleti temel hakları ve ilkelerini, demokratik işleyişteki önemli iletişim koşullarının nasıl

kurumsallaştırılabileceğine ilişkin sorunun tutarlı yanıtı olarak algılamaktadır. Tartışım kuramına göre, tartışmacı bir siyasetin hayata geçirilmesi, medeni haklarını kolektif olarak kullanabilen bir topluluğa değil, söz konusu işleyişlerin kurumsallaştırılmasına bağlıdır". Müzakereci demokrasinin bireyler arasında iletişimi artırarak hem sosyal katılımın hem de siyasal karar verme sürecine katılımın artacağı savunulmaktadır (Gerim, 2014: 90).

Habermas bir devletin siyasi özelliklerinin en iyi anlaşılabilceği yerin anayasa olduğunu söylemiştir. Devletin yapısı, yönetim şekli, egemenliğin kaynağının kimde olduğu ve hak ve sorumluluklar anayasalarda düzenlenmiştir. Habermas yurttaşlık kavramını bir devletin uyruğu olan şekilde değil, herhangi bir siyasi topluluğa ait olma şeklinde tanımlamaktadır. Habermas yurttaşlık kavramını bir siyasi özne olarak değil toplumsal bir sözleşmenin sonucu olduğunu belirtmiştir. Bugün yurttaşlığın en önemli taleplerinden olan eşitlik ve özgürlük bağlamında Habermas'ın görüşüne göre özgür ve eşit yurttaşlar bir araya gelerek oluşturduğu sözleşmenin sonucu ortaya çıkan bir kavram olmuştur yurttaşlık (Göztepe, 2013:236-237).

Anayasal yurttaşlık dil, din, ırk ve kültür yönünden farklı bireylerin, farklılıklarını sürdürebileceği, geliştirebileceği, koruyabileceği, devlet tarafında garanti altına alınacağı ve bunları bir toplumsal sözleşmeye yani anayasaya dayanarak yapılmasıdır. Böylelikle birey ve devlet arasındaki ilişki anayasaya dayanarak yeniden düzenlenecek, verilecek hak ve özgürlükler, bunların sınırları anayasada belirtilecektir. İçinde bu şekilde farklılıkları barındıran devletler anayasal yurttaşlık ile yeni yurttaşlığı yeniden tanımlayarak bu konuda ortaya çıkan birçok soruna çözüm olabileceğini düşünmüştür (Demir, 2005:170). Anayasa yalnızca devletin kuruluşunu, işleyişini, örgütlenişini ve görevlerini, hak ve özgürlükleri düzenlemekle kalmayıp beraberinde felsefi ilkeleri de içeren bir hukuki belgedir (Demir, 2005:165).

Anayasal yurttaşlık fikrinin temelinde farklı kültürel kimliklerin evrensel hukuk kuralları ile uyumlu ve ulus devlet yurttaşlığından farklı olacak şekilde yeni bir yurttaşlık fikri yaratmak yatmaktadır. Bu açıdan insan hakları anayasal yurttaşlık için önemli bir kavramdır ve insan haklarına dayanan bir anayasal yurttaşlık düzenlenmelidir (Karabulut, 2014:882).

Anayasal yurttaşlığın temelini siyasal alan ile kültürel alanın tamamıyla ayrılmasıdır. Buna bağlı olarak da siyasal kültür kimliği ile dini ve etnik kültürel kimliğinin birbirinden ayrılmıştır (Kara, 2010:143). Anayasal yurttaşlık siyasi bağlılığın bir anayasanın içerdiği değerler, kurallar, ilkeler ve esaslar ile sağlanacaktır (Müller, 2012:14).

Anayasal yurttaşlık, liberal ve demokratik anayasanın ilkelerine, usullerine bağlı olan bir yurttaşlık kavramıdır. Anayasal yurttaşlık yurttaşlığa dayalı bir ulusçuluk fikrini savunmuştur. Ayrıca anayasal yurttaşlık evrensellik, evrensel anayasal ilkeler ve usuller önemli kavramlardır. Anayasal yurttaşlık, ortak dil, din, ırk ve kültür çevresinde oluşan bir ulus bilinci yaratarak, yurttaşların karşılıklı sorumluluk duygusunu hissedebilen bireyler ortaya çıkmıştır. Böylece yurttaşlar için hem ortaklıklar yaratılmış hem de yurttaşlar arasında güçlü bir dayanışma oluşmasını sağlamıştır. Ulus devlet demokratikleşme süreci ile dil, din, ırk ve kültür yönünden bir türdeşlik sağlayarak devam etmiştir fakat azınlık durumunda olan farklı kimliklere sahip olan bireyleri görmezden gelmiş, tanınma, hak ve özgürlüklere taleplerine cevap vermekte zorlanmıştır (Kara, 2010:136-137). Tam da bu sebeple anayasal yurttaşlık çokkültürlü toplumlar ve yurttaşlığın dil, din, ırk ve kültür gibi farklılıklara dayandığı toplum yapıları için uygun olacak bir kavramdır (Kara, 2010: 131). Habermas ulusu yurttaşlar topluluğu olarak tanımlamış ve ulusların nasıl siyasal kültüre sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Habermas "... çokkültürlü toplumlar göstermiştir ki, fideğinde anayasal ilkelerin kök saldığı bir siyasal kültür, aynı dili veya aynı etnik ve kültürel kökenleri paylaşan vatandaşlara dayanmak zorunda değildir. Daha ziyade, siyasal kültür çokkültürlü bir toplumda birlikte varlık gösteren farklı yaşam şekillerinin çeşitliliği ve bütünlüğüne dair bir farkındalığı eş zamanlı olarak keskinleştiren bir anayasal yurtseverlik için ortak payda olarak hizmet etmelidir". Habermas bu ifadeyle siyasal kültür içinde dil, din, ırk gibi unsurların homojen bir yapı oluşturmasına ihtiyaç duyulmadan anayasal yurttaşlık ile farklılıklar için bir ortak payda oluşturulacağını belirtmiştir (Kara, 2010: 138).

Anayasal yurttaşlık, toplum içinde dil, din ve kültürel farklılıkların birbiriyle çatışmasını engelleyerek yurttaşlığın hukuki bir kavram ve özne olduğunu ortaya koyar. Bu şekilde siyasal ve kamusal alanın dinsel ve etnik kimliklerin egemenliğine bir son

verilmiş olur. Bu durum farklılıklara sahip olan bireylerin farklılıklarından dolayı toplum içinde bir baskı ya da dışlanma gibi politikalarla karşılaşmasına engel olacaktır (Kara, 2010:153).

Anayasal yurttaşlık durağan değil dinamik bir kavramdır. Her dönemin farklı tarihsel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarına ve değişimlerine göre anayasal yurttaşlık kavramı da değişime uğramaktadır. Anayasal yurttaşlık kavramının değişimi adına en önemli adım anayasa değişikliği olup, anayasa değişikliği ile anayasal değerler ve ilkelerden değişeceğinden doğrudan anayasal yurttaşlık kavramının içeriğinde de değişiklikler meydana gelecektir (Hughes,2012:45).

Anayasal yurttaşlığın uygulanabilirliği açısından anayasal demokrasi düzenin olması gerekmektedir. Anayasal demokrasi demokratik düzenin mevcut olduğu devlet ile anayasal devletin bireşimidir. Anayasal devlet siyasal iktidarın anayasa ile sınırlandırılma amacını taşımaktadır olmaktadır. Anayasal devlet hukukun üstünlüğü ile kendisi için bir kontrol aracı olarak kullanır olmaktadır (Demir, 2005:165-166). Bu yüzden anayasal yurttaşlığın meydana gelmesinde demokrasinin bazı ilkelerinin mevcut olması gerekmektedir. Bu unsurlar; bireylerin kendi kaderini tayin edebilmesi, farklılıkların barış içinde birlikte yaşaması, bireylerin özgürlüğü, bireylerin gelişimi ve adaletin sağlanması. Bu unsurlar gerçekleştirildiği takdirde anayasal demokrasi düzeni gerçekleştirilerek anayasal yurttaşlığa temel hazırlanmış olmaktadır (Demir, 2005:169).

Anayasal yurttaşlık kavramı daha önceki dönemlerde geçerli olan hem eşit hem aynı yurttaşlık anlayışını hem eşit hem de farklı anlayışına geçilmesini sağlamıştır. Daha önceleri farklılıkları görmezden gelinen ve ötekileştirilen bireyler farklılıklarını koruyarak eşit olma talepleri her geçen gün daha çok artmış ve talebi yerine getirecek bir kavram olarak anayasal yurttaşlık ortaya çıkmıştır (Erdem, 2012:8). Çoğunlukdurumunda topluluğun dini, dili ve kültürüne referansla yapılan yurttaşlık tanımları ile öteki haline gelen bireyler dezavantajlı duruma gelmiş iken anayasal yurttaşlık ile yurttaşlık tanımı hiçbir farklılığı referans almadan yurttaşlığın avantaj ya da dezavantaj oluşturmadan ve farklı kimliklerin farklılıklarını tanıyarak koruyup geliştirmelerini sağlayacak bir yurttaşlık tanımının yapılmasını gerektirmektedir (Erdem, 2012:9).

Anayasal yurttaşlık kavramını Türkiye'de ilk kez Süleyman Demirel cumhurbaşkanı olduğu dönemde dile getirerek bu yeni kavramı Türkiye'ye tanıtmıştır. Daha sonra Nur Vergin 1993 yılında yayınladığı bir makalesinde bu kavramı kullanarak Türkiye'nin daha aşına olmasını sağlamıştır. Bugün küreselleşme, çokkültürlü toplum yapısı ve içinde bulunulan dönemin şartları doğrultusunda dil, din, ırk ve kültürel farklılıklara sahip olan ve farklı kimliklere sahip olan bireyler bu farklılıklarını daha çok dile getirir olmuştur. Durum böyle iken bu farklı kimliklerin ihtiyaçları ve talepleri de çeşitlenmektedir. Bu koşullar altında 1982 Anayasasında yer alan yurttaşlık tanımı bu çeşitliliğin ve farklılıkların dışında kalan kapsayıcı olmayan ve bugünkü istek ve ihtiyaçlara cevap vermekten uzak bir düzenleme olarak yer almaktadır. Yeni anayasa hazırlanması sürecinde de önemli bir konu olan yurttaşlık konusu, uzlaşmanın sağlanmasında zorluk çıkararak, süreci zorlaştıran bir kavram olmuştur. İşte tam da bu farklı kimliklerin farklılıklarını daha yüksek sesle dile getirdikleri, kendilerini bir alt kimlik olarak gösterilmesinden kurtulmak istedikleri, dışlayıcı değil kapsayıcı bir yurttaşlık tanımının gerekliliğini vurgulandığı bu dönemde anayasal yurttaşlık kavramının tüm ihtiyaç ve talepleri karşılayacağı düşünülebilir. Farklı kimliklerin farklılıklarını kolayca dile getirdiği, bu farklılıklarını geliştirip koruyabileceği ve tüm bu farklılıkların barış ve huzur içinde yaşayabileceği iddiasında olan anayasal yurttaşlık, yeni bir yurttaşlık tanımı ve düzenlemesi arayışında olan Türkiye için bir ilaç olabilecektir. Osmanlı Devleti döneminden bugüne sürekli içinde birçok ulustan, dilden, dinden insanları barındıran Türkiye, çeşitliliğini her geçen gün artırmış yalnızca dil, din, ırk gibi farklılıklar değil başka siyasal, sosyal, kültürel açıdan farklı kimliklere de ev sahipliği yapmaktadır. Belli bir etnik, dil ve dini inancı referans almadan tüm bu farklılıklara eşit uzaklıkta olacak ve herhangi bir kaos karmaşa yaşamadan bu farklılıkları bir arada tutacak yeni düzenlemelere ihtiyaç duyan Türkiye, bu ihtiyacı yeni anayasa ve anayasal yurttaşlık kavramı ile karşılayabileceği düşünülmektedir (Ozulu ve Kösecik, 2016:517). Türkiye açısından anayasal yurttaşlık değerlendirildiğinde yalnızca farklı kimliklere sahip olan bireylerin tanınma, eşitlik ve özgürlük talepleri değil ülkede tüm yurttaşların eşitlik, özgürlük ve hak talebinde bulunduğu göz önüne alındığında, bu durum tüm eşitlik ve özgürlük taleplerinin işleme alındığı, demokratik bir düzenin ve kamusal alanın varlığı ile çözülebilmek ihtimaline sahiptir (Karabulut, 2014: 888). İçinde yaşanan dönemin getirdiklerine en uygun olacak kavram anayasal yurttaşlık olsa da bu

kavramın pratik hayata geçirilmesi için yalnızca yurttaşlık konusu değil daha önce bahsedildiği gibi demokrasinin, kamusal alanın ve daha bir çok konunun iyileştirilmesi gerektirmektedir.

1982 Anayasası açısından bakıldığında anayasal yurttaşlık kavramının önemli olan iki ilkesi anayasal devlet ve demokratik devlet yapısının Türkiye ile çok fazla bağdaşmadığı yönünde bazı düşünceler vardır. Türkiye bu ilkeye sahip olmadığı için 1982 Anayasası anayasal yurttaşlığı içermemektedir. 1982 Anayasası 2.maddesinde Türkiye Devletinin "demokratik hukuk devleti" olduğu belirtilse de bu yapı toplumun huzurunu kaçırmamak, Atatürk milliyetçiliği ve adalet anlayışını bırakmamak şartıyla demokratik hukuk devleti olunacağı vurgulanmıştır (Fırat, 2010:179). 1982 Anayasası temel haklar konusunda düzenleme yaparken bunun yanında yurttaşların yapmakla yükümlü olduğu görevlerde düzenlenmiştir. Ayrıca temel haklara getirilebilecek sınırlamalar konusunda da geniş düzenlemeler yapılarak yurttaşların bu hakları kötüye kullanmasına engel olmak istenmiş gibi bir izlenim vermiştir (Fırat, 2010:180). Temel haklara sınırlama getirilmesinin sebebi olarak devletin ideolojik yapısına uymayan düşüncelerin kamusal alana girmesine izin vermemek için yapıldığı belirtilmiştir. Bu şekilde temel haklara sınırlamalar getirmenin bir başka nedeni bir önceki 1961 Anayasasında temel hak ve özgürlüklere geniş bir şekilde yer verilmiş olmasıdır. Yeni yapılmış olan 1982 Anayasası yürürlükten kaldırdığı anayasada yer alan hak ve özgürlüklerin çok sayıda olmasının siyasi yapıyı olumsuz etkilediği görüşünde bulunmuştur. Fakat farklılıkların kamusal alan içine alınmadan, görmezden gelinmesi yönüyle anayasal yurttaşlık kavramıyla bağdaşmamaktır. Anayasal yurttaşlık kavramına göre hak ve sorumluklar dengeli bir şekilde oluşturulmalıdır. Fakat 1982 Anayasası ödevlerin haklardan daha çok olması yönüyle eleştirilmiştir. Anayasal yurttaşlık farklılıkların bastırılmadan birer çeşitlilik olarak görülmesi ve taleplerinin dinlenmesi gerekliliğini gerektirmektedir (Fırat, 2010:183). Ayrıca 1982 Anayasasının yurttaşlığı düzenlediği maddede " Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür " şeklindedir. Fakat anayasal yurttaşlık kavramı açısından bakıldığında bu düzenleme problemleri bir maddedir. Çünkü anayasal yurttaşlıkta, yurttaşlar farklılıkları göz ardı edilmeden kendi farklılıklarıyla var olabilecekleri imkanını verirken, 1982 Anayasası yurttaşlık ile ilgili maddesinde Türk yurttaşlığı yurttaşlık bağı ile devlete bağlı olma koşulunu içermektedir (Fırat, 2010:189). Anayasal yurttaşlık hiçbir etnik temeller üzerine

kurulabilecek bir yurttaşlık tanımlamazken, 1982 Anayasası sürekli Türklük vurgusu yaptığı yönünden eleştirilmesi ve yine anayasal yurttaşlık ile çelişen bir yapı ortaya çıkarmıştır. Türklüğe bu şekilde vurgu yapılması Türkiye topraklarında yaşayan diğer etnik yapılı bireyleri görmezden geldiği gibi bir izlenim yaratmıştır (Fırat, 2010:196). Bazı cenahlar 1982 Anayasasında Türk yurttaşlık tanımının farklılıkları barındırdığı dilin Türkçe, dini anlamda Müslümanlık gibi özellikleri içinde barındırdığı yönüyle eleştirilmiştir. Buna rağmen anayasal yurttaşlık, yurttaşlık tanımında bu şekilde farklılıkların olmasına izin vermez, daha kapsayıcı bir tanım yapılması gerektiğini ortaya koyar (Fırat, 2010:202).

Bugün Avrupa Birliği ve küreselleşme süreçleri ile yurttaşlık kavramı yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Anayasal yurttaşlık, Avrupa Birliği yurttaşlığı, çokkültürlü yurttaşlık bu süreçler ortaya çıkan farklı yurttaşlık tanımlarıdır (Ulutaş, 2012:13). Gün geçtikçe farklı dil, din, ırk ve kültürlere, farklı kimliklere sahip olan bireylerin bu farklılıklarını göz ardı edilmeden, özgürce yaşayabilme talepleri artmaktadır. Bu sebeple etnik ve din temelli yurttaşlıklardan oluşan ulus devletler meşruiyetlerini kaybetmeye başlamıştır. Böylelikle farklı kimliklere sahip, farklılıklar taşıyan bireylerin yurttaşlarla birlikte eşit hak ve özgürlüklere sahip olacağı yeni yurttaşlık kipleri ortaya çıkmıştır. Farklılıkların taleplerinin yer aldığı çeşitlilikler içinde birlikteliği düzenleyen anayasalar ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Ulutaş, 2012:16).

Günümüzde ulus devletin aşınmaya başladığı ile ilgili iddialar, küreselleşme, devletlerin her geçen gün daha fazla çeşitlikte kültür gruplarına sahip olması, dünya çapında artan göç dalgası ile anayasalara, insan haklarına, anayasal haklara verilen önem artmıştır. Tüm bu unsurlar ile devletler içinde çok sayıda farklı kimlikler oluşmuş ve bu farklılıkların barış ve huzur içinde eşit bir şekilde bir arada yaşayabilme ihtiyacı doğmuştur. Tam da bu ihtiyaca yönelik anayasal yurttaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Anayasal yurttaşlığın iddiası da tam bu ihtiyacı karşılayacak bir yurttaşlık tanımıdır. Anayasal yurttaşlık, dil, din, ırk ve kültürel kimliklere bakılmaksızın yurttaşların anayasaya ve anayasada yer alan hak ve özgürlüklere bağlı olacağı bir yurttaşlıktır (Barın, 2011:96). Anayasal yurttaşlık farklılıkları temel almayan bir yurttaşlık olmasından dolayı hiçbirinin diğerine daha üstün ya da daha aşağı olduğu bir toplumsal yapının önüne geçmiş olur. Anayasal yurttaşlığın bir başka işlevi de dil, din, etnik ve kültürel farklılıkları

olan bireylere karşı herhangi bir baskı, asimilasyon, görmezden gelmek gibi eylemlerin önüne geçmesidir. Anayasal yurttaşlık farklı kimliklerin eşit bir şekilde aynı haklara sahip olması amacını taşımaktadır (Barın, 2011:97).

Günümüzde çokkültürlü toplum yapısına sahip olan toplumlarda var olan yurttaşlık sorunlarına, farklı kimliklerin beraber yaşayabileceği ortamı yaratmak, mümkün kılmak, farklı kimliklerinin farklılıklarının taleplerinin dikkate alınması, tanınması ve geliştirilmesine izin verilmesi ve bu şekilde çokkültürlü toplum yapısında farklı kimliklerin birlikte yaşama imkanı artacaktır. Tüm bunları gerçekleştirecek kavram ise anayasal yurttaşlık olacaktır. Habermas ulusal yurttaşlığı çokkültürlü toplum yapısına elverişli olmadığı ve demokratik bir katılımı için gereken temelin olmadığı yönünden eleştirmiştir. Anayasal yurttaşlık anlamında bugün Türkiye'nin de homojen bir yapısının bulunmadığından etnik, dilsel ve kültürel gibi ilkelere değil daha soyut ilke ve değerlerle referans gösterilerek yeni bir yurttaşlık tanımına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Çoşkun, 2009:18-20).

Anayasal Yurttaşlık kavramı ile Avrupa Birliği yurttaşlığı arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlamak için bu konuda Habermas'ın fikirlerini incelemek gerekmektedir. Bu konuda Habermas Avrupa Birliği yurttaşları arasında birlik ve bütünlüğü sağlayacak şeyin ortak bir Avrupa kimliği ve ortak siyasal kültür yaratılması olduğunu belirtmiştir. Eğer Avrupa Birliği bireylerin gündelik yaşamlarını yakinen etkileyecek uygulamalar yaparsa yurttaşlarda o derece siyasal karar alma sürecine katılma ve diğer siyasi haklarını daha çok kullanmak isteyecektir. Böylelikle yurttaşların birlik ve beraberliği sağlanarak siyasi kültür hem canlı tutulacaktır (Gerim,2014:96).

Habermas anayasal yurttaşlığa dayalı bir Avrupa Birliği yurttaşlığının mümkün olabileceğini savunmuştur. Anayasal yurttaşlık Avrupa Birliği yurttaşlığı için önemli bir kavram olan Avrupa bütünleşmesinin önemli bir sağlayıcısı olacaktır (Gerim,2014:98).

Anayasal yurttaşlıkta ortak bir geçmiş ve ortak bir kültüre gerek duymadan, ırk temelli olarak belirlene bir yurttaşlık tanımı yerine, insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi kavramları çevresinde bir yurttaşlık tanımı yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği yurttaşlığının temelinde de farklı dil, din, ırk ve kültürden farklı devletlerden olan bireylerin bu farklılıklarına bakılmaksızın Avrupa Birliği yapısında birlik kurabilecektir

(Ateş, 2008:71). Ulus devletin aşınmaya başladığı iddialarının ortaya çıktığı, Avrupa Birliğinin üye sayısı artarak buna paralel olarak farklılıkların da arttığı bir dönemde Habermas ulus devlet yurttaşlığının etkisini yitirdiğini, yurttaşlık kavramının ulus devleti aşip ulusüstü bir yapıya geçtiğini belirterek yeni bir yurttaşlık tanımı ihtiyacının Anayasal Yurttaşlık kavramının karşılayacağını belirtmiştir. Habermas küreselleşmenin yurttaşlık ve ulus devlet arasındaki ilişkiyi büyük bir şekilde etki ettiğini, bu durum karşısında ulus devlet bazı tedbirler alarak bu etkiyi azaltmak istemiş, küreselleşmeyi bir tehdit olarak görmüştür. Habermas bu durumda yeni bir demokrasi formu oluşturulması gerektiğini ve yeni bir demokrasi için örnek olarak Avrupa Birliğinden hareket etmiştir (Ateş, 2008:72-73).

Avrupa Birliği yurttaşlığına en büyük eleştiri olarak getirilen konu tüm Avrupa'yı ve Avrupa Birliği yurttaşlarını içine aldığı bir kamusal alanın olmamasıdır. Sivil toplum örgütlerinin, yurttaşların, devlet dışında yer alan teşkilatların bulunduğu, Avrupa Birliği'nin meşruiyetinin de sağlanması yönünde bir kamusal alan ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Habermas'ın anayasal yurttaşlık modelinde müzakereci demokrasi ile yeni bir kamusal alan tanımı yaparak Avrupa Birliğinin bu ihtiyacını Anayasal Yurttaşlık modelinin karşılayabileceğini savunmuştur (Ateş, 2008:75). Habermas bugün neredeyse tüm toplumların içinde birçok farklılıkları barındırdığı bu yüzden tüm bireyler arasında bir ortaklık oluşturmak için bireylerin iletişim ve etkileşim içinde olduğu bir kamusal alan oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Anayasal yurttaşlığın farklılıkları olan bireylerin bazı taleplerinin karşılanmasında ortaya çıkan sorunları Avrupa Birliği yurttaşlığı bağlamında ile azaltılabilecektir (Ateş, 2008:76).

Habermas anayasal yurttaşlığı, Avrupa Birliği yurttaşlığını gerçekleşmesi adına sunduğu bir kavramdır. Fakat anayasal yurttaşlığın pratikte uygulanması için göçmen sorununun üzerinde durmuştur. Habermas'a göre göçmenler tamamen gönüllülüğe dayalı şekilde kendi kültürel özelliklerinden, gelenek ve göreneklerinden vazgeçmeden geldikleri ülkenin kültürünü benimseyebilirler (Ateş, 2008:76).

Anayasal yurttaşlık, Avrupa Birliği yurttaşlığının gündeme gelmesiyle daha çok konuşulur ve tartışılır bir hale gelmiştir. Avrupa Birliği yurttaşlığı için gerekli olan Avrupa Birliği kamusal alanı, Avrupa kimliği, Avrupa kültürü ve Avrupa Birliği anayasası oluşması için anayasal yurttaşlık büyük bir önem taşımaktadır. Habermas

Avrupa Birliği yurttaşlığı oluşumunda bu derece önem taşıyan Avrupalı kimliğinin yaratılması için Avrupa kamusal alanı ve tüm yurttaşları kapsayan Avrupa siyasal kültürünün oluşması gerektiğini belirtmiştir. Avrupa Birliğinin milliyetçi bir yapıya sahip olmadan, farklı dil, din, ırk ve kültürden insanların kendi ulusal yurttaşlıklarını bırakmadan ek olarak bunun yanından Avrupa Birliği yapısı altında birleşmesi için anayasal yurttaşlığın gerekliliği savunulmuştur. Anayasal yurttaşlığın Avrupa Birliği yurttaşlığı için önemli eksikler olan ve eleştiri noktası olan ortak bir kimlik, sadakat, aidiyet, meşruluk gibi sorunlara zm olabileceği ortaya konmaktadır (Topuzkanamış, 2012:138-139).

Avrupa Birliği yurttaşlığı henüz tam olarak gelişimini tamamlamamış olan Avrupa Birliği için önemli bir tamamlayıcı olacaktır. Ayrıca Avrupa Birliği'nin oluşturmak istediği Avrupa kimliğini yaratmakta ve demokratik olmamakla eleştirilen Avrupa Birliği'ne demokratiklik kazandıracak önemli bir uygulama olacaktır (Çelebi, 2012:78-79). Avrupa'nın sahip olduğu içinde barındırdığı dil, din, kültür, ırk gibi farklılıkları hem hukuki anlamda hem de siyasi anlamda birlik içinde olmasını sağlayacak olan anayasal yurttaşlık kavramıdır. Avrupa Birliği yurttaşlığının somutlaşmasında ve birçok yönünün açıklanmasında anayasal yurttaşlık kavramı büyük önem taşımaktadır (Çelebi, 2012:80).

Anayasal yurttaşlık kavramının özellikleri ve Avrupa Birliği yurttaşlığı olan ilişkisi yukarıda ele alındığı gibi iken bazı olumsuz yönleri olduğu iddiasıyla eleştirilmektedir. Bunlardan biri toplumsal bütünleşmenin içinde farklılıkları barındırmayan bir kolektifkimlik ile toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında yeterli ilkeler olarak görülmemiştir. Anayasal ilkelerin kimliği oluşturmakta yeterli olmayacağı ve bir kimlik duygusu yaratmak yönünde eleştirilmiştir (Kara, 2010:143). Bir diğer eleştiri ise Habermas'ın devletlerin farklı kültürlere eşit mesafede duracağını belirtmesine yapılmıştır. Bu eleştirinin sahipleri devletlerin kültürler karşısında objektif olmasının neredeyse imkansız olduğu, kamusal alanın kültürden tamamen arındırılarak özel alana itilemeyeceğini ve kültürün etki etmediği bir siyaset ve hukuk alanının olmayacağını belirtmiştir (Kara, 2010:148). Bir başka eleştiri noktası ise çokkültürlü toplum yapılarında bireylerin iletişim, etkileşim ve uzlaşma içinde olduğu bir kamusal alanın varlığı yeni bir yurttaşlık modeline olan bir ihtiyaç doğmasına gerek bırakmaz. Çünkü bu Şekilde bir kamusal

alanın var olması demokratik şekilde farklı dil,din, ırk ve kültürel kimliklere sahip bireyler arasında eşitlik ve özgürlük kolayca sağlanabilecektir. Bu şekilde kamusal alan ile bireylerin farklılıkları göz ardı edilmeksizin herkese aynı hak ve özgürlükler verilecektir. Bunun için yurttaşlığın yeni bir tanımının yapılmasına gerek yoktur (Kara, 2010:152).

Bir başka eleştiri yeni bir toplum ve yurttaşlık inşa etmek amacı taşıyan anayasal yurttaşlık, yeni bir toplumun yaratılmasında sadece hukukun tek başına yeterli olamayacağı, hukukla birlikte siyaset ve sosyoloji alanlarının da düzenlemelerine ihtiyaç vardır (Topuzkanamış, 2012:135).

Ayrıca yazılı bir anayasaya sahip olmayan toplumların anayasal yurttaşlık kavramını nasıl düzenleyeceğine dair eleştiriler yapılmıştır. Anayasal ilkelere ve değerlere olan bağlılığı ve sadakati ifade eden anayasal yurttaşlığın bu ilkelerin ve esasların yazılı olarak somut bir şekilde bulunmadan anayasal yurttaşlığın da gerçekleşemeyeceği iddia edilmiştir. Fakat bu eleştiriye cevap olarak anayasal değerlere bağlılık için somut bir anayasanın varlığına ihtiyaç olmadığı, önemli olan noktanın anayasal bir kültüre sahip olabilmek gerektiği belirtilmiştir (Topuzkanamış, 2012:140).

Anayasal yurttaşlığın evrensel ilkeler üzerine kurulmuş olması, oldukça fazla değer verilmesinin zamanla bu değerlerin kutsal hale geleceği ve ilerleyen dönemlerde bu şekilde kutsallaşan değerlerin kabul edilmesi için baskı ve zor uygulanabileceği söylenmekte, evrensel ilkelere bu derece değer verilmesi yönüyle de eleştirilmektedir.

Anayasal ilkelerin bir kimlik yaratmakta tek başına yeterli olamayacağı, ancak kimlik inşa edilirken sadece kaynak görevi görebileceği, yalnızca anayasal ilkelerle sınırlı tutulamayacağı söylenmiştir (Topuzkanamış, 2012:142-143).

EdmundBurke " İnsanlar kağıtlar ve mühürlerle birbirlerine bağlanamazlar. Benzerlikler, uyum ve sempati temelinde birleşmeye sevk edilirler. Bu iş ulusla olur. " şeklindeki ifadesiyle anayasal yurttaşlık kavramı bağlılığın, sadakatin anayasal ilkelerle ve değerlerle somutlaşmasını eleştirmiş, bunun için anayasaya ihtiyaç olmadığını, yurttaşları bir arada tutacak şeyin dil, din, ırk ve kültür gibi ortak paydalar olduğunu söyleyerek aslında etnik bir şekilde tanımlanmış bir yurttaşlık kavramını söylemek istemiştir (Müller, 2012:15).

Bazı cenahlar anayasal yurttaşlığın farklılıkları yeterince kapsayan bir kavram olmadığını, anayasal yurttaşlık tarzında da dışarıda kalan, öteki durumunda olan bireylerin kalacağını iddia etmişlerdir. Hatta bu duruma karşılık olarak dünya yurttaşlığı kavramını üreterek daha kapsayıcı bir yurttaşlık tarzı oluşturulacağını savunmuşlardır (Erdogan, 2008).

4. TÜRKİYE'DE YENİ ANAYASA YAPIM SÜRECİNDE FARKLI YURTTAŞLIK TANIMLARI

Türkiye üniter, merkeziyetçi ve homojen bir ulus yapısına sahip olup yurttaşlık bakımından klasik yurttaşlık anlayışının geçerli olduğu, çoğunlukla görevlerle donatılmış bir yurttaşlık yapısı mevcuttur. Son dönemde geçerli olan küreselleşme, çokkültürlülük ve göç olguları ile Avrupa Birliği uyum sürecinde Maastricht Antlaşması, Kopenhag kriterleri geçerli olan klasik yurttaşlık anlayışında değişiklikler yaratmıştır. Bugün yürürlükte bulunan 1982 Anayasası, değişen dönüşen ihtiyaçları karşılayamaması nedeniyle yeni bir anayasa hazırlama ihtiyacı duyulmuştur. Öyle ki son günlerde bu ihtiyaç bir zorunluluk haline gelmiş ve bu yönde çalışmalar hızlanmıştır. Fakat yeni anayasa yapımı sürecinde bu süreci zorlaştıran ve bir engel olarak ortaya çıkan konu yurttaşlık konusu olmuştur. Herkesin beklentisini karşılayacak, dönemin getirdiği koşullara, ihtiyaçlara ve taleplere uygun olacak bir yurttaşlık tanımının yapılması beklentisiyle başlanan çalışmalarda tek bir tanım üzerinde uzlaşılammış ve sürecin bu şekilde devam etmesine neden olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi siyasi partilerinin her biri bu konuda farklı tanımlarının ve düzenlemelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bizde hem siyasi partilerin hem de oluşturulan bilim kurullarının yeni anayasada yer alacak yurttaşlık tanımı ile ilgili tanımlarını inceleyerek uzlaşılacak yeni bir tanımın nasıl olabileceği hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Anayasa temel kurucu olma, iktidarı sınırlandırma, hak ve özgürlükleri güvence altına alma özellikleri ile uzlaşma sağlanmış genel görüşleri belirten hukuki bir belgedir. Anayasa, devletin ve toplumun her alanında siyaset, hukuk, ekonomi, sosyal kültürel ve daha birçok alanında belirleyici hükümler taşıyan, bu hükümlerle yeni düzenlemeler, değişimler yapılmasını sağlayan temel bir metindir. Tüm bu özelliklerine istinaden büyük bir önem arz eden anayasalar ve Türkiye'de yürürlükte olan birçok değişiklik geçirmiş olan 1982 anayasasının günümüzde ihtiyaçları, talepleri karşılayıp karşılayamadığı,

gerçekten yeni bir anayasaya gerek duyulup duyulmadığı önemli tartışma konuları olmuş, zaman zaman gündemde yer almıştır. Sayısal yönden azınlık olarak nitelendirilebilecek bazı kesimler Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum sürecinde yapılan düzenlemelerle demokratikleşme yönünde önemli adımlar attığını ve bu düzenlemeler sayesinde yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmadığı görüşündedir. Fakat yine sayısal olarak çoğunluğun görüşü ise 1982 anayasasının askeri bir darbe sonucu ortaya çıkması, geçirdiği çok sayıda değişiklikle sistematığının bozulduğu ve değişen dönüşen koşullar karşısında yetersiz kaldığı iddialarıyla yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğu görüşündedirler.

Yeni anayasa yapılması konusunda yukarıda ifade edildiği şekilde farklı görüşler olsa da çoğunluğun belirttiği görüş doğrultusunda yeni bir anayasa için somut adımlar atılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu konuda çalışmalar yürütmek için mecliste grupları bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkların Demokratik Partisi'nden eşit sayıda temsilcinin bulunduğu Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonda çok sayıda görüşmeler, çalışmalar yapılmış, raporlar düzenlenmiş, 48 madde üzerinde uzlaşmış fakat bunun yanında uzlaşma sağlanamayan ve üzerinde tartışılan birçok konu varlığını sürdürmüştür. Yeni yurttaşlık tanımı da uzlaşma sağlanamayan ve dört partinin de farklı tanımlarda bulunduğu önemli bir konu olmuştur.

Mecliste Anayasa Uzlaşma Komisyonunun yanında siyasi çalışmalarla dışında yeni anayasa konusunda sivil çalışmalar da yapılmaktadır. Birçok vakıf, dernek ve sivil toplum kuruluşundan oluşan Türkiye Anayasa Platformu yeni anayasa konusunda merkezine kadın, erkek, genç, yaşlı, engelli ve tüm yurttaşların görüşlerini alarak yeni anayasa yapımı sürecinde farklı fikirler üretmek amacıyla birçok çalışma yürütmektedir. 28 Ocak 2016 tarihinde Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte sloganıyla geniş katılımlı bir program düzenlenmiş ve yeni anayasadan neler beklendiği tartışılmıştır. "Milletin yeni dönemin hakim öznesi olacağı", "meşrutiyeti yüksek", "hiç kimsenin öteki ilan edilmeyeceği" yeni bir anayasa beklendiği açıklanmıştır (Bayındır Memur-sen, 2016).

Yeni anayasa yapımı konusunda yukarıda ifade edildiği şekilde adımlar atılmışken yeni bir anayasa yapımını eleştiren, bunun yalnızca ideolojik nedenlerle yapıldığı, laikliği yok etmek ve başkanlık sistemi için meşru bir zemin hazırlamak için yapıldığı iddialarıyla eleştirilmektedir (Abc Gazetesi, 2016).

Fakat her şeyden önce 34 yıldır yürürlükte bulunan 1982 Anayasası değişen ve dönüşen koşullara, düzene, zamanın getirdiklerine yetersiz kalmış, muğlak ifadelerin bulunduğu, açık ve net olmayan maddeler birbirinden farklı yorumlar yapılmasına neden olmuş, egemenliğin ait olduğu millet kendi iradesinin yer almadığı, istek ve ihtiyaçlarını cevaplamakta yetersiz kaldığı iddiaları ve nedenleri yeni bir anayasa ihtiyacı doğrular nitelikte olduğu düşünülmektedir. Yeni anayasadan daha açık, net ve kesin bir dille yazılması, halkın aktif katılımının olacağı, değişen ve dönüşen koşullara ve zamana uyacak nitelikte ve özellikte, siyasi kültür özelliklerine uygun, herhangi bir dışlama ve öteki yaratmadan kapsamlı yeni bir yurttaşlık tanımının yapılacağı, herkesin üzerinde uzlaşacağı, anayasacılık hareketinin özünü oluşturan hak ve özgürlükleri güvence altına alacak, toplumun temel ilkelerine uygun olacak ve herhangi bir ideoloji doğrultusunda olmayacak temel hukuki bir metin olması beklenmektedir.

Anayasanın bir ülke için öneminden, Türkiye'nin yeni bir anayasaya ihtiyacı olup olmadığı tartışılarak yeni bir anayasaya gerek duyulduğu sonucundan hareketle yeni anayasanın beklenen özellikler yukarıda ifade edildikten sonra yeni anayasa sürecini tıkayan önemli bir konu olan yurttaşlık tanımının yapılması konusunda Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda yer alan dört parti bu konuda farklı tanım ve görüşlerde bulunmuştur. Öncelikle iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi 2007 yılında yeni bir anayasa yapımı için bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyonda birçok konunun yanında yeni bir yurttaşlık tanımı yapılması içinde görüşmeler yapılmıştır. Ortaya farklı görüşler çıksa da şu an için bu görüşler kullanılmamıştır. Fakat hala yeni anayasa yapım çalışmaları devam etmesi dolayısıyla bu görüşler yol gösterici olabilecektir. Komisyon 3 farklı yurttaşlık tanımı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki "Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk Cumhuriyeti vatandaşıdır." İkinci alternatif " Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk gözetmeksizin Türk denir." Son olarak üçüncü alternatif ise " Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esasların uygun olarak bu statüyü kazanan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır" şeklinde düzenlenmiştir (Korkut, 2014:20). Komisyonda yeni anayasa için bu şekilde farklı yurttaşlık tanımlarının yapılması, siyasi partilerin uzlaşarak ortak bir tanım yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Türk kelimesi etnik bir kavram olduğu düşünülse ve uzun yıllar tartışılrsa da bu yeni anayasa çalışmalarında Türk kelimesi yerine geçecek herhangi bir başka kavramda oluşturulamamıştır (Korkut, 2014:24).

T.C Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yeni anayasa ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Meydanlara ifade ettiğimiz gibi özgürlükçü bir anayasayı hep birlikte yapacağız. Bu anayasada herkes kendini bulacak; doğu da bulacak, batı da bulacak, kuzey de güney de. Velhasıl milletim "İşte bu benim anayasam" diyecek. Yeni anayasa milletin her bir ferdi birinci sınıf olarak görecektir. Her kimlik, her değer, herkesin özgürlük, demokrasi, barış ve adalet talebine bu anayasa karşılık verecek. Bu anayasa Türk'ün, Kürt'ün, Zaza'nın, Arap'ın, Çerkes'in, Laz'ın, Gürcü'nün, Roman'ın, Türkmen'in, Alevi'nin, Sünni'nin, azınlıkların yani 74 milyonun anayasası olsun". Buradan anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanı herhangi bir dışlama söz konusu olmadan, eşit yurttaşlık ve özgürlükçü bir anayasa görüşündedir (Ozulu ve Kösecik, 2016:519). Adalet ve Kalkınma Partisi "Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ana veya babanın çocuğu doğumla vatandaşlık kazanır. Vatandaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiç kimse vatandaşlıktan çıkarılamaz" şeklinde örnek bir tanım yapmış, devlet ve yurttaş Türk olarak isimlendirilmemiş ve eşitlikçi anlayış vurgulanmıştır (Ozulu ve Kösecik, 2016:519). Cumhuriyet Halk Partisi ise Uzlaşma Komisyonuna Türk Vatandaşlığı" din, dil, ırk, cinsiyet, etnik köken, siyasi düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplere bağlı olmaksızın herkesin "eşitlik" temelinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması anlamına gelir. Vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesine dair usul ve esaslar kanunla düzenlenir. Vatana bağlılık ile bağdaşmayan eylemlerin mutlak biçimde zorunlu kıldığı haklı nedenler bulunmadıkça kimse vatandaşlıktan çıkarılamaz" şeklinde yeni yurttaşlık tanımını vermiştir. Parti başkanı Kemal Kılıçdaroğlu yalnızca ilk üç maddenin değiştirilmemesi gerektiği onun dışında herhangi bir ön koşullarının olmadığını belirtmiştir. Komisyona verilen yeni yurttaşlık tanımı 1924 Anayasasında yer alan yurttaşlık tanımı ile oldukça benzerlik taşımıştır. Milliyetçi Hareket Partisi'nin komisyona sunduğu yeni tanım ise şu şekildedir: "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Türk vatandaşı babanın veya Türk vatandaşı ananın çocuğu Türk vatandaşıdır. Vatandaşlık kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz". Partinin bu yeni tanımını yürürlükte bulunan 1982 Anayasasınının 66. maddesinde yer alan yurttaşlık

tanımıyla oldukça benzerlik gösterdiği, Türk, Devleti, Türk yurttaşı gibi kavramların tanımında kullanıldığı söylenebilir. Son olarak Halkların Demokratik Partisi'nin yeni anayasa için oluşturduğu yurttaşlık tanımı "Türkiye vatandaşlığının kazanılmasında, kullanılmasında ve kaybedilmesinde, dil, din, ırk, etnik köken, kültür, cinsiyet, cinsel yönelim ve benzeri farklılıklar gözetilemez. Vatandaşlığa ilişkin esaslar kanunla düzenlenir. Hiç kimse kendi isteği dışında vatandaşlıktan çıkarılamaz" şeklindedir. Hazırlanan bu tanım ile anayasal yurttaşlık kavramına yakın bir açıklama olmuş, eşit yurttaşlık vurgusu yapılmıştır (Ozulu ve Kösecik, 2016: 523-530).

Yukarıda ele alınan tanımlar ışığında Milliyetçi Hareket Partisi 1982 Anayasasında var olan yurttaşlık tanımının aynı şekilde kalmasını isterken, Cumhuriyet Halk Partisi Türk vatandaşlığı ifadesi kalmak şartıyla eşitliğin vurgulanması gerektiğini savunmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi ile Halkların Demokratik Partisi etnik unsurların yer almadığı bir yurttaşlık tanımı yapılması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Askeri müdahale sonucu ortaya çıktığı, toplumun ihtiyaçlarını karşılayamadığı gerekçesiyle yeni bir anayasa yapılmasını zorunlu kılmıştır (Korkut, 2014:24). Günümüzde farklı kimliklerin farklılıklarını daha çok dile getirir olması, farklılıklarının tanınması, eşitlik ve özgürlük ideali ve diğer birçok talep ve ihtiyaçları karşılayacağını düşündüğümüz anayasal yurttaşlık kavramına Türkiye Büyük Millet Meclisi siyasi partilerinin yaklaşımları farklı farklıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkların Demokratik Partisi anayasal yurttaşlık kavramına sıcak bakarken, Milliyetçi Hareket Partisi Türklük fikrini ön planda tutarak anayasal yurttaşlık kavramına uzak durmaktadır (Ozulu ve Kösecik, 2016:528).

1982 Anayasasında 16 defa değişik maddeler üzerinde değişiklikler yapılmıştır fakat yapılan değişiklikler mevcut sorunları çözmekte yetersiz kalmıştır. Buradan hareketle 1982 Anayasası ile sorunların yapılan kısmi değişiklikler ile çözülemeyeceği anayasanın felsefesiyle, ilkeleriyle, değerleriyle tümünden bir değişimi gerektirdiği görülmektedir (Ulutaş, 2014:96). " Herkesin kendisini rızaya dayalı olarak ve büyük bir içtenlikle dahil hissedeceği, bütün toplumu kapsayan ve beklentilere cevap verebilecek bir anayasa şart. Anayasalar toplumsal vicdanın cisimleştiği metinlerdir ve yapılacak anayasa da bu vicdanı rahatlatacak nitelikte olmalıdır " (Ulutaş, 2014:98).

Yeni yapılacak anayasada her kesimden bireylerin katılımının olacağı farklılıklar karşısında dışlayan ve bu farklılıklardan dolayı ötekileştiren bir görüş yerine tüm bu farklılıkları kapsayan bir anlayış çerçevesinde yurttaşlık tanımı yapılması gerekmektedir (Erdem, 2012:4). Bugün dini, etnik ve kültürel bakımından birçok farklı kimlikleri içinde barındıran Türkiye'de bu farklılıklara bağlı olarak çok sayıda kimlik sorunları vardır ki bu kimlik sorunları yurttaşlık kavramının dışlayıcı bir özellik taşımasından kaynaklanmaktadır (Erdem, 2012:5)

Bugüne kadar yapılan tüm anayasalarda toplumun her kesiminden bireylerin yer almaması hep bir problem oluşturmuştur. Günümüzde yapılacak yeni anayasada da bu durum göz önüne alınarak toplumun her kesiminin katılımının olacağı bir anayasa yapılması gerektiği kanaati bulunmaktadır. Ancak bu şekilde yapılacak bir anayasa toplum sözleşmesi olma özelliği kazanabilecektir (Erdem, 2012:18). Tüm toplumun katılarak yapılacak olan anayasa herkes tarafından sahiplenip kabul edilmesini kolaylaştıracak bir faktör olacaktır. Bu şekilde yeni anayasa tüm toplumun farklı kimliklerine, azınlıklarına ya da çoğunluk durumunda olan herkesin taleplerinin ve katılımının olduğu kuşatıcı ve kapsayıcı bir anayasa olacaktır (Erdem, 2012:19). Osmanlı Devleti'nden bugüne kadar sahip olduğumuz anayasaların yapılış şekilleri incelendiğinde halkın katılımının çok az olduğu ya da hiç olmadığı görülmüş. Bugün yeni yapılacak anayasanın tüm ihtiyaç ve talepleri karşılması, beklendiği gibi var olan birçok soruna çözüm olması için halkın büyük çoğunlukta katılımının olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Dünyada anayasalarda yer alan yurttaşlık tanımları iki farklı şekilde yapılmıştır. Kanada, Fransa, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi anayasalarında özel olarak ayrı bir şekilde yurttaşlık tanımı yapılmadan yurttaşlık sadece bir özne olarak kullanılmıştır. Bir diğer farklı uygulama ise yurttaşlığın bir madde şeklinde düzenlenerek sadece yurttaşlığın kazanılması kaybedilmesi gibi hukuki kuralların yer aldığı ve yurttaşlık tanımının yapılmadığı bir uygulamadır. 20. Yurttaşlığın bir başka şekilde tanımlanması ise anayasal yurttaşlıktır. Var olan tüm farklılıkların anayasada yer aldığı, farklılıklarını koruyup sürdürebileceği ve geliştirebileceğinin anayasa tarafından garanti altına alınmasıdır (Erdem, 2012:21). Bu şekilde kimlikler arasında bir hiyerarşi

oluşturulmadan farklı kimlikler aşağı ya da üstün görülmeden bir yurttaşlık tanımı yapılmasını sağlayacaktır.

Türkiye Fransız temelli olan sözleşmeye dayalı ulus anlayışı üzerinde, farklılıkları aynı unsur çevresinde toplayarak, kan bağı değil doğum yeri ilkesine bağlı olarak bir yurttaşlık şekli oluşturmuştur (Şimşek, 2004:379). Alman yurttaşlığı ise kan bağı ilkesi doğrultusunda tanımlanmış ve Fransa'nın aksine milliyetçilik ve ulus devletin ortaya çıkışında zamansal farklılıklar olup önce ulus devlet inşa edilmiş daha sonra bir millet oluşturulmuştur. Türk milliyetçiliği de hem Fransız hem de Alman milliyetçiliğinin belli bazı özelliklerinden oluşmuştur. Bu açıdan çelişkili bir yapıya sahip olup, hem " bireyci ve kozmopolitan " hem de " özgün ve yerel kimliğin " korunması gerekliliğini içermektedir (Kadıoğlu, 2009:118) Ayrıca Alman milliyetçiliğine göre Türk ulus devleti ve milliyetçiliğinin ortaya çıkış sırası öncelikle millet kavramı daha sonra ulus devlet ortaya çıkmıştır. Bu durum ulus devletin devlet odaklı bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuş, devlet ve milletin bütünlüğü Türk yurttaşlığı için önemli yapı taşı olmuştur (Kadıoğlu, 2009:119).

Günümüzde yurttaşlık kavramının oldukça tartışılması ve gündemde olması beraberinde yeni bir yurttaşlık tanımı yapılması gerektiğini ve bu yeni tanım için uygun bir siyasal zeminin hazırlanması gerekliliğini getirmiştir. Yeniden düzenlenecek olan siyasal düzen çokkültürlü toplum yapısına ve çokkültürlülük taleplerini karşılayabilecek yeterlilikte olması gerekmektedir. Daha sonraki düzenleme konusu ise demokrasi olacaktır. Demokratik düzen iyileştirildiğinde var olan kimlik sorunlarını çözmekte ve taleplerine cevap vermeye yardımcı olacaktır. Bugün farklı kimliklerin çatışması ve diğer birçok sorunlarının olması var olan demokrasi kuramının sorgulanmasına yol açmıştır. Çoğulcu ve modern bir demokratik düzen yurttaşlık ve kimlik sorunlarının çözümü için gerekli temeli oluşturacağı düşünülmektedir (Keyman, 2008:7). Demokrasinin daha iyi işlemesi, tam anlamıyla demokratik bir düzenin yaratılması için önemli bir unsur pasif olmayan siyasal karar alma sürecine katılabilen aktif bir yurttaşlıktır. Ancak çoğulcu demokratik bir düzen içinde aktif bir yurttaşlık profili ile farklı kimlikler sorununa ve taleplerine kalıcı şekilde karşılayabilecek, tanınabilecek ve farklılıklarını koruyup geliştirebilecektir (Keyman, 2008:17).

22-23 Eylül 2012 tarihinde 29 il 101 ilçe 150 mahallede 18 yaş üstü 2.699 kişi ile Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı adına KONDA Araştırma ve Danışmanlık tarafından, yüz yüze görüşülerek yeni yapılacak anayasadan beklentilerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda yurttaşlık ile ilgili sonuçlara bakıldığında şu bulgular saptanmaktadır: Katılımcıların %40 güçlü bir devlet yapısından yana iken, %39,7 'si insancıl bir toplum yapısını tercih etmiştir (Mahçupyan vd., 2012:15). Yeni anayasada vurgulanmasını en çok istenen konu öncelikle haksızlıklara karşı adaletsizlik daha sonra Türk, Kürt, Sünni, Alevi gibi her türden farklılıklar arasında eşitlik, üçüncü sırada herkesin kendini kısıtlamadan yaşayabilmesi için özgürlük ve son sırada da her türlü bölünme ve yıkıcılığa karşı devletin bekasının vurgulanması gerektiğini belirtmişlerdir (Mahçupyan vd., 2012:23). Katılımcıların %78,5'i yeni anayasanın ancak toplumun tüm kesimlerinin katıldığı ve uzlaştığı bir anayasa olması şartıyla kabul edilebileceği fikrinde birleşmişlerdir (Mahçupyan vd., 2012:29). Yurttaşlık konusu ile ilgili olarak yeni anayasada yurttaşlık tanımında farklı kimliklere yer verilmesi gerekip gerekmediği ile ilgili soruya cevap olarak katılımcıların %55,8'i yeni anayasada yalnızca Türk kimliğine yer verilmesi gerektiğini savunurken, %35,1'i tüm etnik kimliklerin olmasını, %9,1'i Türklük de dahil olmak üzere hiçbir etnik kimliğinin yeni anayasada yer almaması gerektiğini savunmuştur (Mahçupyan vd., 2012:56). Yurttaşların dil, din, ırk ve kültürel açıdan farklılıklarını özgürce hiçbir baskı görmeden yaşayabilmesi düşüncesine katılımcıların %57,1'i katılmakta, %10,6'sı katılmamaktadır (Mahçupyan vd., 2012:63). Yurttaşlara verilecek hak ve özgürlüklerin şiddet ve nefret sebebiyle sınırlandırılabilceği fikri %58,6 oranıyla, genel ahlak nedeniyle sınırlandırılabilceği fikri ise katılımcıların %68,6'sı tarafından kabul edilmiştir (Mahçupyan vd., 2012:70). Araştırma sonucunda etnik, dini ve kültürel kimliklere sahip olan bireylerin geçmişte yaşanan kötü olayları unutmaya başladığı artık dışlanmış değil bütünleşmiş bir toplum yapısı olması gerektiği sonucuna varılmıştır (Mahçupyan vd., 2012:105). Yeni anayasadan toplumda var olan tüm sorunlara kalıcı bir şekilde çözüm olacağı ve hedeflenen ileri demokrasi düzenine geçilebileceği, toplumun tüm kesimlerinin katılımı ile yapıldığında büyük oranda kabul görececek bir anayasa meydana gelecektir (Mahçupyan vd., 2012:112). Anket sonuçları göstermektedir ki bireyler yeni anayasada Türk kimliğinin yer almasını ve farklılıkların herhangi bir baskı ve zorlama görmemesini isterken hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına da sıcak

bakmamaktadırlar. Her ne kadar küreselleşmenin ulus devletin zayıflamaya başladığı böylelikle ulus kimliği ve yurttaşlığı, ulusa duyulan aitliğin değişip yerini başka aitlik türlerine bıraktığı iddialarına rağmen anket yapılan bireylerin Türk kimliğinden kopmadığı, Türk kimliğini oluşturan değerleri, gelenek ve görenekleri ve diğer unsurları koruduğu görülmektedir. Bu şekilde her kesimden bireyin tercihleri, talepleri, görüşleri, ihtiyaçları ve eleştirileri göz önünde alınarak yeni anayasada düzenlemeler yapılması yeni anayasadan beklenen çoğu beklentiyi karşılayabilecektir.

SONUÇ

İnsanoğlu var olup birlikte yaşamaya başlayarak toplumu, toplulukları ve grupları oluşturmuştur. Oluşan bu insan toplulukları gün gelip devletlerin kurucu unsurları olmuştur. Zamanla toplum içinde yaşanan birey, var olan topluluklara, gruplara ait olma ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç yalnızca belli bir dönemde belli bir yere özgü olmamış, yeryüzündeki mevcut bütün toplumlar için geçerli olmuştur. Ait olma ihtiyacı ihtiyacı ortaya çıkaran birtakım sebeplerin olduğu söylenebilir. Bu nedenler bireyin kendini güvende olma, bazı farklılık ve ayrıcalıklara sahip olma isteği şeklinde belirtilebilir. Aitlik ihtiyacı ilerleyen dönemlerde devletin kurucu unsurlarından bir olarak bu insan topluluklarının yurttaşlık kavramının içeriğini oluşturan temel unsurlardan birini oluşturmuştur. Yalnızca ait olma ihtiyacı değil bununla birlikte bireyin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınma ihtiyacı yurttaşlık kavramının ortaya çıkışını ve gelişimini etkileyen önemli unsur olmuştur. İlerleyen dönemlerde tüm bu ihtiyaç ve istekler bir kimlik olan yurttaşlık kavramının yanında diğer farklı kimliklerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yurttaşlık kavramı ilk kez doğrudan demokrasinin en iyi uygulandığı kabul edilen Antik Yunan dönemi Polis şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır. Artık yurttaşlık bu dönemden itibaren her dönemde ve her yerde hiç kesintiye uğramadan günümüze kadar varlığını ve önemini sürdüren, bir şekilde farklı farklı yönleriyle sürekli toplumların gündemine gelen ve tartışılan siyaset, sosyal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alan için kilit bir kavram olmuştur. Antik Yunan döneminden sonra Roma ve Ortaçağ döneminde de yurttaşlık, dönemlerin getirdiği koşullara göre şekillenmiş ve en son Fransız İhtilali ile bugünkü tanımına yakın şeklini almıştır. Fakat her dönem yurttaşlık tanımlarına bakıldığında dönemlerin gelişen ve değişen koşullarının, yurttaşlık kavramının tanımları ve içeriğini etkilediği bunun sonucunda da yurttaşlık kavramının tek bir tanımı olmayıp sürekli değişken ve dinamik bir yapıya sahip olmasına neden olduğu görülmektedir.

Yurttaşlık kavramı tek bir tanıma sahip olmadığı gibi aynı veya benzer anlamlara gelen kavramlar literatürde bazı karmaşıklara neden olmuştur. Yurttaşlık ile vatandaşlık, tebaa ve uyrukluk kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılan benzer anlamlı kavramlar olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat her ne kadar benzer ve yakın anlamlı olsalar da aralarında küçük nüanslar bulunmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurularak ve

var olan kavram kargaşasının önüne geçmek adına farklılıklarıyla birlikte bu kavramların tanımları ve içerikleri net bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Yurttaşlık kavramının diğerlerine göre daha kapsamlı olması sebebiyle tezimizde yurttaşlık kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Ülkelerin gündemini sürekli meşgul eden ve tartışma konusu olan yurttaşlık kavramı ülkemizde özellikle en üst hukuk normu olan devletin nasıl teşkilatlanacağını ve bireyin hak ve özgürlüklerinin belirlendiği anayasalarda düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde 1876 Kanun-i Esasi başta olmak üzere sırasıyla 1921 Teşkilat-ı Esasiye, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve son olarak 1982 Anayasası'nda yurttaşlık konusu maddeler şeklinde düzenlenmiştir. Yurttaşlık konusu yalnızca anayasalarla değil yasalarla da düzenlenmiştir. Anayasalar ve yasalarla düzenlenerek kimlerin yurttaş olup kimlerin yurttaş olamayacağı, yurttaşların yurttaş olmayanlardan farklı olarak hangi hak ve özgürlüklere sahip olacağı belirlenmiştir. Buradan yurttaşlık konusunun bu şekilde anayasa ve yasalarla düzenlenmiş olması sosyal, siyasal ve daha birçok alan için büyük bir önem arz ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Hem insan hem de dönemlerin getirdiği koşulların değişkenliği bir araya geldiğinde yurttaşlık kavramı da sürekli değişen dönüşen bir kavram ve içeriğe sahip olmuştur. Bu değişim ve dönüşümlerin görülebileceği en iyi yerlerde anayasalar ve kanunlar olmuştur. Gelişen ihtiyaçlar, istek ve taleplere karşılık olarak bu anayasalar ve kanunlar yeni tanım ve düzenlemeler içermiştir.

Üzerinde yaşadığımız toprak sınırlarında 600 yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'nin yönetiminden başlamak üzere bugüne kadar ülkemiz dil, din, ırk, kültür ve ulus yönünden birbirinden farklı bireylere ev sahipliği yapmıştır. Bu şekilde çok sayıda farklılıklara ve çeşitliliklere sahip olan Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönem ve toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler açısından bakıldığında içinde bulundurduğu bu farklı unsurları bir arada tutabildiği sonucuna ulaşılabilir. Osmanlı Devleti her ne kadar sadece dini açıdan farklılıkların olduğunu kabul etmiş ve Müslüman gayrimüslim şeklinde bir ayırım yapmıştır. Bu şekilde farklı kimlikler değil de dini açıdan bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikalar ve yaptığı düzenlemeler ile belirli bir sürede olsa barış ve huzur ortamı yaratmıştır. Osmanlı Devleti kurduğu Millet Sistemi ile gayrimüslimlere belirli hak ve özgürlükler vermiş, inançlarını yerine getirmeleri ve bu doğrultuda yaşamaları mümkün kılınmıştır. Fakat

gayrimüslimler verilen hak ve özgürlüklerden memnun olmamış, yeterli bulmamış, bu yönde birçok düzenleme yapılmasına rağmen Müslümanlarla eşit olmadıkları iddialarında bulunmuşlar ve hep daha fazla hak ve özgürlükler talep ederek bunları ayrıcalıklı hale gelmek için kullanmışlardır. İmparatorluğun son dönemlerinde gayrimüslimlerin bu talep ve tutumları, rahatsız tavırlarda bulunmaları ve bu konuyla ilgili daha birçok sorun bir araya gelerek Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren en önemli unsurlardan biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde sahip olduğu koşullar göz önüne alındığında gayrimüslim ve Müslümanları huzur ve barış içinde bir arada tutmayı başarmıştır. Her ne kadar gayrimüslimler devletin yıkılışında önemli bir sebep olsa da belirli bir dönem hem gayrimüslimlerin hem Müslümanlarla hem de Osmanlı Devleti ile arasındaki ilişkilerin iyileşmesini sağladığını bu yönde birçok reform gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Milli Mücadele dönemi olarak kabul edilen 1919-1923 yılları arasında 1921 Anayasası Teşkilat-i Esasi oluşturulmuştur. Ülkenin belki de en zor günler yaşadığı bir dönemde neredeyse her şeyin belirsiz olduğu büyük bir savaş sonrası yeni bir düzen kurmak ve birçok alanda yenilikler yapmak adına yeni bir anayasa oluşturulmuştur. 1921 Anayasası ile yeni bir yönetim şekline ve bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin tebaasından yurttaşa gerçek bir geçiş sağlanmıştır. 1921 Anayasasının bu yüzden yurttaşlık kavramında büyük bir değişimi ve geçişi sağlaması yönüyle önem taşıdığı gözlemlenmektedir. Bu dönem yurttaşlık kavramına olan ilgi ve özen artmış en büyük hedef iyi bir yurttaş yetiştirmek olmuştur. Ayrıca 1921 Anayasası Türkiye'nin en kısa süre yürürlükte kalan anayasası olmuş 3 yıl sonra yeni bir anayasa yapılmış ve yürürlükte kaldığı sürece dil, din, ırk ve kültür açısından farklılıkları gözetmeksizin herkesin eşit olacağı bir yurttaşlık profili çizmiştir. Bu dönem yeni bir devlet yeni bir düzen kurulma çabasında bulunduğu için yurttaşlık ve getirdiği problemler çok fazla önemslenmemiş iyi yurttaş yaratma amacı önem gösterilmiştir.

1924 Anayasası Türkiye Cumhuriyetinin ilk anayasası olması yönüyle önem taşımaktadır. 1921 Anayasası ile açık bir yurttaşlık tanımı yapılmazken bu anayasa ile yurttaşlık tanımı yapılmış ve uzun yıllar yürürlükte kalmıştır. Milli Mücadele döneminin ürünü olan 1921 Anayasası yeni kurulan devletin getirdiği yeniliklere ve değişen ihtiyaçlara uymaması sebebiyle yeni bir anayasa oluşturulma gerekliliği hissedilmiştir.

Tezimizin 2. bölümünde detaylı bir şekilde ele alındığı üzere 1924 Anayasasında yurttaşlıkla ilgili maddeler doğrultusunda farklı kimliklere sahip olan bireylerin farklılıklarını sürdürmelerinde serbest olduğu ve herkesin eşit olduğu kesin ve net bir şekilde belirtilmiştir. 1924 Anayasasının vatandaşlık itibari ile Türk ıtlak olur tabirinden yabancı ve farklı kimliklerin bu durumlarının öncelikle kabul edildiği ve bu farklılıklarının Türklük sıfatı altında herkesin toplanarak birleştirici bir unsur olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu şekilde yurttaşlık bir üst kimlik olarak kabul edilmeden farklı kimlik sahibi olan bireylerin ve ayırt edilmeksizin herkesin yurttaş olarak kabul edileceği ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle kullanmakta olduğumuz 1982 Anayasası ve diğer anayasalarımızla karşılaştırıldığında farklı kimliklere karşı sergilenen tutum ve yapılan düzenlemeler tam da günümüz ihtiyaç ve taleplerine cevap verebilecek şekilde oluşturulduğu görülmektedir.

37 yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1924 Anayasası 1960 darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasasının yapılması ile yürürlüğe girmiştir. Hem tek partili hem de çok partili dönemlerde kullanılan 1924 Anayasası döneminde vatandaşlık kanunları da yapılarak başka düzenlemelerde yapılmıştır. Fakat bu kadar uzun süre yürürlükte kalsa da geçen sürede ihtiyaçlar ve talepler değişmiş ve yeni düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Hak ve özgürlükler bakımından en iyi şekilde düzenlendiği genel kabul gören 1961 Anayasası devlet karşısında bireyi değerli ve üstün görmesi yönüyle diğer anayasalardan ayırt edici bir özelliği olarak görülmektedir. Ayrıca yurttaşlık görevler ekseninde değil haklarla tanımlandığı görülmektedir. 1960 askeri darbesinin hemen peşi sıra yapılan 1961 Anayasası çoğunlukla dönemin izlerini yansıtan düzenlemelere sahiptir.

1924 Anayasasından sonra en uzun yürürlükte kalan 34 yıldır kullandığımız 1982 Anayasası tezimizin ilgili bölümünde detaylı bir şekilde incelendiği gibi yurttaşlık konusu maddelerce düzenlemiştir. Fakat diğer anayasalarda yer alan düzenlemelerde olduğu gibi bazı olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. 1982 Anayasasının oluşturulduğu dönemin koşullarından dolayı devletin karşısında bireyi koruyan değil devleti yücelten bir felsefeyle hazırlandığı görülmektedir. Ayrıca 1961 Anayasasının bireyi haklarla donattığı anlayışın yerini bireyi görevlerle var etme anlayışı almıştır. 1961 Anayasası gibi bir askeri darbe sonucu meydana gelen 1982 Anayasası yeni bir düzen kurma hedefi taşımakta ve hedef doğrultusunda politikalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle

yurttaşlık konusunun bir problem olarak görülmesi ancak 1990'lı yılları bulmuştur. Bu dönemde sonra yurttaşlık bir sorun olarak ele alınmış, farklı kimliklere sahip olan bireylerin istek ve ihtiyaçları daha çok gündeme gelir ve tartışılır olmuştur. Bu yıllarda özellikle yurttaşlıkla ilgili olarak Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ve çifte vatandaşlık konuları ülkenin gündeminde olmuştur. Ayrıca bu dönem yurttaşlığa önemli etkenler olan ve tezimizde ayrı ayrı ele alınan küreselleşme, göç olgusu ve çokkültürlülük daha fazla etkilerini gösterir olmuş ve bu durumda yurttaşlığın yeniden ele alınması ve tartışılan bir kavram olmasını sağlamıştır. Özellikle küreselleşme toplumsal yaşamın her alanında siyasetten eğitime, kültürden ekonomiye, medyaya moda da dahi etki etmesiyle yurttaşlık kavramında büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine girilmesine neden olmuştur. Ülkemizde dil, din, ırk ve kültür farklılığına sahip bireyler ve farklı kimlikler gittikçe sayısal olarak artmaktadır. Bu artış ile birlikte bu farklılıklara sahip olan bireyler farklılıklarını kabul ettirmek, sürdürmek ve geliştirmek adına taleplerini ve ihtiyaçlarını daha çok gündeme getirir olmuşlardır. Bu durumda beraberinde yeni yurttaşlık anlayışlarının gelişmesini getirmiştir. Bu yeni yurttaşlık tarzlarından biri olarak anayasal yurttaşlık ve Avrupa Birliği yurttaşlığı hem dünyada hem de ülkemizde gündemde bulunmakta ve uygulanabilirliği sorgulanmaktadır.

Günümüzde yeni bir anayasa hazırlama hedefi uzun zamandır gündemde bulunmaktadır. Yürütmeyi diğer erkler göre daha güçlü bir konumda bulundurması, yapılış şeklinin demokratik olmadığı iddiaları, birçok maddenin kesin ve net olmayıp yoruma dayalı olması ve daha birçok nedenlerle yeni bir anayasa yapılması gerekliliği hissedilmiştir. Tüm bu sebeplerin yanında sadece siyasi değil sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler ve gelişmeler de yeni bir anayasa yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti döneminde yapılan anayasalar ve anayasal gelişmelerden başlayarak günümüz anayasası ve gelişmelerine kadar olan süreci incelediğimiz tezimizde anayasaların canlılar gibi doğup daha sonra öldüğü her dönemin farklı ihtiyaç, istek ve koşulları olduğu buna bağlı olarak da yeni anayasa ve düzenlemeler yapılması gerekliliğinin ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Günümüzde yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğu olgusu üzerinde herkes uzlaşmış bu yönde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan siyasi partilerin temsilcileriyle yeni yapılacak anayasa ile ilgili çalışmalar yapmak amacıyla anayasa uzlaşma komisyonu

kurulmuştur. Fakat komisyondan bugün somut olarak herhangi bir çalışma ya da veri çıkmamış, temsilciler birçok konuda uzlaşma sağlayamamıştır. Özellikle yurttaşlık konusu yeni anayasada nasıl ele alınacağı konusu en büyük tıkanmalardan ve sıkıntılardan bir olmuştur. Öyle ki yurttaşlık ile ilgili maddenin başlığını ne olacağı hakkında dahi bir görüş birliği oluşturulamamıştır. Tezimizin son bölümünde ele alındığı üzere her siyasi parti yurttaşlık ile ilgili farklı farklı tanım ve talepler belirtmiş fakat henüz ortak bir madde oluşturulamamıştır. Bazı kesimler mevcut yurttaşlık tanımının aynen kalması fikrinde iken bir başka kesimler Türk kelimesinin çıkarılması ve etnik temelli olmaması gerektiği düşüncesindedirler. Bu konuda siyasi partilerin görüşleri mutlaka önemli bir yer tutsa da gerçek anlamda halkın her kesimin hitap edecek bir anayasa yapmak için sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve özellikle halkın ihtiyaç ve istekleri de mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmekte, tek taraflı değil halkın da doğrudan iradesinin yansıtacağı yeni bir anayasa yapılmalıdır. Çünkü bugün var olan anayasanın değiştirilmesinin en büyük sebeplerini her türden kesime seslenmemesi, farklı kimliklerin farklılıklarını kabul etmesi ve farklılıklarını geliştirmesini sağlayacak düzenlemelerin mevcut olmaması oluşturmaktadır.

Kısaca değinmek gerekirse farklı kesimlerden bireylerin yeni anayasadan bazı beklentileri devletin değil halkın anayasası olması, devlet ve birey arasında aitlik duygusunun daha sağlamlaşması, bireylerin haklarla tanımlanması ve dil, din, ırk gibi unsurlara referans yapılmadan bir yurttaşlık tanımı yapılmaması şeklindedir. Yeni yapılacak anayasaya günümüzde oldukça önem verilmiş, büyük sorumluluklar yüklenmiş ve tüm sorunları çözeceğine inanılarak bir umut ışığı olacağı, var olan eksiklikleri tamamlayacağı, mevcut düzeni değiştireceği, yurttaşlık konusu başta olmak üzere hukuk, sosyal, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda değişiklikler, yenilikler yaratıp yeni bir düzen oluşturacağı düşünülmektedir. Fakat yalnızca bir anayasasının tüm bu beklentileri tamamıyla karşılaması düşüncesi kanımızca tam olarak doğru olmayabilir. Elbette ülkemizde en üst hukuk normu olan anayasada yurttaşlıkla ilgili düzenlemeler yapılması oldukça önemlidir fakat yeterli değildir. Bununla birlikte yürürlükte olan vatandaşlık kanununda ve diğer bu konuyla ilgili olan kanunlarda da değişimler olması gerekmektedir. Şu an için hala çözülmesi için beklenen yeni anayasa hazırlama eylemi ne yazık ki bir sonuca ulaşamamış, hala ülke gündeminde yer almakta ve sonuca ulaşamamaktaki en önemli konu yurttaşlık konusu olmuştur. Durum böyle iken en

azından sadece yurttaşlık konusu için dşnlmesi gerekirse yapılması gereken en önemli Şey tek bir masa etrafında siyasi parti temsilcilerinin, sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları gibi kuruluşlardan, derneklerden temsilcilerin ve toplum her kesimden farklı farklı temsilcilerin bir araya gelerek öncelikli olarak ihtiyaç ve talepler dile getirilerek bunlar doğrultusunda herkesin hem fikir olduğu ve etnik ya da dinsel temelli olmadan tüm farklılıkların varlığı kabul eden ve bunları kapsayan bir yurttaşlık tanımı yapılarak bu tanıma bağlı olarak diğer konuların ve içeriklerin düzenlenmesi yerinde ve doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abc Gazetesi.** 2016, "Yeni Bir Anayasa Yapmak, Deęiřtirmek, İlgä Etmek Meclis'in Yetkisinde Değildir", Kaynak: <http://www.abcgazetesi.com/mustafa-ilker-gurkan-yeni-bir-anayasa-yapmak-degistirmek-ilga-etmek-meclisin-yetkisin-10520h.htm>, Erişim Tarihi: (20 Mayıs 2016).
- Aktar, Ayhan. 2008, " Türkiye'de Gayrimüslimler: "Kağıt Üzerinde" Vatandaşlar! ", **Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık**, Der. Fuat Keyman, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 105-113.
- Akın, Mahmut Hakkı. 2011, **Toplumsallaşma Sözlüğü**, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Altınbaş, Deniz. 2009, " Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttaşlığı ", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, S.11, ss. 93-112.
- Atay, Cevdet. 1997, **Karşılaştırmalı Türk Anayasaları**, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ateş, Emine. 2008, **Kimlik ve Yurttaşlık Tartışmalarında Avrupa Kimliği ve Avrupa Yurttaşlığı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Aybay, Rona. 1998, " Tebaa-i Osmaniden, T.C Yurttaşına Geçişin Neresindeyiz ? ", **75 Yılda tebaadan Yurttaşa Doğru**, Der. Artun Ünsan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss. 37-42.
- Aybay, Rona. 2003, **Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, Suavi. 2005, " Azınlık Kavramına İçerden Bakmak ", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları AB Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlıklar Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: Tesev Yayınları, ss. 122-152.
- Baban, Feyzi. 2008, " Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Vatandaşlık ve Kamusal Kimlikler ", **Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık**, Der. Fuat

- Keyman, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 64-82.
- Bağlı, Mazhar. Ertan Özensel. 2013, **Çokkültürlü Vatandaşlık**, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Balibar, Etienne. İmmanuelWallerstein. 2007, **İrk Ulus Sınıf**, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Barın, Taylan. 2011, **Çokkültürcülük Teorisi ve Ulus Devlet Anlayışına Etkileri**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bayındır Memur-Sen.** 2016 "Türkiye Anayasa Platformu'ndan Yeni Anayasa Manifestosu", Kaynak:<http://www.bms.org.tr/?Syf=18&Hbr=851850&/T%C3%BCrkiye-Anayasa-Platformundan,-Yeni-Anayasa-Manifestosu>, Erişim Tarihi: (17 Haziran 2016).
- Benhabib, Şeyla. 2014, **Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bezmez, Dikmen. Sibel Yardımcı. 2010, " Dönüşen Vatandaşlık Kurguları Çerçevesinde Sakat Hakları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Türkiye Örneği ", **Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar**, Der. Filiz Kartal, Ankara: Todaie Yayınları, ss.159- 190.
- Birtek, Faruk. 2008, " Aydınlanma, Vatandaşlık ve Siyasi Rejimler ", **Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık**, Der. Fuat Keyman, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 18-26.
- Bozkurt, Gülnihal. 1989, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bravo, Işıl Bayar. 2006, Hegel ve Liberalizm, **Felsefe ve Sosyal Bilimler**, S.2 ss. 111-121.
- Can, Osman. 2013, **Bir Bakışta Hukuk, Anayasa ve Türkiye**, Ankara: Lider Gençlik Kitapları.

- Coşkun, Vahap. 2009, Cumhuriyet Anayasalarında Vatandaşlık, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, S.16-19, ss.1-21.
- Çavuşoğlu, Naz. 2012, " Yeni Bir Anayasa İçin Somut Öneriler: Yurttaşlık/ Vatandaşlık ", **Anayasa Hukuk Dergisi**, S. 1, ss. 405-428.
- Çelebi, Aykut. 2002, **Avrupa: Halkların Siyasal Birlikteliği**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Dauenhaver, Bernard P. 1996, **Kırılgan Bir Dünyada Yurttaşlık**, Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Demir, Şeyhmus. 2005, **Yurttaşlık Kavramı ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi: Anayasal Yurttaşlık**, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Dinçkol, Bihterin Vural. Alper Işık. 2015, " 1924 Anayasası Döneminde Yurttaşlık Anlayışı, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, C.21, S.1, ss.13-41.
- Doğan, Vahit. 2008, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Duman, Fatih. 2008, " Sivil Toplum ", **Siyaset**, Der. Mümtaz'er Türköne, Ankara: Lotus Yayınevi, ss.347-377.
- Efendoğlu, Hasan Tahsin. 2012, **Anayasal Derinlik**, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erbay, Advıye. " İnsan Hakları ve Demokrasi Açısından Yurttaşlık ", **Kültürlerarası Diyalog Kongresi**, 8-11 Ekim 2009, Bursa, ss. 2-7.
- Erdem, Bahadır. 2011, **Türk Vatandaşlık Hukuku**, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erdem, Fazıl Hüsnü. 2012, " Yeni Anayasaya Doğru: Vatandaşlık Osmanlı-Türkiye Anayasalarında ve Yeni Anayasada Vatandaşlık ", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, S.51, ss. 4-18.
- Erdenir, F.H. Burak. 2005, **Avrupa Kimliği Pan-milliyetçilikten Post- milliyetçiliğe**, Ankara: Ümit Yayıncılık.

- Erdoğan, Mustafa. 2008, "**Anayasal Vatandaşlık**", Kaynak: <http://derinsular.com/anayasal-vatandaslik-ii-mustafa-erdogan/>, Erişim Tarihi: (7 Mart 2016).
- Esendemir, Şerif. 2008, **Türkiye'de ve Dünyada Vatandaşlık**, Ankara: Birleşik Kitapevi.
- Fırat, İsmail. 2010, **Anayasal Vatandaşlık: 1982 Anayasası Üzerine Bir İnceleme**, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Genç, Deniz. 2009, " Avrupa Birliği Yurttaşlığının Üçüncü Ülke Yurttaşlarına Yaklaşımı, **Ege Akademik Bakış**, S. 9, ss. 1511-1525.
- Gerim, Giray. 2014, **Yurttaşlık ve Milliyetçilik Bağlamlarında Avrupa Birliği'nin Ortak Kimlik Arayışı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Göçek, Fatma Müge. 2005, " Türkiye'de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Arayışı ", **Türkiye'de Azınlık ve Çoğunluk Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Turhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 27-39.
- Göztepe, Ece. 2003, " Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri ", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, S.4, ss.229-248.
- Gözler, Kemal. 2001, **Anayasa Değişikliği Gerekli Mi ?**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gutmann, Amy. 2005, " Giriş ", **Çokkültürcülük**, Der. AmyGutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 23-41.
- Gözübüyük, Şeref. 1995, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, Şeref. 2008, **Anayasa Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gülalp, Haldun. 2007, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gündoğdu, Yeşim. 2004, " Avrupa Birliği Yurttaşlığı Avrupa Kimliği Sorununa Çözüm Oluşturabilir Mi ? ", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, S. 2, ss. 11-26.
- Güngör, Mehmet. 2008, **Ulus Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye'de Yurttaşlık Olgusu**, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Güven, Feyzan. 2007, **Avrupa Birliğinde Vatandaşlık Kavramı**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Habermas, Jürgen. 2005, " Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşını ", **Çokkültürcülük**, Der. AmyGutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 113-145.
- Hayta, Necdet. Uğur Ünal. 2012, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Heater, Derek. 2007, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, Çev. Meral Delikara Üst, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Hughes, Edel. 2012, " Anayasal Reform ve Yurttaşlık: Bağlam ve Zorluklar ", **Demokratik Gelişim Enstitüsü**, ss. 1-49.
- Işın, Engin. Bora İşyar. 2005, " Türkiye'de Ulus Devlet ve Vatandaşlığın Doğuşu ", **Türkiye'de Azınlık ve Çoğunluk Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Turhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 40-55.
- İçduygu, Ahmet. Fuat Keyman. 1998, " Küreselleşme, Anayasallık ve Türkiye'de Vatandaşlık Tartışması " , **Doğu Batı**, S. 5, ss. 143-156.
- İnan, Afeti. 1933, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, İstanbul: Devlet Matbaası.
- İnanç, Hüsamettin. 2016, **AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, Bursa: Ekin Yayınevi.

- Kadioğlu, Ayşe. 2009, " Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi ", **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık**, Der. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 109-132.
- Kara, Uğur. 2010, **Sorun ve Çözüm Bağlamlarıyla Ulus Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Karabulut, Tolga. 2014, " Yurttaşlığın Krizini Yeniden Düşünmek: Liberal Milliyetçilik ve Anayasal Yurtseverlik Kuramları ", **Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi**, S.4, ss. 871-890.
- Karaduman, Sibel. 2010, " Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü ", **Journal Of Yasar University**, C.5, S.17, ss. 2886-2899.
- Karakoç, İrem. 2012, **Hukuk Tarihinde Vatandaşlık- Yabancılık Statüsü**, İzmir: Yetgin Kitabevi.
- Karpat, Kemal. 2009, **Osmanlıdan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Kartal, Filiz. 2010 " Dışlayıcı Bir Kurum Olarak Yurttaşlığın Evrimi: Polis'ten Küresel Düzene ", **Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar**, Der. Filiz Kartal, Ankara: Todaye Yayınları, ss. 11-56.
- Kaya, Ayhan, 2005, " Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamının Siyaseti ", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 5-26.
- Kaya, Ayhan. 2014, " Ötekini Anlamak Mümkün Mü ? ", **Farklılıkların Birlikteliği**, Der. Ayhan Kaya, İstanbul: Hiperlink Yayınları, ss. 11-40.
- Kaya, Önder. 2005, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Kaygusuz, Özlem. 2005, " Modern Türk Vatandaşlığı Kavramının Erken Öncülleri: Milli Mücadele Döneminde Ulusal Vatandaşlığın Kuruluşu ", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 60, ss. 196-217.
- Keyman, Fuat, 2008, " Kimlik, Vatandaşlık ve Demokratikleşme: Türkiye Örneği ", **Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık**, Der.FuatKeyman, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss.7-17.
- Keyman, Fuat. 2007, " Türkiye'de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme ", **Doğu Batı**, S. 41, ss. 217-230.
- Korkut, Levent. 2014, " Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları ", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, S.2, ss. 5-41.
- Kymlicka, Will. 2015, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, Çev.Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lewis, Bernard.2011, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mahçupyan, Etyen, Kentel Ferhat. Genç Özge. 2012, **Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler**, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Marshall, T. H. TomBottomore. 2006, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Ayhan Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Müller, Jan Werner. 2012, **Anayasal Yurtseverlik**, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost Kitapevi.
- Nazıroğlu, Bayramali. 2009, " Birol Caymaz, **Türkiye'de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları** ", Kaynak: http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1937746136_0904t2.pdf, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2016).
- Oran, Baskın. 2010, **Türkiye'de Azınlıklar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Orhan, Özgüç, 2012, J.J. Rousseau'da Genel İrade Kavramı, **Felsefe ve Sosyal Bilimler**, S.14, ss.1-25.
- Ortaylı, İlber. 1995, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil Yayınevi.
- Osmanağaoğlu, Cihan. 2004, **Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi**, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Ozulu, Serpil. Muhammet Kösecik. 2016, " Anayasal Vatandaşlık ve Türkiye'de Yeni Anayasa Yapım Sürecinde Siyasi Partilerin Vatandaşlık Söylemleri ", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.2, ss.513-537.
- Öden, Merih. 2003, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara: Yetgin Kitabevi.
- Özalp, Ahmet. 2009, **Homo Politicusun Ontolojisi**, Çorum: Hitit Kitap Yayınevi.
- Özdemir, Cevdet. 2001, " Kimlik ve Söylem ", **Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler**, S. 2, ss. 107-132.
- Özel, Soli. 2007, " Küreselleşme Döneminde Vatandaşlık ", **Anayasa Yargısı**, S.24, ss.577-583.
- Özyurt, Cevat. 2012, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, İstanbul: Açılım Kitapevi.
- Parlak, İsmet. 2012, **"Yurttaşlık Tipolojileri"**, Kaynak: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:SXsSoabO_5EJ:https://ismetparlak.files.wordpress.com/2012/11/yurttaslik-tipolojileri.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk, Erişim Tarihi: (13 Şubat 2016).
- Polat, Ezgi Güzel. 2011, " Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı, **Ankara Barosu**, S.3, ss. 127-157.
- Saklı, Ali Rıza. 2012, " Fransa ve Almanya'da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu, **Akademik Bakış**, S.32, ss.1-19.

- Sirkeci, İbrahim. 2010, " Güvensizlik ve Çatışma Ekseninde Uluslararası Göç ve Vatandaşlık ", **Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar**, Der. Filiz Kartal, Ankara: Todaye Yayınları, ss.89-118.
- Soner, B. Ali. 2009, " Azınlıklar ve Vatandaşlık: Türk Vatandaşlığının İki Yüzü ", **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Yurttaşlık**, Der. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Üniversitesi Yayınları, ss.359- 392.
- Soyarık, Nalan. 2008, " Türkiye'de Vatandaşlık: Anayasal ve Yasal Düzenlemeler Işığında Bir İnceleme ", **Aydınlanma, Türkiye ve Vatandaşlık**, Der. Fuat Keyman, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss.27-37.
- Soyarık, Nalan. 2009, " Türk Vatandaşlığının Yasal ve Anayasal Esasları: Değişimler ve Devamlılıklar, **Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Yurttaşlık**, Der. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Üniversitesi Yayınları, ss.133-160.
- Şimşek, Sefa. 2003, " Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri ", **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi**, S.3, ss. 29-39.
- Şimşek, Ufuk. Yavuz Özdemir. Ramazan Kaya. 2004, " Türkiye Cumhuriyeti'nin Yurttaşlık Anlayışı ve Tarihin Kullanımı ", **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi**, S.9, ss.377-386.
- Şit, Banu. 2008, " Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış, **Türkiye Barolar Birliği**, S. 76, ss. 64-82
- Tanör, Bülent. 2007, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taylor, Charles. 2005, " Tanınma Politikası ", **Çokkültürcülük**, Der. Amy Gutmann, Ankara: Todaye Yayınları, ss.42-84
- Teziç, Erdoğan. 2009, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları.

- Timur, Taner. 1998, **Osmanlı Kimliği**, Ankara: İmge Yayınevi.
- Topuzkanamış, Şafak Evran. 2013, " Anayasal Vatandaşlık Kavramının Anlamı, Amaçları ve Bu Kavram Işığında Geçmişle Yüzleşme Politikaları ", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, S.1, ss. 133-168.
- Triandafyllidou, Anna. 2005, " Kültürel Çeşitlilik, Çokul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği ", ", **Türkiye'de Azınlık ve Çoğunluk Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, Der.Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 41-56.
- Tunç, Hasan. Faruk Bilir. 1998, " Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği ", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, S.1, ss. 1-7.
- Turhan, Turgut. Feriha Bilge, Tanrıbilir. 2012, **Vatandaşlık Hukuku**, Ankara: Yetgin Kitabevi.
- Türk, H. Bahadır, 2008, " Siyasal Kültür ", **Siyaset**, Der. Mümtaz'er Türköne, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Türkdoğan, Orhan. 2013, **Türk Ulus Devlet Kimliği**, Konya: Çizgi Kitabevi
- Türköne, Mümtaz'er. 2008, **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Türkkan, Hakan. 2013, " Osmanlı Devleti'nde Modern Anayasal Hareketlerin Başlangıcı ve Osmanlı Anayasa Düşüncesine Rigas Ferrios'un Etkisi ", **History Studies**, S.5, ss. 221-231.
- Uçar, Metin. 2008, **Ulusallıktan Post Ulusallığa Geçiş Sürecinde Enformel Dayanışma Ağları: Çorum Örneği**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Uluç, Özlem. 2012, " İmparatorluktan Ulus Devlete Vatandaşlık Halleri: Osmanlı ve Türkiye'de Vatandaşlık Politikaları, **Toplum Bilimleri**, S. 6, ss.7-30.

- Ulutaş, Ejder. 2012, **Değişen Vatandaşlık İlişkilerinin Dayandığı Nokta : Toplumsal Temelli Bir Anayasa (Türkiye Örneği)**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ulutaş, Ejder. 2014, " Türkiye'de Vatandaşlık ve Anayasal Süreç ", **Akademik İncelemeler**, C.9, S,1, ss. 73-102.
- Uyan, Pınar. 2010, " Demokratik ve Hakkaniyetli Bir Toplum İdeali: Ekonomik- Sosyal Haklar ve Yurttaş Olabilme ", **Yurttaşlık Tartışmaları Yeni Yaklaşımlar**, Der. Filiz Kartal, Ankara: Todaie Yayınları, ss. 57-88.
- Ünsal, Artun. 1998, " Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi ", **75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a** Doğru, Der. Artun Ünsal, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ss.4-36.
- Üstel, Füsün. 2014, "**Makbul Vatandaş**" **ın Peşinde**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vardar, Deniz. 2009, " Avrupa Birliği: Türkiye İlişkileri ve Vatandaşlık Sorunu ", **Küreselleşme, Avrupalılaşıma ve Türkiye'de Yurttaşlık**, Der. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Üniversitesi Yayınları, ss.85-108.
- Yeğen, Mesut. 2008, " Yeni Anayasa Eski Yurttaşlık ", **Liberal düşünce**, S.50, 55-65.
- Yeğenoğlu, Meyda. 2014, " Avrupa Kimliğinin İdeolojik Arka Planı ", **Farklılıkların Birlikteliği**, Der. Ayhan Kaya, İstanbul: Hiperlink Yayınları, ss. 57-71.
- Yıldız, Süleyman. 2007, " Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği ", **Milli Folklor**, S.74, ss. 9-16.
- Yılmaz, Faruk. 2010, **Türk Anayasa Tarihi**, Ankara: Berikan Yayınları.
- Yumul, Arus. 2005, "Azınlık Mı Vatandaş Mı?", Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: **AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: Tesev Yayınları, ss.101-119.

Zürcher, Erik Jan. 2010, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner,
İstanbul: İletişim Yayınları.

